

EX TEMPORE

EX TEMPORE - VERLEDEN TIJDSCHRIFT, NIJMEGEN

Ex Tempore

Hoofdredacteur:
Alicia Anthonise

Redactie:
Kris van der Aar
Alicia Anthonise
Xia van Beuningen
Gaby Craninckx
Madelief Feenstra
Vera Feron
Emiel Geurts
Sam Heijnen
Jehan Hillen
Iris Houben
Jasmijn Janssen
Sanne de Jong
Floris Meens
Fons Meijer
Tess Obbink
Joost Rosendaal
Joost Snaterse
Louise Stevens
Jenna The
Ellen Theuws
Isaac Thomas

Eindredactie:
Xia van Beuningen
Iris Houben
Ellen Theuws

Druk:
Bookbuilders Nijmegen

Afbeeldingen omslag:

Boven: Anoniem, *Tot slaaf gemaakte mannen werken op het land*, ca. 1850.

Onder: Benjamin R. Haydon, *The Anti-Slavery Society Convention*, 1841.

Jaargang 40 (2021), afl.3
ISSN 1566-1717

Ex Tempore verschijnt driemaal per jaargang.

Ex Tempore biedt studenten, docenten, onderzoekers en alumni Geschiedenis van de Radboud Universiteit alsook alle andere historisch geïnteresseerden de mogelijkheid op de hoogte te blijven van de meest recente ontwikkelingen in de Nijmeegse geschiedwetenschap. Jaarlijks brengt de redactie drie edities uit, waaronder minimaal één themanummer en waarvan goed leesbare, wetenschappelijke artikelen van Nijmeegse historici over allerlei landelijk aansprekende onderwerpen telkens de kern vormen. Hiernaast bieden wij studenten de mogelijkheid om in één team samen met docenten ervaring op te doen in de redactie van een wetenschappelijk tijdschrift. Dit maakt *Ex Tempore* voor hen een unieke leer-school.

Redactiesecretariaat:

Ex Tempore, Postbus 9103, 6500 HD Nijmegen,
telefoon: 024 3615641.
e-mail: etvt@student.ru.nl
<https://www.ru.nl/extempore/>

Verenigingsbestuur:

dr. F.B.G.B.M. Meens (voorzitter), J.G. Hillen (secretaris), BA, A.M. Anthonise (penningmeester), BA, J.G. Hillen (penningmeester), BA.

Comité van Aanbeveling:

Prof. dr. C. van Baalen, prof. dr. M.L.M. van Berkel, prof. dr. M.E.B. Derks, prof. dr. Th.L.M. Engelen, prof. dr. W.J.H. Furnée, prof. dr. O.J. Hekster, prof. dr. A.A.P.O. Janssens, prof. dr. J. Kok, prof. dr. W.P. van Meurs, prof. dr. M.E. Monteiro, prof. dr. L. Spruit, prof. mr. H.L.E. Verhagen, prof. dr. T.H.G. Verhoeven.

Auteursaanwijzingen en archief (1999-2015) zijn te vinden op onze website.

Prijs van losse nummers: € 7,50. Verkrijgbaar op aanvraag.

Abonnementsprijs voor de jaargang 2021: € 17,50 voor studenten; € 22,50 voor overigen. Abonnement volgende jaargang opzeggen vóór 1 november. Een abonnement kan niet tussentijds worden stopgezet.

Abonnementen kunnen worden verkregen door overmaking van het betreffende bedrag op rekeningnummer NL77 INGB 0008 1693 32 t.n.v. *Ex Tempore*, Nijmegen, onder vermelding van uw adres en studentnummer (indien van toepassing).

© *Ex Tempore*, Nijmegen 2021

Inhoud

Redactioneel	216
Coen van Galen Ketenen van het verleden? Over de doorwerking van slavernij	218
Larissa Lemos Emotions in Roman Slave Ownership Slaveholders' Fear and Anger of Rebelles Servi	230
Joël Edouard Restisting Bondage on Dutch Mauritius Flight, Maroonage, and Conspiracy	246
Cefas van Rossem Vijf snippers Virgin Islands Dutch Creole als taal van de tot slaaf gemaakten	266
Rick Mourits, Thunnis van Oort, Björn Quanjer, Coen van Galen en Jan Kok Sterfte in Suriname Hoe databases een nieuw licht werpen op het leven van slaafgemaakten	280
Interview <i>Met Barbara Esseboom</i>	290
Boeken top vijf <i>Matthijs Kraijo</i>	295
Alumnus <i>Maarten Benthem</i>	298
Recensie <i>Wouter Raaijmakers</i>	300
Ivoren Toren	304
Auteursinformatie	307

Redactioneel

Als derde, en tevens alweer laatste, uitgave in jaargang 2021, biedt *Ex Tempore* u graag een tweede themanummer aan, ditmaal gecentreerd rondom slavernij. In deze uitgave heeft de redactie ernaar gestreefd om de geschiedenis van slavernij op verschillende manieren te benaderen. De geschiedenis omtrent dit thema wordt immers vanuit tal van disciplines onderzocht. Het resultaat is een interdisciplinair palet aan invalshoeken over dit onderwerp. Niet alleen worden er verschillende perspectieven gehanteerd, ook nemen de auteurs u in dit themanummer mee op een tijdreis vanaf de oudheid tot aan de moderne tijd. Met deze uiteenlopende samenstelling van artikelen hoopt *Ex Tempore* u nieuwe inzichten te kunnen bieden in dit actuele thema.

Het themanummer wordt ingeleid door Coen van Galen, docent aan de Radboud Universiteit en coördinator van het project *Historische Database Suriname en Curaçao*. In zijn artikel stelt hij aan de kaak waarom de discussie over het slavernijverleden momenteel zo leeft in Nederland. Daarnaast toont Van Galen aan dat slavernij van alle tijden is en beargumenteert hij waarom het van belang is om de geschiedenis van slavernij te blijven onderzoeken.

Vervolgens worden in dit artikel dus zeer uiteenlopende onderzoeken naar slavernijgeschiedenis gepresenteerd. Larissa Lemos schreef een bijdrage over slavernij in de oudheid, vanuit de discipline van emotiegeschiedenis. In haar artikel behandelt zij de emotionele reacties van Romeinse slavenhouder op rebellerende *servi*. Promovendus Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Joël Edouard schreef juist een artikel over *slave resistance* op Nederlands-Mauritius. In zijn bijdrage behandelt hij drie manieren waarop tot slaaf gemaakt op directe of indirecte wijze rebelleerden tegen slavenhouders: vluchten, samenzweren, en *maroonage* – tot slaaf gemaakt die ontsnapten aan slavernij en een zelfstandig leven begonnen.

Verder schreef neerlandicus Cefas van Rossem een taalwetenschappelijk artikel voor dit nummer, betreffende het Virgin Islands Dutch Creole als taal van tot slaaf gemaakt. In zijn bijdrage poogt hij aan de hand van drie willekeurig gekozen taalfragmenten een beeld te schetsen van het ontstaan en de ontwikkeling van deze taal. Rick Mourits en Thunnis van Oort schreven tot slot samen met Björn Quanjer, Coen van Galen en Jan Kok een bijdrage waarin slavernij wordt behandeld vanuit kwantitatieve hoek. In hun artikel behandelen zij hoe databases een nieuw licht werpen op het leven van tot slaaf gemaakt in Suriname.

Net zoals altijd kunt u ook in deze editie weer rekenen op onze vaste rubrieken. In het teken van dit themanummer interviewde de redactie de Surinaams-Nederlandse historica en slavernijdeskundige Barbara Esseboom over haar onderzoeksproject *Sporen van Slavernij in Gelderland* in samenwerking met Erfgoed Gelderland. Ook spraken we met haar over de manier waarop zij het Surinaamse Ketu Ketu-feest – een feestdag ter ere van de afschaffing van de slavernij in 1863 en ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de slavernij in Suriname – in Nederland onder de aandacht brengt. Mathijs Kraijo neemt ons in dit nummer mee door zijn Boeken top vijf van dit moment, en Wouter Raaijmakers heeft speciaal voor de recensie-rubriek het boek *De mensen van Vossenburg en Wayampibo. Twee Surinaamse plantages in de slaventijd* van Bert Koene onder handen genomen.

Tot slot heten wij de nieuwe student-redactieleden Jasmijn Janssen, Tess Obbink en Louise Stevens een warm welkom. Tegelijkertijd neemt de redactie helaas afscheid van Sanne de Jong en Wouter Raaijmakers, die allebei een onmisbare bijdrage geleverd hebben aan het blad.

Ex Tempore wenst u veel leesplezier tijdens de feestdagen, en tot in het volgende jaar!

Ketenen van het verleden?

Over de doorwerking van slavernij

Coen van Galen

Deze uitgave van *Ex Tempore* is gewijd aan slavernijgeschiedenis. Hierin vindt u bijdragen over onderzoeksprojecten rondom slavernij die op dit moment worden uitgevoerd of recent zijn uitgevoerd aan de Faculteit der Letteren van de Radboud Universiteit. De aandacht voor het slavernijverleden binnen de faculteit past in een landelijke trend. Een groeiende discussie waarin naast historici ook burgers zich nadrukkelijk laten horen, op velerlei manieren: via kunstuitingen en protesten, via de jaarlijkse Ketu Koti herdenking van de afschaffing van de slavernij op 1 juli, maar bijvoorbeeld ook door deelname van honderden vrijwilligers aan het door de Radboud Universiteit geïnitieerde project *Historische Database van Suriname en Curaçao*. Een project om de volledige bevolking van beide voormalige koloniën in kaart te brengen tussen 1830 en 1950.¹

Tot een jaar of tien jaar geleden werd het slavernijverleden wel interessant gevonden, maar alleen in kleine kring bediscussieerd. Door de meeste Nederlanders werd het vooral gezien als een voltooid verleden. Wat maakt dat slavernij op dit moment zo leeft? Hoe werkt het door in onze samenleving?

De maatschappelijke relevantie van slavernijonderzoek

In de zomer van 2020, tijdens het hoogtepunt van de Black Lives Matter-demonstraties, stelde de Nederlandse overheid een adviescollege in om een maatschappelijke dialoog te organiseren over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving. Een jaar later publiceerde deze Dialooggroep Slavernijverleden haar rapport *Ketenen van het verleden*, waarin onder meer het volgende wordt geadviseerd:

Het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden adviseert om bij wet te erkennen dat de slavenhandel en de slavernij die tussen de zeventiende eeuw en 1 juli 1863 direct of indirect onder Nederlands gezag hebben plaatsgevonden,

1 Historische Database Suriname en Curaçao, <http://hdsc.ning.com> (geraadpleegd 1 oktober 2021). Een project waarin Jan Kok, Coen van Galen, Rick Mourits en Thunnis van Oort van de Radboud Group for Historical Demography and Family History samenwerken met historici van de Anton de Kom Universiteit van Suriname, de University of Curaçao en de Nationale Archieven van Suriname, Curaçao en Nederland. NB: we zoeken nog vrijwilligers!

misdrijven tegen de menselijkheid waren. Daarbij moet ook het leed erkend worden van alle mensen die slachtoffer van deze misdrijven zijn geworden en het leed van hun afstammelingen.²

Ook de verdere adviezen liegen er niet om. Naast een wettelijke erkenning stelt het adviescollege onder meer voor om over te gaan tot een publiek excuus door de koning of de premier, het uitroepen van Keti Koti tot een nationale feestdag, financiering van onderzoek, een museale voorziening over het slavernijverleden en de instelling van een Koninkrijksfonds 'van passende, respectvolle omvang, [...] waardoor er duurzaam geïnvesteerd kan worden in het verminderen van de gevolgen van het slavernijverleden'.³

Of deze aanbevelingen worden overgenomen is nog onzeker. Maar het instellen van dit adviescollege door de regering toont wel aan hoe relevant het slavernijverleden tegenwoordig wordt gevonden. Een heel verschil met tien jaar geleden toen een regering onder dezelfde premier de subsidie stopzette van het Nationaal Instituut voor het Nederlands slavernijverleden en erfenis (NINsee), nota bene aan de vooravond van de honderdvijftigste herdenking van de afschaffing van de slavernij in Suriname en de Antillen in 2013. Een deel van de aanbevelingen van het adviescollege zijn inmiddels al in uitvoering, zij het niet op initiatief van de regering. Anno 2021 heeft het Rijksmuseum net zijn slavernijtentoonstelling achter de rug, is een Amsterdams museum over slavernij in voorbereiding en financieren stedelijke en regionale overheden onderzoeken om hun rol in de Nederlandse slavernijgeschiedenis te belichten.⁴

Tegelijkertijd zijn er afgelopen jaren steeds meer populaire presentaties over slavernij verschenen, zoals de podcast *De plantage van onze voorouders*, waarin nabestaanden van een slaafgemaakte en van een slavenhouder samen de confrontatie met hun verleden aangaan.⁵ Ook het spraakgebruik evolueert. In onderzoek en in de media wordt de

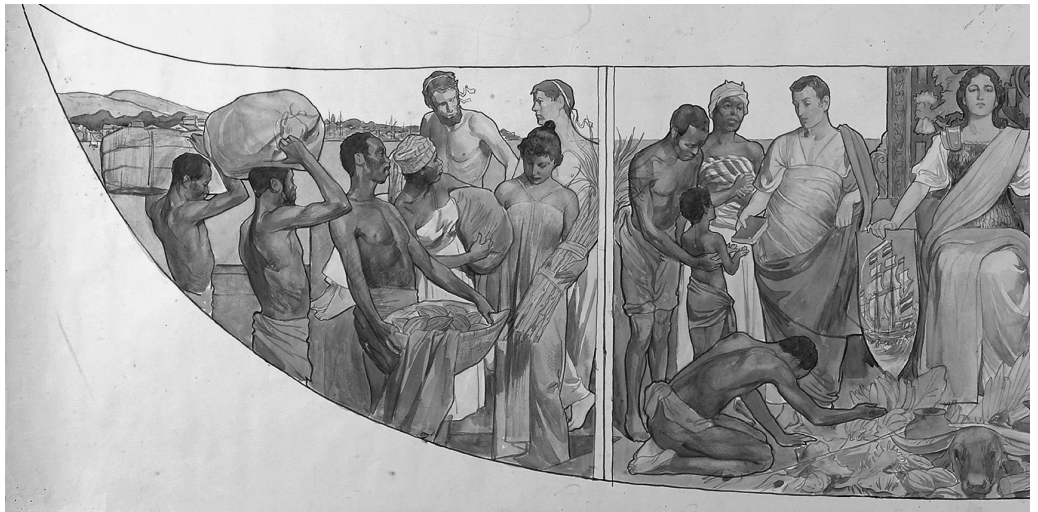

2 Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden, *Ketenen van het verleden* (2021) 7.

3 Ibidem, 9.

4 Amsterdam: P. Brandon e.a. (red.), *De slavernij in oost en west. Het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam 2020). Rotterdam: G. Oostindie (red.), *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam 2020); A. van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020). Verder moeten genoemd worden: het *Mapping Slavery*-project onder leiding van D. Hondius (<https://mappingslavery.nl>, geraadpleegd 1 oktober 2021) en diverse regionale 'Sporen van slavernij'-projecten, zoals *Sporen van slavernijverleden in Gelderland*, waar elk jaar een groep geschiedenisstudenten van de Radboud Universiteit aan meewerken: <https://mijn-gelderland.nl/specials/sporen-van-slavernijverleden> (geraadpleegd 1 oktober 2021).

5 M. Duin en P. Bouva, *De plantage van onze voorouders*, <https://www.vpro.nl/programmas/de-plantage-van-onze-voorouders.html> (geraadpleegd 1 oktober 2021).

term 'slaaf' steeds vaker vervangen door 'slaafgemaakte mensen' of 'tot slaafgemaakten'. Dit wordt gedaan omdat historische bronnen vaak de indruk geven dat er twee soorten wezens zijn: (vrije) mensen en slaven. Met de term 'slaafgemaakt' wordt benadrukt dat slaven ook mensen zijn en dat slavernij een onnatuurlijke situatie is waarin ze vastzitten. Overigens is het gebruik van deze term ook afhankelijk van het vakgebied en van de auteur. In deze *Ex Tempore* zult u dan ook beide vormen aantreffen.

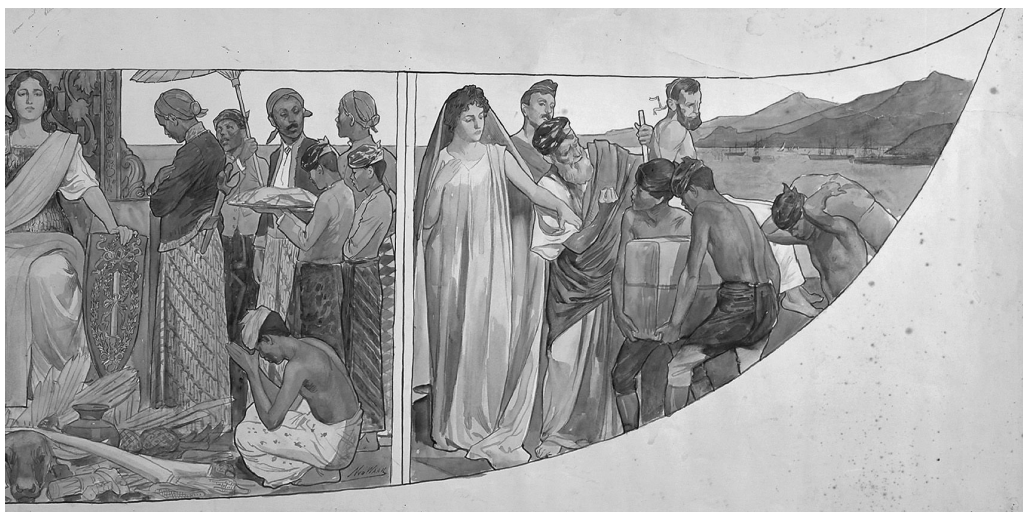
Slavernij lijkt in de publieke discussie geëvolueerd tot het ultieme historische kwaad, de graadmeter of iets goed of fout was. Bij discussies over het al dan niet verwijderden van straatnamen lijkt de lakmoesproef te zijn of de betreffende historische figuur betrokken was bij de slavernij.⁶ Het zijpaneel 'Hulde der Koloniën' van de Gouden Koets is niet zozeer omstreden vanwege de verheerlijking van het kolonialisme, maar vanwege de vermeende associatie met slavernij door het afbeelden van onderdanige zwarte mensen.⁷ Ook de figuur van Zwarte Piet wordt door tegenstanders gezien als een voorbeeld van de doorwerking van slavernij.⁸

6 M. Reith, 'Actiegroep in protest tegen Nijmeegse straatnaambordjes vol "zeeschurken": "We moeten wakker worden"', *De Gelderlander* (24 maart 2021).

7 M. Valenta, 'Onze wreedheden, onze opstanden. Slavernijgeschiedenis als vaderlandse geschiedenis', *Beleid en Maatschappij* 46:2 (2019) 286-293.

8 Y. van der Pijl en K. Goulordava, 'Black Pete, "Smug Ignorance," and the Value of the Black Body in Postcolonial Netherlands', *New West Indian Guide / Nieuwe West-Indische Gids* 88:3-4 (2014) 262-291. Zie ook: J. Rodenberg en P. Wagenaar, 'Essentializing "Black Pete": Competing Narratives Surrounding the Sinterklaas Tradition in the Netherlands', *International Journal of Heritage Studies* 22:9 (2016) 716-728, aldaar 723-724.

Afbeelding 1. Ontwerp voor het paneel 'Hulde der Koloniën' op de Gouden Koets door N. van der Waay uit 1898. Bron: Stadsarchief Amsterdam, toegang 10023, inv.nr. 292.

De discussie lijkt zich te concentreren op het argument dat ook centraal staat in het advies van de Dialooggroep Slavernijverleden: het slavernijverleden van de Nederlandse Cariben werkt door in de moderne samenleving en daarom moet de Nederlandse overheid als aanstichter hier de verantwoordelijkheid voor nemen. Dit argument kan verwondering wekken. Hoe kan het zijn dat een misstand die meer dan 150 jaar geleden werd beëindigd nog steeds doorwerkt terwijl er niemand meer in leven is die het nog heeft meegemaakt? En waarom ligt de nadruk bij de discussie over het slavernijverleden op trans-Atlantische slavernij? Om die vragen te beantwoorden moeten we eerst kijken naar het karakter van slavernij en daarna naar de specifieke Nederlandse-Caribische context.

Het karakter van slavernij

Voordat de 32-jarige J. vrijkwam uit slavernij, had hij jarenlang zestien uur per dag, zeven dagen per week moeten werken. Als hij niet hard genoeg werkte werd hij geslagen en 's nachts werd hij opgesloten. Het lijkt een relaas uit het Suriname van de achttiende eeuw, maar dit verhaal kwam in 2016 naar buiten en het speelde zich af in het Twentse dorp Tubbergen.⁹

⁹ 'Zwakbegaafde man uit Tubbergen 8 jaar lang behandeld als slaaf', *Dagblad Tubantia* (15 juli 2016).

Slavernij kwam, voor zover we kunnen nagaan, in elke menselijke samenleving voor en het bestaat nog steeds. Alhoewel Mauritanië in 1981 als laatste land ter wereld slavernij verbod, zijn er volgens een onderzoek uit 2018 40,3 miljoen mensen wereldwijd in slavernij, waarvan 30.000 mensen in Nederland. Meer dan twee derde van deze moderne slaafgemaakten zijn vrouwen.¹⁰ Volgens de gebruikelijke definitie is slavernij een sociale en economische verhouding waarin een persoon door middel van geweld of bedreiging onder controle wordt gehouden en economisch geëxploiteerd wordt zonder betaling.¹¹ In nette bewoordingen geeft het de ervaring weer die J. uit Tubbergen deelt met 40,3 miljoen levende en vele miljoenen historische slaafgemaakten: te lang en te hard werken, mishandeling en vrijheidsberoving. Met name bij vrouwelijke slaafgemaakten kan daar structureel seksueel misbruik nog aan worden toegevoegd.

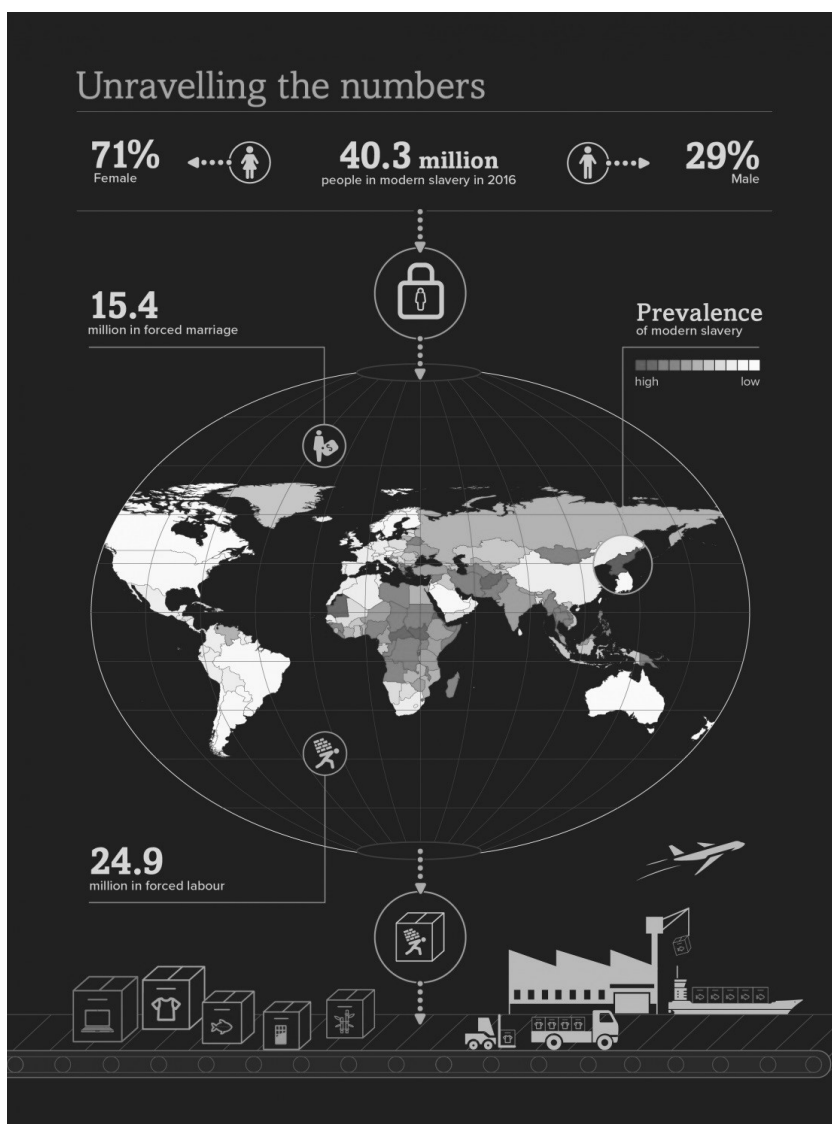
Hoe kan het zijn dat er nog steeds slavernij bestaat, ondanks een wereldwijd verbod? Ik kan hier een betoog houden over mensenhandelaren of onderdrukking, maar in de basis komt het erop neer dat slavernij steeds opnieuw ontstaat door onverschilligheid over het lot van mensen buiten de eigen groep. Of preciezer gezegd: door de moeite die we hebben om anderen voor vol aan te zien als ze afwijken van onze norm en tegelijkertijd de sterke empathie die we hebben voor mensen van onze eigen groep. Het is zo'n alledaags verschijnsel dat er vermoedelijk ook geen dekkende term voor bestaat in het Nederlands. 'Het hemd is nader dan de rok' of 'ons soort mensen' komen waarschijnlijk het dichtst in de buurt.

Een gevolg is dat mensen altijd geneigd zijn om met twee maten meten, waarbij de normen steeds strikter worden en harder worden gehandhaafd naarmate iemand meer afwijkt van de eigen groep. Dit zou nog niet zo kwalijk zijn als alle groepen gelijkwaardig zouden zijn. Maar dat is niet zo; sommige groepen zijn sterker dan andere en zijn beter in staat om hun eigen leden in bescherming te nemen. Het met twee maten meten is de reden waarom een rijk persoon excentriek mag zijn, terwijl zijn arme buurman als gek wordt opgeborgen. Het is een reden waarom er miljarden beschikbaar kwamen voor coronasteun aan 'ons soort mensen' in Nederland, terwijl Antilliaans Nederland onder curatele werd gesteld. En het is de reden waarom een bijstandsmoeder die boodschappen toegeschoven krijgt keihard door de overheid wordt aange-

10 Global Slavery Index, www.globalslaveryindex.org (geraadpleegd 1 oktober 2021). De cijfers over moderne slavernij in deze paragraaf zijn gebaseerd op dit onderzoek. Om de illegale slavernij in Nederland in perspectief te plaatsen: in een gemeente als Nijmegen zijn er op elk gegeven moment statistisch gezien 300 mensen in slavernij.

11 K. Bales en B. Cornell, *Slavery Today* (Toronto 2008) 9.

Afbeelding 2. Overzicht van moderne slavernij in 2018. Bron: *Global Slavery Index*, www.globalslaveryindex.org (geraadpleegd 1 oktober 2021).

pakt, terwijl een minister, die belastingontduiking in zijn portefeuille heeft, zonder consequenties een veelvoud van dat bedrag kan wegzetten op de Maagdeneilanden. Wat dan formeel nog legaal is ook.

Dit meten met twee maten zorgt ervoor dat mensen uit overheersende groepen niet alleen strenger zijn voor andere groepen, maar ook vaak menen dat een samenwerking met die andere groepen niet gelijkwaardig hoeft te zijn. Zo'n ongelijkwaardigheid kan gemakkelijk vervallen tot het

gebruik en zelfs uitbuiting van mensen. Wordt die situatie bestendig, dan kan deze uitbuiting door de overheersende groep normaal worden gevonden en ontstaat er slavernij. Dit betekent dat slavernij altijd en overal kan ontstaan, tenzij er genoeg tegenwicht is, bijvoorbeeld doordat de overheid bereid (en in staat) is om de zwakkere partij in bescherming te nemen.

Mensen die door een overheid niet voor vol worden aangezien lopen daardoor de grootste kans om in slavernij te komen. In West-Europa geldt dit bijvoorbeeld voor illegale arbeidskrachten en op de Balkan voor Roma. In extremo was dit te zien in het IS-gebied, waar het kalifaat propageerde dat ongelovigen als slaaf mochten worden verkocht. In dezelfde tijd leidde het ineenstorten van de overheid in Libië tot de opkomst van slavenmarkten waar asielzoekers uit Sub-Sahara Afrika werden verhandeld. (Semi-)legale moderne slavernij is overigens geen islamitisch verschijnsel. In het atheïstische Noord-Korea leeft tien procent van de bevolking in overheidsslavernij, terwijl in het hindoeïstische India tien miljoen mensen in schuldslavernij leven, de grootste groep mensen in slavernij ter wereld.

Slavernij ontstaat dus als mensen menen dat ze het recht hebben om andere mensen uit te buiten. Dat kan alleen als ze die ander als minderwaardig gaan zien. Zoals de voorbeelden hierboven laten zien zijn er legio excuses te bedenken om mensen te onteren en als minderwaardig weg te zetten: juridische status, etniciteit, religie, schulden en politieke kleur. Ontering is net zo kenmerkend voor slavernij als gewelddadige onderdrukking, zo stelde Patterson ooit. Hij definieerde slavernij daarom als een gewelddadige overheersing van personen die onteerd zijn en van hun sociale omgeving vervreemd zijn.¹² Met dat laatste bedoelde hij dat ze niet leven binnen een beschermende sociale context.

Misschien nog meer dan traumatisch geweld is onttering het werkelijke gif van slavernij. Het idee dat bepaalde mensen minderwaardig zijn moet namelijk breder worden gedragen in de maatschappij, anders kan slavernij niet functioneren. Slavenhouders hebben er dus belang bij om de minderwaardigheid te promoten van de groep die ze uitbuiten, bijvoorbeeld door vooroordelen aan te wakkeren. De kwalijke gevolgen van deze vooroordelen kunnen lang doorwerken, ook binnen de onderdrukte groep, want slavernij als systeem is pas echt effectief als ook de onderdrukte mensen zelf dit gevoel van minderwaardigheid tot op zekere hoogte internaliseren. Iemand die zich minderwaardig voelt is eerder geneigd om te doen wat er wordt geëist en zal minder snel in verzet komen.

12 O. Patterson, *Slavery and Social Death: A Comparative Study* (Cambridge 1982) 13.

Die slaaf gemaakte persoon ontwikkelt echter wel gedragingen om met de trauma's van slavernij om te kunnen gaan en de werkdruk en dreiging van mishandeling enigszins te beperken. Deze zogeheten *coping* strategieën worden door slavenhouders ervaren als karakterzwaktes, zoals lui, onhandig, dom, losbollig, diefachtig en onbetrouwbaar.¹³ Het bevestigt in hun ogen dat de mensen in slavernij inderdaad minderwaardig zijn en ze worden daarmee een extra rechtvaardiging voor slavernij. Deze vooroordelen over de onteerde groep, en de gevoelens van minderwaardigheid bij deze groep, verdwijnen niet automatisch als mensen vrijkomen uit slavernij.

De specifieke Nederlandse-Caribische context

In de voorgaande alinea is de vraag besproken hoe slavernij nog steeds door kan werken in de hedendaagse samenleving. Betoogd is dat slavernij steeds weer de kop op kan steken en dat het samenlevingen langdurig kan vergiften door het onteren en minderwaardig maken van groepen mensen. Dit brengt ons bij de tweede vraag, waarom in de discussie over de doorwerking van het slavernijverleden in de hedendaagse Nederlandse samenleving de nadruk zo sterk ligt op trans-Atlantische slavernij.

Hoewel slavernij als legaal instituut in de noordelijke Nederlanden nauwelijks meer bestond rond 1600, stak het direct de kop op toen Nederlanders in de koloniale handel gingen. Nadat Jan Pieterszoon Coen in 1621 de Banda-eilanden had laten uitmoorden om het kruidnagelmonopolie veilig te stellen, liet hij de plantages herbevolken met tot slaafgemaakte mensen. In het Atlantische gebied begon de grootschalige slavenhandel en slavernij na de verovering van noordelijk Brazilië in 1630. Van daaruit verspreidde het zich naar het Caribisch gebied, Guyana en Suriname. Enkele decennia was de West-Indische Compagnie leverancier van mensen aan de Spaanse koloniën.¹⁴

De Nederlanders gingen daarbij niet zelf op slavenjacht. Zowel in Azië als in Afrika kochten ze vooral mensen in via regionale handelaren en bestuurders. Deze inheemse elites verkochten mensen die ze zelf in hun eigen samenleving als minderwaardig beschouwden: armen, buitenstaanders, veroordeelden en krijgsgevangenen. Iedereen die zich niet kon verweren, of vervolging niet kon afkopen, kon in slavernij terecht komen. In slavenhandel geldt zeker dat armen en weerlozen altijd het slachtoffer zijn.

13 Het toeschrijven van deze karaktertrekken aan mensen in slavernij is niet negentiende-eeuws. Het gebeurde bijvoorbeeld al in Romeinse toneelstukken uit de tweede eeuw voor Christus. R. Stewart, *Plautus and Roman slavery* (Malden MA 2012).

14 P. Emmer, *Geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel* (Amsterdam 2019) 45-70.

Recent onderzoek geeft aanwijzingen dat de omvang van de Nederlandse slavernij in het VOC-gebied rond de Indische Oceaan groter was dan de omvang in het WIC-gebied rond de Atlantische Oceaan. Rond 1780 zouden in de VOC-gebieden meer mensen in slavernij hebben geleefd dan in heel Suriname.¹⁵ Ook woekerde slavernij in de kolonies in de Oost langer door dan in de West. Hoewel slavernij in Nederlands-Indië iets eerder werd verboden, op oudejaarsavond 1859, gold dit verbod alleen voor gebieden die direct onder Nederlands bestuur vielen. Op vele plekken in de Indonesische archipel kon slavernij daardoor tot in de twintigste eeuw blijven bestaan.

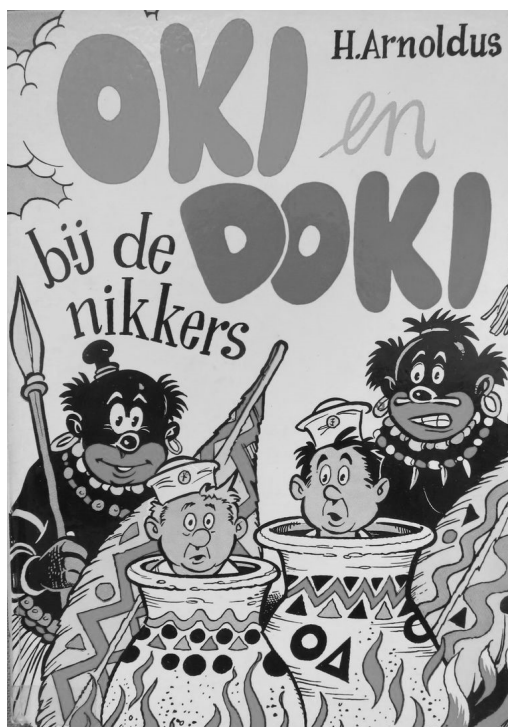
In de moderne discussie over slavernij speelt Aziatische slavernij echter nauwelijks een rol. Niemand lijkt zich bijvoorbeeld druk te maken over de mogelijke slavenstatus van de onderdanige Indonesiërs die ook op het Gouden Koetspaneel 'Hulde der Koloniën' zijn afgebeeld. De discussie gaat vrijwel exclusief over de trans-Atlantische slavernij, en met name over Suriname en de Nederlandse Cariben. Hoe komt dit? Dit heeft te maken met de grond waarop iemand onteerd werd en tot slaaf werd gemaakt. In Azië en Afrika waren er vele gronden die vooral te maken hadden met gedrag, sociale positie en welvaart. Als iemand vrijkwam uit slavernij was die persoon meestal niet meer herkenbaar als een voormalige slaafgemaakte, waardoor het stigma niet bleef hangen. In Indonesië zal bijvoorbeeld vrijwel niemand zich nog identificeren als afstammeling uit koloniale slavernij.

In Suriname en de Nederlandse Cariben is die situatie structureel anders. De vele vormen van ontering die mensen in Afrika in slavernij hadden gebracht, werden op het moment dat ze aan boord gingen van de slavenschepen vervangen door één onterende factor: huidskleur. Etniciteit werd natuurlijk ook in andere delen van de wereld als excuus gebruikt om mensen in slavernij te brengen, maar dit gebeurde meestal in een samenleving waarin er ook vrije mensen waren met dezelfde etniciteit. In de Amerika's was dat niet het geval: er waren geen Afrikanen op het continent voordat de slavenschepen aankwamen. Dat maakt dat slaaf-zijn voor een belangrijk deel gelijk werd gesteld aan zwart-zijn en het superioriteitsgevoel van de slavenhouder werd verbonden aan wit-zijn.

Doordat slavernij werd verbonden met zwart-zijn, werd de ontering van zwarte mensen in slavernij geleidelijk aan overgenomen in de Nederlandse beeldvorming en veralgemeeniseerd in vooroordelen over alle zwarte mensen. Dit gold voor de vermeende inferioriteit en karikaturale

15 M. van Rossum, 'De VOC, van Amsterdam naar Azië' in: P. Brandon e.a. (red.), *De slavernij in oost en west. Het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam 2020) 59; M. van Rossum, *Kleurrijke Tragiek. De geschiedenis van de slavernij in Azië onder de VOC* (Hilversum 2015).

Afbeelding 3. Nog in de jaren vijftig en zestig werden kinderboeken als 'Ok en Doki bij de nikkers' (Meppel 1957) in grote aantallen verkocht en gelezen.

verbeelding van uiterlijke kenmerken, maar ook voor de bovengenoemde copingstrategieën. Deze werden nu gezien als typerende negatieve gedragskenmerken van zwarte mensen, zoals lui, onhandig, dom, losbolig, diefachtig en onbetrouwbaar. Deze beeldvorming verdween niet bij de afschaffing van de slavernij en werkte door in de manieren waarop vanuit Nederland naar de inwoners van Suriname en de Nederlandse Cariben werd gekeken. Omdat er in Nederland zelf nauwelijks zwarte mensen woonden werden die vooroordelen niet gecorrigeerd en bleven ze voortbestaan in bijvoorbeeld de figuur van Zwarte Piet, jeugdliteratuur en andere populaire uitingen.¹⁶

Een gevolg was dat de rijksoverheid er moeite mee had om de inwoners van Suriname en de Cariben als onderdanen serieus te nemen. Terwijl de slavenhouders in 1863 ruimhartig gecompenseerd werden voor het verlies van hun menselijk bezit, het waren tenslotte 'ons soort mensen', is

16 Nog in de jaren vijftig en zestig werden populaire kinderboeken uitgegeven als H. Arnoldus, *Ok en Doki bij de nikkers* (Meppel 1957) en F. Piët, *Sjors en Sjimmie in de rimboe* (Haarlem 1961).

er nooit serieus overwogen om de voormalige slaafgemaakten financieel te steunen bij de opbouw van een nieuw bestaan. De rijksoverheid koos voor een bevoogdende houding ten opzichte van deze gebieden, waarbij er vaak wel geld was voor projecten geïnitieerd door bedrijven uit Europa en Noord-Amerika, maar nauwelijks werd geïnvesteerd in de ontwikkeling van de lokale samenleving. Het mislukken van diverse grootse projecten en de gebrekkige economische ontwikkeling werd vervolgens weer geweten aan de bevolking. ‘Suriname kost Nederland miljoenen en de neger is lui’ was volgens de Surinaamse schrijver en activist Anton de Kom de houding waarmee de rijksoverheid naar de West keek.¹⁷

Om hun leefsituatie te verbeteren en te klimmen op de sociale ladder reageerden veel voormalige slaafgemaakten op deze vooroordelen door zich zo wit mogelijk te presenteren. Dit gebeurde door aanpassing aan Europese normen en door bleking van de huid, maar bijvoorbeeld ook door bewust een lichter getinte partner te trouwen om ervoor te zorgen dat je kinderen ‘lichter’ zouden zijn dan jezelf was. Dit streven werd in Suriname en Curaçao ‘Opo yu kloru’ en ‘Drecha bo color’ (‘verbeter je kleur’) genoemd.¹⁸ Dit ging vaak gepaard met het vermijden van discussies over het slavernijverleden, waardoor trauma’s werden weggestopt en soms konden voortleven in de vorm van huiselijk geweld en ongezonde coping strategieën. Juist dit streven om Nederlander te worden kon daardoor een gevoel van zwarte inferioriteit versterken.

De beide ontwikkelingen, de voortlevende vooroordelen over zwart-zijn in Nederland en het streven naar vernederlandsing in Suriname en de Nederlandse Cariben, botsten met elkaar vanaf de jaren zestig en zeventig toen grote groepen mensen vanuit vooral Suriname naar Nederland verhuisden. Dit waren vaak mensen die zich Nederlander voelden, maar in Nederland tot de ontdekking kwamen dat ze niet als volwaardige medeburger werden geaccepteerd, omdat Nederlanderschap gelijk werd gesteld aan een witte huid. Veel mensen kregen de volle laag vooroordelen over zwart-zijn over zich heen en voelden zich daardoor op een achterstand gezet bij de opbouw van een bestaan in het ‘moederland’.¹⁹

17 A. de Kom, *Wij slaven van Suriname* (20^e druk; Amsterdam 2020) 174, 182. Zie ook: Commissie Bos, *De economische en financiële toestand der kolonie Suriname* (Den Haag 1911) 72-75; A. Simons, ‘Het verval van Suriname’, *West-Indische Gids* 15:1 (1934) 299-308.

18 D. Hondius, ‘Huidskleur onbelangrijk? De acceptatie van raciaal gemengde paren en de omzichtige omgang met zichtbaar verschil in naoorlogs Nederland’, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 25:2 (1998) 234-293, aldaar 237.

19 T. Reubsaet, J. Kropman en L. van Mulier, *Surinaamse migranten in Nederland. Deel 2: De positie van Surinamers in de Nederlandse samenleving* (Nijmegen 1982); P. Essed, *Alledaags racisme* (Amsterdam 1984).

Door deze confrontatie is het denken over zwart en wit geleidelijk gaan schuiven. Vanaf de jaren zeventig worden mensen van Surinaamse en Caribische komaf aan het denken gezet over hun eigen achtergrond en de historische wortels van hun achterstelling. Ze eisen hun plek op in de Nederlandse samenleving, maar daarvoor is het nodig dat witte Nederlanders ook gaan nadenken over hun historisch gegroeide vooroordelen. Dit proces is met name versneld door de opkomst van een tweede generatie hoger opgeleide Nederlanders met Afrikaanse wortels. Via onder meer de campagne 'Zwarte Piet is racisme' is deze groep erin geslaagd om de discussie over racistische vooroordelen en de doorwerking over het slavernijverleden op de publieke agenda te krijgen en hier te houden.

Tot slot

Als we ons afvragen waarom de discussie over het slavernijverleden op dit moment zo leeft in Nederland dan kunnen we dit dus duiden als een emancipatiebeweging onder met name hoger opgeleide Nederlanders met Afrikaanse wortels. Deze groep ervaart dat ze mede door vooroordelen die nog uit de slavernijperiode stammen op een achterstand zijn gezet. Dit verklaart de directe relevantie van het slavernijverleden van Suriname en de Nederlandse Cariben in onze huidige samenleving.

Daarmee is niet gezegd dat elke sociale en economische achterstand van Nederlanders met Afrikaanse wortels aan het slavernijverleden te wijten is. Ook wil dit niet zeggen dat deze mensen niet gediscrimineerd zouden zijn in Nederland als er nooit trans-Atlantische slavernij was geweest. Discriminatie en vooroordelen zijn van alle tijden. Maar de specifieke vormen van discriminatie die deze mensen ondergaan en de manier waarop de Nederlandse Cariben nog steeds als tweederangs delen van het Koninkrijk worden behandeld, is duidelijk gevormd door de doorwerking van vooroordelen die zijn ontstaan in de slavernijperiode.

In dit artikel hoop ik nog iets getoond te hebben. Slavernij is van alle tijden en alle samenlevingen. Het is een vergif, met name als het systemisch wordt in een samenleving, omdat het een toch al machtige groep in een samenleving het 'recht' geeft om zwakkere groepen te misbruiken. Bovendien corrupteert het iedereen in die samenleving, omdat het iedereen, ook vrije mensen die geen slavenhouders zijn en de (voormalige) slaafgemaakten zelf, medeplichtig maakt, onder meer door het in stand houden van ontorende vooroordelen die slavernij mogelijk hebben gemaakt.

Om de ketenen van het verleden te doorbreken is het daarom goed om slavernij te onderzoeken als historisch fenomeen dat steeds opnieuw de kop op steekt. Het is verheugend dat er op dit moment zoveel onderzoeken over dit onderwerp zijn binnen onze faculteit. In dit themanummer van *Ex Tempore* krijgt u daarom een aantal onderzoeken over slavernij te lezen, variërend van de Oudheid tot de Moderne Tijd.

Emotions in Roman Slave Ownership

Slaveholders' Fear and Anger of Rebelles Servi*

Larissa Lemos

In the first century CE, Seneca the Younger lectured his pupil and future Emperor Nero about a proposal regarding the vestments of enslaved persons that was once made in the senate. It was proposed that enslaved persons and free persons should be distinguished by their garments. However, 'it then became apparent how great would be the impending danger if our slaves should begin to count our number.'¹ Thus, the proposal was dropped.

It does not come as a shock that slaveholders feared enslaved people. If they did not fear them, why would Romans prohibit enslaved persons from carrying arms in Sicily (after the Second Servile War)?² Why would Romans enact laws that severely punish those who committed crimes against their holders? Why would Roman authors write about the terrible consequences enslaved revolts had on Romans? And, of course, if they did not fear them, why did the senate drop the aforementioned proposal? What is intriguing is not that Romans feared enslaved persons, but how they feared them and how they displayed any emotion related to them. Thus, the aim of this study is to explore how Roman slaveholders of the upper classes presented or disguised their emotional responses to enslaved people by considering the former's emotional style. More specifically, how did the Roman social script affect how Roman slaveholders emotionally respond to enslaved rebels between the first century BCE and the mid third century CE?

* This article is based on my thesis [The Emotional Side of Roman Slavery], submitted on 15 March 2021, as part of the Historical, Literary and Cultural Studies Research Master's programme at Radboud University Nijmegen, The Netherlands, under the supervision of Dr. Coen van Galen (primary supervisor) and Dr. Anneleen Arnout (co-supervisor).

1 Seneca, *Clementia*, 24; Except for the legal sources, all primary sources used in this article, the texts in Latin or Greek, and the translations to English, are from Loeb. For the Institutes, I use the Latin texts provided by Seckel and Kuebler and the translation to the English language by W.M. Gordon and O.F. Robinson. For the Digesta, I use the Latin texts by Johann Ludwig Wilhelm Beck and the translation to the English language by Alan Watson. For references see: Allan Watson, *The Digest of Justinian* (Philadelphia 1985). William M. Gordon and O. F. Robinson, *The Institutes of Gaius* (Ithaca 1988). Johann Ludwig Wilhelm Beck, *Corpus Iuris Civilis* (Leipzig 1829).

2 Cicero, *In Verrem*, 2.5.7-8.

Before answering this question, it is necessary to explain that emotions are historical. The ancient Greeks used the term *pathe* (πάθη) to refer to what nowadays we call emotions.³ Aristotle defines *pathos* (Πάθος) as ‘all those affections which cause men to change their opinion in regard to their judgements, and are accompanied by pleasure and pain; such are anger, pity, fear, and all similar emotions and their contraries’.⁴ The Romans, Cicero explains, used the term *perturbationes* (disturbance, passion) ‘to what the Greeks call πάθη’.⁵

Surely, just because Aristotle and Cicero had their definitions of emotions, we cannot state that all Greeks and Romans (of the same and different historical period) shared their definition and understanding of emotion throughout their history. Yet, that is still the case nowadays. Historians, neuroscientist, philosophers and psychologists do not agree on a definition for emotion.⁶ But regardless of how we define emotions, studies based on social constructionism point to the fact that the components of the external world (e.g., culture, social class, moral codes, legislations) shape what we do with our emotions.⁷ In other words, how we conceive emotions, the places and moments we judge appropriate to experience them and how emotions define us and others. The term *social script* refers to a social group’s set of behaviours, i.e., ‘the narrative that we enact when we experience any emotion’.⁸ A group’s social script can inform us about the role certain emotions (such as love, jealousy, or anger) have within said group. And how these emotions, as guided by social scripts, affected slaveholders’ responses to enslaved people.

3 Barbara Rosenwein and Riccardo Cristiani, *What is the History of Emotions?* (Cambridge 2018) 18-19. The word *emotion*, from the French word *émotion* (which appeared in the French language in the 17th century) appeared in the English language only in the 19th century. Before the 17th century, the words *passions* and *affections* were used in Europe, since Antiquity, to describe ‘feelings’.

4 Aristotle, *Art of Rhetoric*, 1-2. For ancient Greek emotions, see, for instance: David Konstan, *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature* (Toronto 2006); Jean-Noël Allard, Pascal Montlahuc and Marian Rothstein, ‘The Gendered Construction of Emotions in the Greek and Roman Worlds’, *Gender History* 47 (2018) 25-28.

5 Cicero, *Tusculanae Disputationes*, 4.5.

6 Rosenwein and Cristiani, *What is the History of Emotions?*, 13.

7 For studies on social constructionism and emotions, see, for instance: Martin Aranguren, ‘Reconstructing the Social Constructionist View of Emotions from Language to Culture: Including Nonhuman Culture’, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 47:2 (2017) 244-260; Rom Harré, *The Social Construction of Emotions* (Oxford 1986).

8 Robert A. Kaster, *Emotion, Restraint, and Community in Ancient Rome* (Oxford 2005) 85.

Historians agree that upper-class Romans had a tradition of moralizing.⁹ Simply put, acting in a virtuous manner was a way to consolidate and maintain power in the Roman political world. Likewise, controlling one's emotions in public was also a Roman way to display this virtuosity. The Roman moralistic discourse dictated the appropriated behaviour of elite men and women and living under these behavioural and emotional rules (or pretending to) marked off the elite from other social classes.¹⁰

When it comes to fear, Romans did not have a common definition or understanding of this emotion. Yet, when it comes to the display of fear of enslaved people it seems that they agreed that it was a disgraceful emotion. Thus, prioritising the control or even the disguise of emotions such as fear and anger was a manner to keep the appearance of a man's *virtus* intact, considering that these emotions were disempowering, especially when directed to enslaved people. To Romans, anger and fear were considered female emotions, not male. In Roman literature, both men and women are portrayed as cruel slaveholders. However, women were depicted as cruel because of their gender and not due to any emotional *incontinentia* (i.e., the lack of self-control). Such is the case in Petronius' *Satires* where one reads: 'there are women who pay their torturers an annual wage' (*sunt quae tortoribus annua praestent*).¹¹ Also, Juvenal portrays an angry wife's desire to have her *servus* crucified without considering if he was innocent or not in his *Satires*.¹²

Nevertheless, the association of virtues with gender was not always clear-cut. There was room for gradations. Roman authors wrote about women 'acting' like men but being praised for it.¹³ In Roman literature, one reads about Roman men in tears, an expected female emotional expression, without having their manliness questioned.¹⁴ Nonetheless, women could be condemned for having fake tears.¹⁵ The rules of behaviour and appropriate emotions could be excused. Still, when it came to

9 Catherine Edwards, *The Politics of Immorality* (Cambridge 1993) 2.

10 *Ibidem*, 25.

11 William V. Harris, *Restraining Rage: The Ideology of Anger Control in Classical Antiquity* (Cambridge MA 2001) 328; Petronius, *Satires*, 475. For other sources on women as angry slaveholders see, for instance: Ovid, *Amores*, 14; Petronius, *Satires*, 219-224, 465-495; Apuleius, *Metamorphoses*, 3, 17.

12 Juvenal, *Satires*, 6.219-224. See: Harris, *Restraining Rage*, 328.

13 *Laudatio Turiae*. Also check: Emily A. Hemelrijk, 'Masculinity and Femininity in the *Laudatio Turiae*', *Classical Quarterly* 54 (2004) 185-197.

14 Livy, *Ab Urbe Condita*, 3.48.5.

15 Tacitus, *Annals*, 6.49:1-2. For more information on Romans and tears, see, for instance: Sarah Rey and Marian Rothstein, 'Roman Tears and their Impact', *Clio. Women, Gender, History* 41 (2015) 225-245.

slavery, it seems that there was not much room for gradations, at least in the public sphere. The confession of fearing enslaved people, those who were utterly subjugated by force and legislation and placed at the social bottom, was socially degrading. Thus, as I will show below, Roman authors were careful to express certain emotions, particularly fear and anger, to enslaved people, since they were considered disempowering.

Emotionally Responding to Rebelles Servi

Enslaved people rebelled in two ways. They rebelled in the form of an uprising where they formed a militia (or an army), sacked villages and cities and often engaged in combat with Roman soldiers. The most famous examples of this form of rebellion are Italy's three Servile Wars of which the last one ended with the death of Spartacus in 71 BCE. Enslaved people also rebelled in a more taciturn manner, for example by murdering, running away, lying, stealing, and even committing suicide (an outrage in a slaveholder's mind).

Fear

Surely, the Romans feared enslaved persons and had reasons for it. It is challenging to explore how Romans conceived fear considering it was not a popular topic amongst them. It is Cicero who provides the most extensive Roman discussion about fear in his *Tusculanae Disputationes*. He describes fear or *metus* as a *pathos* or a *perturbatio*, and he defines it as "a belief of threatening evil which seems to the subject of it insupportable".¹⁶ In other words, when an individual believes in a threatening evil and that a threatening evil is insupportable to people, Cicero says that they are experiencing *metus*. Although he does not go into detail about them, Cicero considers *pigrityam metum* (sluggishness), *terrorem metum* (fright), *timorem metum* (timidity), *pavorem metum* (consternation) and *pudorem metum* (shame) types of fear.¹⁷

On the Third Servile War (or the war against Spartacus) Appian writes that Roman praetors first ridiculed the 'gladiators' revolt. Yet, in the last year of the revolt, after Spartacus have been victorious in different battles, praetors were reluctant to volunteer to fight him.¹⁸ Similarly, Plutarch claims that during the final year of the war, the Roman senate was constrained by fear and peril. Also, he stresses that Roman soldiers fled from the battlefield in fear of Spartacus's rebels.¹⁹ This direct

16 Cicero, *Tusculanae Disputationes*, 4.7.15.

17 Ibidem, 4.7.16.

18 Appian, *Civil Wars*, 1.118.

19 Plutarch, *Life of Crassus*, 8-11.

connection of fear of enslaved persons with the Roman elite and the actual usage of a fear vocabulary are not commonly found in written sources. Although Appian and Plutarch clearly directed fear to the upper-class (and Roman soldiers), they were not Roman authors but Greek. Besides the fact that they (although affluent) were not part of the Roman elite, Greek authors were far more generous in their portrayal of Spartacus than the Romans.²⁰

Throughout the years, the Roman senate sent armies to fight rebellious enslaved persons across Italy. However, once Roman victory took place, the senate did not think to commemorate it with much emphasis, although senators were probably grateful to the Roman generals. Roman generals knew that victory over enslaved persons was not viewed as a great accomplishment by the upper-class (at least in public) as they viewed, e.g., the conquest of a new province, even though these rebellions were horrific and very close to home. When the Roman general Crassus finally managed to win the war against Spartacus in 71 BCE, he did not celebrate it with a triumph but with a simple *ovatio*, a smaller form of triumph used to celebrate 'lesser' victories. Customarily, Roman generals displayed captured enemies (now enslaved) in chains in their triumphs and in celebratory imagery.²¹ The freshly enslaved people in chains reflected (a) the glory and authority of individual Roman generals, (b) the dominant power of Rome over its enemies, (c) and, of course, the 'fresh bodies' that would fill Rome's slave-market which showed Romans the positive and necessary side of warfare.²² However, the enslaved people displayed on triumphs were viewed as spoils of war. Crassus did not display Spartacus's combatants in his ovation. After all, they were not spoils of war; they were not even resold as enslaved persons. Rather, Crassus crucified the 6,000 survivors, along the road from Capua to Rome, which was a heavily used road, full of passers-by, who could witness what the Romans would do with enslaved rebels.²³ To re-enslave Spartacus's combatants was never Crassus's intention. Although the war against Spartacus was arduous, and the memory of him hunted Roman minds long after his death, victory over enslaved persons was not regarded as a great achievement (hence Crassus's ovation).²⁴ After all, to the Romans *servi* did not

20 Brent D. Shaw, *Spartacus and the Slave Wars: A Brief History with Documents* (New York 2001) 26.

21 Philip de Souza, 'War, Slavery, and Empire in Roman Imperial Iconography', *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 54:1 (2011) 31-62, there 39.

22 Ibidem.

23 Appian, *Civil Wars*, 1.120.

24 Both Crassus and Pompey fought against Spartacus. Pompey wrote to the senate informing that although Crassus did win a battle against the rebel, he had won the war.

have *virtus*. Although the *Institutes*, a compilation of Roman law, refers to enslaved persons as *homo* (persons), they were, as McDonnell explains, *homo* but not in the sense of *vir*.²⁵ In other words, enslaved men did not have manliness and the virtuous that came with virility.

Assuming that Plutarch's and Appian's accounts on the Roman praetors are true, they probably did not volunteer (except for Cassius) out of fear of shame. If a victory over enslaved persons would not cause much public appreciation, a defeat would cause an even greater embarrassment to the loser. Thus, Roman generals did not only experience the humane fear of death in combat, but they likely experienced the *pudorem metum* that Cicero mentioned in the *Tusculanae Disputationes*. The reason to not volunteer to fight Spartacus, as Plutarch and Appian mentioned, might have as a cause the fear of being shamed for having been defeated by enslaved persons. In 133 BCE, the consul (Lucius Calpurnius) Piso was waging war against enslaved rebels in Sicily.²⁶ The commander of a cavalry unit, Gaius Tititus, surrendered his army to the rebels. According to Valerius Maximus, Piso, shocked by his commander's cowardice decided to humiliate him. Piso made Tititus walk barefoot from morning to night. He forbade Tititus to have contact with other men and to use the baths, and he confiscated the horses of Tititus' cavalry unit. On Piso's attitudes, Valerius wrote:

It was Piso's design that persons who out of desire for life had allowed runaways worthy of crucifixion to set up trophies on their account and had not blushed to let servile hands put an ignominious yoke upon their freedom should find life a bitter thing and pray like men for the death they had feared like women.²⁷

Valerius' Piso compared his soldiers' fear of enslaved people to being a woman (who would 'naturally' fear anything). After all, as aforementioned, fear was an expected female emotion. In a soldier, however, the

The senate did allow Pompey to have a triumph. However, not to celebrate his victory over Spartacus, but to celebrate his victory over the Roman general Sertorius in Hispania (which happened in 73 BCE two years before Spartacus's death).

25 Myles McDonnell, *Roman Manliness* (Cambridge 2006) 159; *Institutiones*, Book 1, Art.9. For more information on *virtus*, see, for instance: Kyle W. Schrader, 'Virtus in the Roman World: Generality, Specificity, and Fluidity', *The Gettysburg Historical Journal* 15:6 (2016) 83-107; Catalina Balmaceda, *Virtus Romana: Politics and Morality in the Roman Historians* (Chapel Hill 2017); Francesca Santoro L'Hoir, *The Rhetoric of Gender Terms* (Leiden 2018).

26 Here I refer to the consul Lucius Calpurnius Piso Frugi and not the consul Lucius Calpurnius Piso Caesoninus father of Calpurnia, Julius Caesar's last wife.

27 Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*, 2.7.9.

fear of death was deplorable. Piso could not afford to lose a battle against enslaved persons ('Although the humiliation suffered by our fatherland was great, an equal shame was suffered by the guilty').²⁸ By punishing his soldiers to avoid the 'spread of cowardice' within the legions, Piso was attempting to safeguard his virility and reputation from public shame.²⁹

Nonetheless, at the same time that defeat could cause public shame to the loser, victory over enslaved persons, although, as already mentioned, was not cause of public celebration, was not without significance. Generals knew that the Roman people feared enslaved rebels considering that they caused lost profits, public chaos (since they burned villages and stole from citizens) and even the murder of citizens.³⁰ The reason why Romans feared enslaved persons, and consequently, sent armies to fight them, was due to the success of these rebellions (a success not necessarily in the form of victory, but in causing immense terror and chaos across Italy). Therefore, if Roman generals sensed they could take advantage of a victory over enslaved persons, they would, as did Manius Aquillius and their descendants. General Manius Aquillius was responsible for ending the Second Servile War in Sicily. In 70 BCE, he celebrated his victory by issuing a coin with the word *virtus* inscribed in it (Fig. 1).³¹ Years later, in another rebellion in Sicily, his descendant Lucius Aquillius Florus issued a coin with Manius's name but only, as Shaw argues, because he needed to restore his loyalty to the state.³² Although his family's victory was against enslaved rebels, their military success was on behalf of the state. His family's victory over enslaved persons served a political purpose.

Crassus' victory was also political. It is not certain if Crassus chose an ovation, nor if the senate bestowed him with one. If the former was the case, then Crassus probably did not ask for a triumph to avoid having his victory looking less significant in comparison to Pompey's (who actually celebrated the end of a civil war in Hispania, and not a war against 'mere' enslaved persons).³³ If the latter was the case, the senate, as afore-

28 Ibidem.

29 In 2.7.3, Valerius Maximus informs that Consul P. Rupilius ordered his son-in-law Q. Fabius to leave Sicily after he had lost a battle to enslaved rebels.

30 For sources where Romans (and Greeks) respond to the horrible results of rebellions caused by enslaved people in Italy, see, for instance: Livy, *Ab Urbe Condita*, 32.26.4-18, 39.8.3-9.1, 17.4-6, 18.7, 39.29.8-9; Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 34-35.2.25-3.11, 36.1.1-10.2, 36.11.1-3, 36.7.1-10.3; Appian, *Civil Wars*, 1.9.36; Strabo, *Geography*, 6.2.6-7; Florus, *Epitomae*, 2.7.9-12; Cicero, *In Verrem*, 2.3.125; Cicero, *De Lege Agraria*, 2.83; Sallust, *Historia*, Book 3, fragments 90-94, 96-102, 106, Book 4, fragments 22-23, 25, 30-33, 37, 40-41, to name a few.

31 Shaw, *Spartacus and the Slave Wars*, 116.

32 Ibidem, 116-127.

33 According to Plutarch, Crassus did not ask for a triumph. Plutarch, *Life of Crassus*,

mentioned, did not deem it appropriate to celebrate a lesser, although difficult and much appreciated, victory.

Enslaved People as Suspects

Figures 1 & 2. Manius Aquillius. Silver Denarius Serratus. Rome. 71 BCE. On the left, is Manius Anquillius, represented as a victor while holding the female personification of Sicily. On the right, the inscription VIRTUS. The figure with a helmet may be dea virtus. Reference: S793. Identifier: 1937.158.147. Collection: American Numismatic Society. Series: Crawford.

Roman slaveholders also emotionally responded to enslaved rebels by referring to them as suspects. In his work *Ab Urbe Condita*, the Roman author Livy narrates the Sabine invasion of Rome led by the Sabine Appius Herdonius and his 2,500 exiles and enslaved persons. On the Roman response to this invasion, Livy notes that the (Roman) population had many timores (fears), and that the timor that stood out was the terror servilis (fear of enslaved people).³⁴ Since enslaved persons were among the invaders, Romans suspected that their own enslaved persons could join them. As Livy notes:

(...) Everybody suspected that he had an enemy in his own household, whom it was safe (tuntum) neither to trust, nor, from want of confidence, to refuse to trust, lest his hostility should be intensified; and it seemed hardly possible that even co-operation between the classes should arrest the danger.³⁵

8-11. 'In consequence, Pompey was able to write a formal report to the senate that although Crassus had conquered the fugitive slaves in the open, he [Pompey] had extinguished the war to its very roots. So it was Pompey who celebrated a marvelous triumph for his [earlier] victories over Sertorius in Spain [in 73 B.c.]. Crassus, on the other hand, did not even attempt to ask for a great triumph for himself. Indeed, it seemed ignoble for him to celebrate even the lesser triumph ... that the Romans call an *ovatio* for a war fought against slaves.'

34 Livy, *Ab Urbe Condita*, 3.16.3.

35 Ibidem.

Differently from Appian and Plutarch, Livy used *timores* and *terror* to refer to the Roman fear of enslaved persons, yet without specifying any social class. Not many Romans used a 'fear vocabulary' so expressively to refer to how affluent Romans or they themselves responded to the actions of *rebelles servi*. One of the few authors who uses a 'fear vocabulary' freely, besides Livy, is Tacitus in a passage about the revolt in the Italian city of Praeneste that took place in 64 CE. In this passage, Tacitus claims that the Roman people were '*cupiens* (anxious) and *pavidusque* (terrified) as always by revolution', and that the people had turned its conversation to Spartacus and the calamities of the past.³⁶

The commonality between Livy's narrative on the Sabine invasion and Tacitus's narrative of the revolt at Praeneste is the express use of a fear vocabulary not (clearly) linked to the elites. Livy does not say if he is referring to the Romans as a people or to a specific group of Romans. He does use the word *domi* to refer to the household these Romans inhabit, which may be an indicative of the upper-class house, the *domus* ('ne suus cuique domi hostis esset').³⁷ Yet, the word *domi* here also works as a locative. Not necessarily of a *domus*, but of any habitation. As for Tacitus, he connects fear with the Roman *populo*, which may encompass the masses alone or the Romans as a people (which would include all social classes, even the elite).

This lack of a clear connection between certain emotions and the upper-class in responses to rebellious enslaved persons is also present in the correspondence of the upper-class magistrate and author Pliny the Younger. In two letters, Pliny demonstrates his suspicion of enslaved persons. In one of the letters, Pliny urgently informs a certain Publius Acilius about the torture and murder of the slaveholder Larcus Macedo by his own enslaved persons.³⁸ After detailing how Macedo was tortured, Pliny writes 'no master can feel safe because he is kind and considerate; for it is their brutality, not their reasoning capacity, which leads slaves to murder masters'. In another letter, now to Baebius Hispanus, Pliny replies to an inquiry about the disappearance of the Roman knight Robustus.³⁹ He responds that he will help in the search for the knight. But he warns his reader that his help will be in vain. Pliny's warning stems from the fact that he had a similar experience in the past when his fellow townsman Metilius Crispus suddenly disappeared while travelling. Pliny presents two possible causes for his townsman's disappearance. He writes: 'whether he was waylaid by his servants, or whether the

36 Tacitus, *Annals*, 15.46.1.

37 Livy, *Ab Urbe Condita*, 3.16.3.

38 Pliny, *Epistulae*, 3.14.

39 *Ibidem*, 6.25.

latter perished with him, no one knows; for certainly neither he nor any of his slaves have ever been seen since.⁴⁰

If fear was to Romans, as Cicero stated, the belief in a threatening evil, Pliny's fear can be detected in his suspicion of enslaved persons when, in his letter to Publius Acilius, he states that 'no master can feel safe'.⁴¹ Fear can also be perceived when Pliny claims: 'there you see the dangers, outrages and insults to which we are exposed'.⁴² By affirming that slaveholders are exposed not only to outrages and insults but dangers, Pliny confirms that slaveholders could not feel completely safe in a house with enslaved people. The murder of Macedo gave cause to his suspicion. Yet, as an affluent Roman, Pliny would be careful in displaying disempowering emotions so obviously. Historians know that Pliny was very concerned to represent himself as a virtuous Roman in his letters, and that he was known for sending some of his letters to his friends asking for 'editorial' advice.⁴³ Thus, one can assume that he would have been very careful with his self-representation in his letters before he put them into circulation.

Similarly, in the *Annals*, the Roman historian Tacitus, provides another example of enslaved people being perceived as suspects. According to Tacitus, during the rule of emperor Nero (54 CE – 68 CE), the city prefect (Lucius) Secundus was murdered in his home by one of his many enslaved people (around 400) and nobody knew which of the enslaved persons was responsible for the crime.⁴⁴ In the *Annals*, Tacitus reconstructs the (supposed) speech that senator Cassius (Gaius) delivered in favour of the execution of all of Secundus' enslaved persons. Tacitus's Cassius did not believe that only one enslaved person in the entire house was guilty of the murder. He also did not believe that even if only one enslaved person was responsible for the crime, no other enslaved person had not heard or seen anything ('Could he pass the watch, carry in his light, and perpetrate his murder without the knowledge of a soul?').⁴⁵ He reminded his audience that to 'maioribus nostris (our ancestors)' enslaved persons were always suspects, even if they were born and 'raised' in the same home as their holder.⁴⁶

According to Roman law, Tacitus's Cassius could have his way and have all the enslaved persons executed. In the year 10 CE, decades before

40 Ibidem.

41 Ibidem, 3.14.

42 Ibidem.

43 Pliny, *Epistulae*, 1.2.6.

44 Tacitus, *Annals*, 14.42-45.

45 Ibidem, 14.44.

46 Ibidem.

Secundus's murder, the *Senatus Consulta Silanianum* (SCS) was enacted and it allowed the execution of enslaved rebels (i.e., those who gave their holders a reason to not feel safe). The SCS did not punish enslaved persons who were not able to defend their holders (possibly like those of Secundus). Nevertheless, it was the Roman legislator or were the senators that would define what being able to defend a slaveholder meant, and not the enslaved person accused of not being able to do so. In one case in the 2nd century CE, an enslaved woman witnessed her mistress being attacked but, fearing the attacker would cause her harm if she intervened, did nothing. As a consequence of her unresponsiveness to the crime she had witnessed, emperor Hadrian concluded that if she could not have intervened physically, she could have shouted so that other enslaved persons would come to her aid. Since she did not shout, Hadrian ordered her execution.⁴⁷ According to the SCS, not being able to defend a slaveholder literary meant that the enslaved person had to be blind or deaf (or have another severe condition) or be very young.⁴⁸ It was almost impossible to find them not guilty.

Since it was the Roman elite that was in charge of legislation, such as the SCS, these rebellions must have emotionally affected them. And as aforementioned, since rebellions were successful and slaveholders were killed or harmed in it, it is not surprising that fear was experienced. As it clearly states in its first article the Roman elite enacted the SCS because they did not feel safe among enslaved persons:

As no home can be safe except if slaves are compelled to guard their masters both from members of the household and from outsiders at the risk of their own lives, the *senatus consulta* have been introduced concerning the questioning on public authority of the household slaves of those who have been killed.⁴⁹

Thus, the SCS itself is not just another indicator that slaveholders feared enslaved persons, but an indicator that slaveholders responded to their rebellion also by instilling fear through the punishment of those who did not even commit, to what the Romans regarded as, a crime.

Anger and Punishment

Slaveholders did not only respond to enslaved rebels with fear by claiming to not feel safe or by describing enslaved persons as suspects. When Roman authors refer to enslaved persons as suspects they also often

47 *Mosaicarum et Romanarum Legum Collatio*, Book III, 3.5.

48 *Digesta*, 29.3.7-11.

49 *Ibidem*, 29.5.1.

mention vengeance. Within the Roman emotional lexicon *ira*, or anger, is an emotion that instils vengeance in those who experience it.⁵⁰ Seneca defined *ira* as the ‘the most hideous and frenzied of all the emotions’ because other emotions have ‘some element of peace and calm’. Yet, *ira*, Seneca continues, is:

violent and has its being in an onrush of resentment, raging with a most inhuman lust for weapons, blood, and punishment, giving no thought to itself if only it can hurt another, hurling itself upon the very point of the dagger, and eager for vengeance though it may drag down the avenger along with it.⁵¹

Similar to Seneca, Cicero defines *ira* as ‘the lust of punishing the man who is thought to have inflicted an undeserved injury’.⁵² In his aforementioned letter, Pliny manifests his contentment on the fact that Macedo had the satisfaction of vengeance (*ultionis solacio*) before he died, ‘for he lived to see the same punishment meted out as for murder’.⁵³ In his speech, Tacitus’s Cassius says that if *servi* of the same household do not denounce their holder’s murderer, the holder would be avenged (non inulti inter nocentis agere) because they would all be executed.⁵⁴ Tacitus’s Cassius wish for vengeance implies that he was trying to evoke the *ira* and *indignatio* from his audience. In his youth, Cicero composed *De Inventione*, a handbook for orators interested in developing their speeches by, for example, learning how to arouse emotions in their audience. In this handbook, Cicero teaches that the indignationem is one of the parts of a speech’s conclusion and to arouse indignatio is to arouse ill-will against the opponent.⁵⁵ The emotion of indignatio is used to arouse ‘great hatred against some person, or violent offence at some action’.⁵⁶ To Seneca, *indignatio* is linked to injustice. He states that, ‘*indignatio* arises from our saying “I am not to blame” and “I have done nothing wrong.”⁵⁷ And according to the Roman mindset, Secundus did nothing wrong. To Romans, enslaved rebels were to blame.

As mentioned before, Cicero said that *indignatio* is used to arouse great hatred (*odium*) against someone.⁵⁸ At the same time, in his definition

50 Harris, *Restraining Rage*, 60.

51 Seneca, *De Ira*, 3.1-2.

52 Cicero, *Tusculanae Disputationes*, 4.9.

53 Pliny, *Epistulae*, 3.14.

54 Tacitus, *Annals*, 44.

55 Cicero, *De Inventione*, 1. 52.

56 Ibidem, 1.53.100.

57 Seneca, *De Ira*, 28.1.

58 Cicero, *De Inventione*, 1. 52; Harris, *Restraining Rage*, 69.

of *ira* shown above, Cicero names *odium* as a type of anger, and Seneca mentions *indignatio* while discussing anger in the *De Ira*.⁵⁹ Romans experienced *indignatio* when they felt that someone's actions were unjust or wrong. If *indignatio* was in fact a form of anger (*odium*) then *indignatio* may also be characterised by the desire of vengeance. And what Tacitus's Cassius and Pliny have in common is that the desire of vengeance means punishment. Cicero and the other aforementioned Roman authors believed that vengeance was a sign of anger, and Seneca states that anger leads to punishment. Cicero also notes that 'the covetousness peculiar to the angry man is the desire to stamp the brand of uttermost pain (*dolorem*) upon the person by whom he considers himself injured'.⁶⁰

Besides his attempt to conceal his *terror servilis* in his letters mentioned above Pliny certainly attempted to conceal or diminish his *ira* and *indignatio* towards the fact that an enslaved person could kill their holder, even if said holder's father was enslaved. As Pliny makes clear, the slaveholder Macedo was a praetor, but his father was once enslaved.⁶¹ So, it is possible that Pliny was indignant to the fact that enslaved persons would even murder those whose ancestors have been enslaved. To Pliny, who criticized freedman in positions of power, and highly valued social order and rank, the crimes committed against Macedo had to be taken seriously.⁶² The fact that, according to Pliny, Macedo was a cruel holder did not excuse his enslaved persons to do him harm. Although Macedo's father had been enslaved, Macedo was a freedman, and his rank allowed him to enslave and be a praetor (although, this was still quite rare at the time).⁶³

Returning to Tacitus's Cassius, he aims to convince his audience that the execution of all enslaved persons is fair. According to Cicero's handbook, one of the ways to win a case or a debate, is to evoke *indignatio* in an audience. As stated in his handbook, one of the ways to evoke *indignatio* in an audience, is by reminding the audience that authorities, such as the gods and the Roman forefathers, would regard the crime committed, or the subject of the debate, with gravity.⁶⁴ In line with Cicero's lesson, Tacitus' Cassius seeks to evoke *indignatio* by reminding his audience that their Roman ancestors regarded enslaved persons as suspects 'even when they were born on the same estate or under the same roof,

59 Ibidem.

60 Cicero, *Tusculanae Disputationes*, 3.19-20.

61 Pliny, *Epistulae*, 3.14.

62 Niall McKeown, 'The Sound of John Henderson Laughing' in: A. Serghidou (ed.), *Fear of Slaves – Fear of Enslavement in the Ancient Mediterranean* (Besaçon 2007) 270-271, there 265-279.

63 Ibidem.

64 Cicero, *De Inventione*, 1.54.101.

and drew in affection for their owners with their earliest breath.⁶⁵ To Tacitus's Cassius, there was no such as thing as a trustful *servus*. The city prefect Pedanius Secundus was a wealthy man, and so was Tacitus's Cassius's audience. Some of them could afford hundreds of enslaved persons that, which according to Tacitus's Cassius, came from different parts of the empire 'with customs the reverse of our own, with foreign cults or with none', and thus, Romans had even more reasons to be suspicious of enslaved people.⁶⁶ He argues that if enslaved people reveal the antecedent symptoms of this crime (to murder a slaveholder), slaveholders can feel secure among their enslaved persons, and if one of them reports the bad behaviour of other enslaved persons, slaveholders will have their vengeance (*non inulti inter nocentis agere*).⁶⁷ Thus, the solution was to punish or to restrain enslaved people with *metus*, and the execution of Pedanius Secundus's enslaved persons would do just that.⁶⁸ Thus, punishment was not necessarily (only) an expression of slaveowners' fear, but also of *ira* and *indignatio*.

Nonetheless, if *ira* led to punishment and *ira* could be seen as weakness, why was punishment acceptable? *Ira* and *metus* could be seen as weakness, but they were not always noticeable in *the* body (or, as we have seen, in text). It could be difficult to know if the punisher was acting out of anger since this emotion was noticeable in the body, and thus, punishers could attempt to hide it. The Roman author Gellius wrote an anecdote about Plutarch and his *servus*.⁶⁹ According to the Gellius, Plutarch decided to flog his *servus* who then said that Plutarch's conduct was shameful and not consistent with the teachings of the treatise he wrote about the evil of anger (*On Freedom from Anger*, which did not survive).⁷⁰ After listening to the accusations, Plutarch "calmly and mildly made answer:

What makes you think, scoundrel, that I am now angry with you. Is it from my expression, my voice, my colour, or even my words, that you believe me to be in the grasp of anger?

65 Tacitus, *Annals*, 14.44.

66 Ibidem.

67 Ibidem.

68 Since this case gained so much publicity, one assumes that enslaved persons were aware that their holders could order their execution due to a crime committed by one of them. Perhaps enslaved persons were not aware of the specificities of the SCS, but inevitably their condition as a *servus* made them aware of the power their holders had over them. Be that as it may, it is not my attempt here to know if the SCS proved effective, but to show that slaveholders were given legislation that aimed to protect them from possible harm.

69 Harris, *Restraining Rage*, 66.

70 Ibidem.

In my opinion my eyes are not fierce, my expression is not disturbed, I am neither shouting madly nor foaming at the mouth and getting red in the face; I am saying nothing to cause me shame or regret; I am not trembling at all from anger or making violent gestures. For all these actions, if you did but know it, are the usual signs of angry passions.⁷¹

Plutarch and other Greeks shared with the Romans that *ira* led to vengeance. Likely, Plutarch's enslaved person did something he did not like, and thus, Plutarch punished him. Yet, what is interesting in this anecdote about Plutarch – regardless of its veracity – is that a man is not angry to others if he does not appear to be. That is because, to both Romans and Greeks, the body shows signs of *ira*. Roman writers like Seneca wrote about the signs of anger in the body and they are incredibly similar to Plutarch's definition.⁷² Although it is impossible to know Plutarch's true feelings, it would not be uncommon for a man that regarded anger as a sign of weakness tried to hide it in case he experienced it.

Similar to Plutarch, Cicero, who appeared angry in some of his speeches, reassured his audience that he was never actually angry. He also expressed his concern of showing anger in public when he wrote to his brother Quintus, whose 'angry character' was starting to be talked about. Thus, Cicero wrote to him and said:

All who come from out there are loud in praise of your ability, integrity, and courtesy, but they make one reservation: your tendency to lose your temper. In everyday private life this is regarded as the fault of a weak, unstable mind; (...) I would only suggest, if you cannot avoid the failing altogether because anger seizes your mind before reason can look ahead to prevent it, that you prepare yourself in advance and make a daily resolve not to lose your temper and in moments of extreme exasperation to be particularly careful to restrain your tongue.⁷³

In this letter, Cicero advises his brother that if he cannot hide his anger, he should at least be careful in restraining his tongue.

Besides anger being a bad emotion that can lead to vengeance, not all punishment was vengeful. According to Seneca, Romans applied punishment 'to reform the man that is punished, or by punishing him to make the rest better, or by removing bad men to let the rest live in greater security.'⁷⁴ Uncontrollable anger could be seen as *incontinentia*, but legal

71 Gellius, *Noctes Atticae*, 1.26.8-9.

72 Seneca, *De Ira*, 4-5.

73 Cicero, *Letter to Quintus*, 1.37-38.

74 Seneca, *Clementia*, 22.2.

punishment was just. In the *Digesta*, justice is defined as ‘a steady and enduring will to render unto everyone his right’.⁷⁵ The type of punishment inflicted followed the criminals’ social rank, and enslaved persons received the most severe punishments. The virtue of *severitas*, i.e., the virtue of applying a harsh but justifiable strictness, was a delicate virtue believed to be necessary to maintain civil order. Seneca states that *severitas* ‘provides the best corrective’.⁷⁶ Romans did not want to be perceived as being too indulgent, because it showed weakness. At the same time, being perceived as cruel (*saevitia* or *crudelitas*) could be highly criticised (like Pliny seemed to have criticised Macedo’s cruelty). But *severitas* was the rule of law, and the law allowed the torture and execution of enslaved persons.⁷⁷ Moreover, as Seneca stated, punishments could be used to ‘make the rest better’.⁷⁸ In other words, enslaved persons could be used as an *exemplum* to instil fear in others, which is precisely what, as noted above, Crassus did with the survivors. Thus, punishment was only unacceptable if it was unreasonable, excessive, and illegal, and of course, if the punisher was acting with anger and not *severitas*.

Conclusion

The public display of emotions was a delicate matter to Romans, especially if emotions were directed to enslaved people. Due to their possible disempowering effect, fear and anger had to be restrained. Rarely did the upper-class so openly associate (i.e., use words such as *ira*, *terror* or *metus*) these two emotions with themselves. Rather, they used, consciously or not, emotional signifiers in their responses. Faced with an uprising, the fear of the elites can be noticed when they refer to enslaved persons as suspects, and in their claims of not feeling safe in their company. Likewise, Roman anger can be noticed in slaveholders’ wish for vengeance, and *indignatio* in their notion of injustice (i.e., in their belief that they were victims of enslaved persons and not the other way around). Although anger led to vengeance, which led to punishment, rightful punishment was a symbol of justice and *severitas* (and not of anger). Since the SCS condemned enslaved persons even for petty ‘crimes’, a slaveholder could always claim *severitas* (a virtue) and not *ira* (a vice) when voting for the execution of *rebelles servi*.

75 *Digesta*, 1.1.

76 Seneca, *Clementia*, 22.2.

77 Eleanor Cowan, ‘Contesting Clementia: the Rhetoric of Severitas in Tiberian Rome Before and After the Trial of Clutorius Priscus’, *The Journal of Roman Studies* 106 (2016), 777-10, there, 80.

78 Seneca, *Clementia*, 22.2.

Resisting Bondage on Dutch Mauritius

Flight, Maroonage, and Conspiracy

Joël Edouard

Slave resistance on Dutch Mauritius has been cursorily explored and little effort has been invested in attempting to understand the main characteristics of resistance, its associations with other forms of subaltern resistance, and the links between individual and collective resistance.¹ Scholars of Atlantic slavery have identified general features that determined and influenced the scope of slave resistance within the plantation system such as the social division between slaves and the master class, the political economy, the demography of the slaveholding units, the unity or disunity of the slave-owning class, the ratio of slaves compared to the colonists, the proportion of newly imported slaves compared to fully acculturated slaves, the mechanism of control, and the geographical, social and political environments.² Much of the scholarship has primarily been concerned with violent resistance, and very few colonial settlements beyond the Atlantic plantation world have been or could be analysed according to these characteristics.

This article is mainly concerned with slave resistance on Mauritius during the second Dutch occupation and adopts a particularistic approach by focusing on the settlement's social, economic, and political context, and the various levels of interactions among the slaves and other subordinate groups.³ It argues that resistance in Mauritius should

1 S. Peerthum, 'Resistance against Slavery', in: U. Bissoondoyal and S. C. Sevansing eds., *Slavery in South West Indian Ocean* (Mauritius 1989); idem, 'Fear and Phobia of Slave Rebellion in T'Eylandt Mauritius', in: J. Chan Low e.a., *L'Esclavage et ses Séquelles: Mémoire et Vécus d'hier et d'aujourd'hui* (Réduit 2002); idem, 'Shattering the Shackles of Forced Servitude: Slavery, Marronage and Freedom Fighting in Mauritius during VOC administration, c. 1638 – 1710', *Buitenpost Mauritius: The Journal of Mauritius Studies* 6:1 (2012); J. Chan Low, *La VOC: T'Eylandt Mauritius et Rodrigues* (Port Louis 2001) and idem, 'Esclavage et Résistance au T'Eylandt Mauritius', *Buitenpost Mauritius, The Journal of Mauritius Studies* 6:1 (2012).

2 G. Mullin, *Flight and Rebellion: Slave Resistance in Eighteenth-Century Virginia* (New York 1972) 34-8; F. Cooper, 'The Problem of Slavery in African Studies', *Journal of African History* 20 (1979) 103-130, 118-20; E. Genovese, *From Rebellion to Revolution: Afro-American Slave Revolts in the Making of the Modern World* (Baton Rouge and London 1979) 11-12.

3 The Dutch colonised Mauritius over two distinct periods: 1638-1658 and 1664-1710. This article deals only with the second period. See P. Moree, *A Concise History of Dutch Mauritius, 1598-1710* (London 1998); A. Pitot, *T'Eylandt Mauritius - Esquisses Historiques*

be understood primarily within the framework of labour history, since much of slave resistance and that of other subalterns were aimed at protesting against their working and living conditions, and attempting to overthrow the authority of the company. It shows that resistance and solidarities among the lowly remunerated company servants (*dienaren*), slaves and convicts surpassed the generic difference of ethnicity, social status, and colonial hierarchy.

By the second half of the seventeenth century, Dutch Mauritius had lost its *raison d'être* as a node of the VOC Empire in the Indian Ocean. Despite its lure as a source of ebony timber and ambergris, and its strategic position in the middle of the Indian Ocean, the island had become more of a liability than an asset to the Company during the second period of Dutch colonisation (1664 - 1710). With the establishment of a settler colony at the Cape in 1652, the economic implications of settlement in Mauritius subsided to mere evidence of territorial possession to ward off prospective foreign occupation.⁴ Adverse climatic and environmental conditions, the problematic demographic characteristics of the settler community, shortage of slave labour, the unruliness of the community, the high frequency of slave resistance, and the lack of consistency in the VOC's policies remained the primary factors that prevented the island from developing into a full-fledged profitable settler colony. Furthermore, Dutch Mauritius was to a great extent a 'small-scale society with slaves' instead of a 'slave society'⁵ due to the sluggish introduction of slaves in small numbers, the existence of other types of labour, and the rudimentary nature of its agriculture.

In 1706, Dutch Mauritius had a population of approximately 350 inhabitants comprising of three main classes: 48 VOC-company officials and soldiers led by an *Opperhoofd* who was the highest-ranking VOC-official on the island, 196 *vrijburgers*, and 98 slaves and convicts.⁶ The Company employees and the *vrijburgers* were a motley crew of individuals of European origin, comprising primarily of Dutch nationals in addition to Swedes, Germans, Austrians, English, and French.⁷ The slaves hailed mainly from the Indonesian archipelago, Bengal, South India and Sri Lanka, Madagascar and the East African coast. The only common

1598-1710 (Port Louis 1905).

4 N. Worden, *Slavery in Dutch South Africa* (Cambridge 1985) 3.

5 I. Berlin, *Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America* (Cambridge, Mass. 1998) 9-11.

6 VOC 4056, *Generaale Opneeming*: ff.865r.; D. Sleigh, *Die Buiteposte: VOC-Buiteposte onder Kaapse Bestuur 1652 – 1795* (Pretoria 1993) 669-670.

7 G. De Nettancourt, 'Le Peuplement Néerlandais à l'île Maurice (1598 -1710)', in: *Mouvements de Populations dans l'Océan Indien*. (Paris 1980) 220.

denominator among the individuals settled on Mauritius was that they had been brought together, they functioned as a labour force, and whether they liked it or not, they had to interact with one another.

From the onset, the first *dienaren* and slaves that reached Mauritius in 1664 mutinied and deserted, resisting against their living and working conditions and Dutch authority; and this culture of resistance sustained throughout the second period of Dutch colonisation.⁸ The proximity of slaves, convicts and *dienaren*, the similarity of the harsh treatment by VOC-officials, and the horrendous living and working conditions created an atmosphere of animosity against the company that undoubtedly developed mutually influencing forms of resistance. People interacted with one another and shared a common sphere of social existence regardless of their ethnicities, social status or labour relations. This shared existence provides an important insight into how they related to one another; how they interacted; how they created, sustained or fought inequalities, and how they engaged in conflicts and solidarities. Tellingly, the participation of *dienaren* in conspiracies, desertions and maroonage including both slaves and convicts clearly reflects this hostility towards the company's authority, the difficulties in managing a multicultural labour force, and the extent to which colonial power was challenged from multiple angles in Dutch Mauritius.

Resisting Bondage on Dutch Mauritius: Flight

Flight was one of the primary methods which slaves, convicts and discontent *dienaren* regularly employed to express their frustrations over their living and working conditions, and the colonial regime in Mauritius. The world the slaves inhabited had striking similitudes with that of other categories of workers, except for the labour regime under which they operated, the level of their freedom, and punishment. The lack of firm division of labour and the recurrent labour shortage significantly blurred distinctions between wage, slave, and convict labour in terms of assigned tasks, and their work was often interchangeable despite strict company rules.⁹ These similarities, however, do not imply the absence of formal hierarchies within the system or the presence of equality among the labouring subordinate groups in Mauritius, for hierarchies and inequalities were explicitly entrenched and maintained within the law and the legal system under the VOC. Most of the motives for flight or running away were generally connected to labour grievances, poor living conditions, and abuse of power perpetrated by masters or VOC officials. While

8 H. Leibbrandt, *Journal 1662 - 1670, Leibbrandt Manuscript Series* (Cape Town) 162.

9 VOC 4014, ff.578-614: 579r; H. Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708, Leibbrandt Manuscript Series* (Cape Town) 26-27, 96.

the *dienaren* deserted to free themselves from the company's obligations, the slaves similarly attempted to find respite from work in addition to the harsh treatment of their masters or company officials. Alternatively, some slaves, as a means of adaptive resistance, did run away or leave their workplace simply to visit other slaves, for amorous encounters, in direct response to anticipated punishments, or to engage in other personal activities.¹⁰

Flight, whether individual or collective, undeniably constituted a major challenge to VOC authority and reduced the settlement's workforce, and was particularly viewed with suspicion for their potential in the orchestration of conspiracies and revolts. Although historians have strongly maintained the view that slave resistance in the Cape Colony was merely ineffective individual struggle that could hardly challenge colonial power or social order, the opposite transpires for the small colony of Dutch Mauritius.¹¹ It is evident that there was an intrinsic connection between individual and collective resistance and social interactions opened the avenues for this continuum. For example, the opperhoofd's slave cook ran away for disliking his occupation after being severely punished for disapprovingly wasting food on a regular basis and was later involved in a conspiracy with two other convicted slaves.¹² In 1706 the majority of the recalcitrant slaves involved in a conspiracy fled frequently to meet one another, share food and engage in drinking bouts, creating a favourable space for planning their insurrection.¹³ In terms of causality, the slaves were unquestionably overworked, undernourished and brutally punished and even the *dienaren* were not excluded from similar treatment.¹⁴ Sergeant Jan Westphalen overtly criticised how labour was disciplined in Mauritius, describing the 'beatings, thrashings, punishments, unfair treatments and humiliations' that he had to exer-

10 VOC 4056, *Vijftien stux gerecolleerde confessie van vijftien gecondemneerde slaven op voorsz: Eijlandt*, ff.814-856: 822r; 825r.

11 R. Ross, *Cape of Torments: Slavery and Resistance in South Africa* (London 1983); N. Worden and G. Groenewald, *Trials of slavery: Selected Documents Concerning Slaves from the Criminal Records of the Council of Justice at the Cape of Good Hope, 1705-1794* (Cape Town 2005) 21-23; N. Worden, 'Revolt in Cape Colony Slave Society', in: E. Alpers, G. Campbell and M. Salman eds., *Resisting Bondage in Indian Ocean Africa and Asia* (London 2007) 10-24; Worden, *Slavery in Dutch South Africa*.

12 VOC 4013, *Extract uijt het verbael van Mauritius sedert 3 Julij 1676 tot 22 Augustij 1677 gehouden*, ff.1072-1094: 1077-1078v.

13 VOC 4056, *Vijftien stux gerecolleerde confessie van vijftien gecondemneerde slaven op voorsz: Eijlandt*, ff.814-856.

14 VOC 4008, *Copia Relatie van den stant van het Eijlandt Mauritius door Philippe Col van 6 November 1673*, ff.677-681: 678v; VOC 4013: ff.1088r.

cise upon the company servants and other subalterns at the commander's orders.¹⁵ Scholars of Atlantic slavery have, however, argued that there was always a variety of combined causes that encouraged slaves to flee or maroon, ranging amongst others from desire for freedom, fear of punishment, mistreatment, insufficient food, overwork, to inter-plantation transfer and so on.¹⁶

Arguably, the similarities in the way these different categories of workers fled or deserted derived from their working conditions, yet their social interactions both within and beyond the workplace allowed a certain level of cooperation in their resistance. For example, soldier Pieter Deur was reported to have assisted fugitives instead of helping with their recapture as per his duty as maroon hunter; similarly, sailor Magnus Milander who was punished for desertion and theft, had been 'feeding the fugitives slaves of the company and drawing them to himself'.¹⁷ In November 1696, a group of slaves and convicts tried fruitlessly to flee together by seizing a company's vessel.¹⁸ In 1699, *dienaar* Lourens Lourensz who had decided to escape with a group of slaves and convicts, finally begged them to put him back in shackles with his hands behind his back and a handkerchief before his mouth, so that no suspicion might rest upon him.¹⁹ The nature of these intergroup relationships remained to a great extent ambiguous, and one would expect as in other colonial societies the construction of difference and hierarchies. In the Mauritius setting, resistance seems to have transcended these differences,²⁰ and arguably the settlers were far from being a conservative lot.

Resisting Bondage on Dutch Mauritius: Maroonage

Maroonage, extricating oneself from slavery to start an independent life, was by far the most common form of slave resistance in Mauritius and the authorities tried desperately to curb the phenomenon. The problem was exacerbated by the presence of maroons from the first Dutch settlement who often destroyed incredible number of wild cattle, depredated plan-

15 VOC 4013: ff.1086v.

16 A. Thompson, *Flight to Freedom: African Runaways and Maroons in the Americas* (Kingston 2006) 48-51. Thompson cites a number of scholars.

17 VOC 4039, *Copie Missive door het Opperhooft Roeloff Diodati en den Raet opt Eijlant Mauritius aen den Gouverneur en den Raet aen de Caap geschreven van 10 Februarij 1698*, ff.885-911v: 907; Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708*, 196.

18 H. Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708*, 168.

19 Idem, 195-6.

20 See P. Linebaugh and M. Rediker, *The Many Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic* (Boston 2000) 333-335.

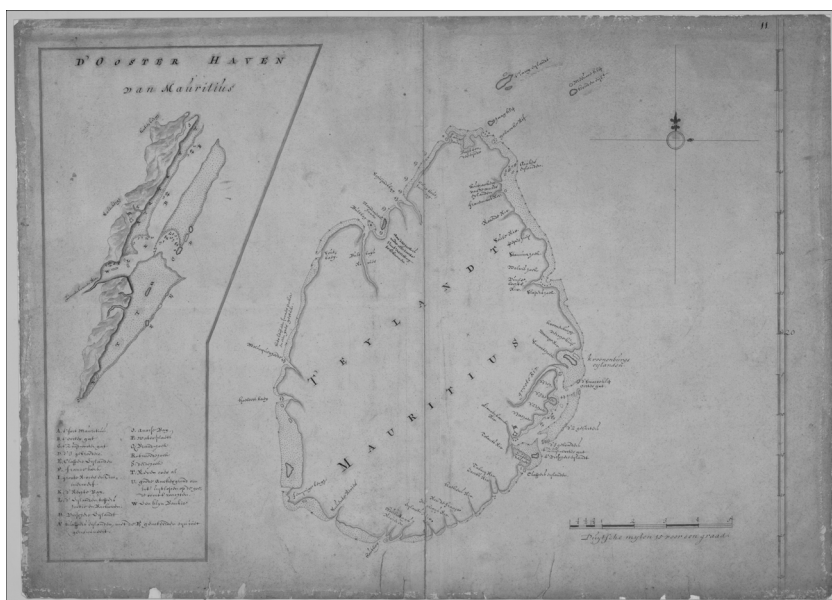

Figure 1. Kaart van 't Eylandt Mauritius. Source: NL-HaNA_4.VEL_334: 4.VEL Inventaris van de verzameling buitenlandse kaarten Leupe, 1584-1813 (1865).

tations, and encouraged other slaves to band with them.²¹ Furthermore, the spatial organisation of the settlement had created an inaccessible frontier in the midlands where various generations of maroons had erected their own camps. Despite being a particularly risky endeavour without proper vessels or basic seamanship skills, slaves also had recourse to maritime maroonage using makeshift boats, seizing the outpost's vessel or managing to escape on foreign ships. The crews of English ships were notorious for luring slaves and dienaren to leave Mauritius on promises of freedom and lucrative remunerations for their labour.²² The causes of maroonage were very similar to flight or any other form resistance for that matter, however maroons chose to reject their enslavement altogether and opted for an autonomous existence outside the colonial society.²³ In fact, maroonage was the only and least difficult way for slaves

21 H. Leibbrandt, *Journal 1662-1670, Leibbrandt Manuscript Series* (Cape Town) 201.

22 VOC 4027, *Copie Missive van het opperhoofd Isaac Johannes Lamotius en den Raed opt Eijland Mauritius aen de vergadering der Seventiene van Primo Augustij 1690*, ff.761-762.

23 Atlantic scholars make the distinction between petit and grand marronage in terms of the duration and aims of the slaves' desertion, but I prefer to use flight and maroonage: (1) flight is a repetitive or periodic act with short term goals such as visiting lovers or friends, trying to strike a bargain to improve one's living and working conditions or

in Mauritius to exit the slavery completely. The slaves could neither purchase their freedom nor expect systematic manumission in a settlement plagued with endemic labour shortage. Though, there might have been some exceptions if we were to believe *opperhoofd* Lamotius' account of how the *vrijburgers* 'bind and chastise their slaves, put them in irons, take them out again, sell them, emancipate them, exchange them without giving us the slightest notice.'²⁴ Tellingly, his complaints highlight the brutality of the slave masters, the problems of slave ownership and the limits of control over the island's *vrijburgers*.

The percentage of fugitive slaves or maroons remains particularly hard to calculate because of the absence of daily logs or annual reports about fugitive slaves. Based on the total number of slaves, approximately 16% of the slaves were reported maroon for the year 1706. The duration of their maroonage could vary from a few months to 25 years and certainly their main aim was to stay at large the longest possible. For instance, one of the convicted slaves involved in the 1677 conspiracy did manage to stay marooned for six years.²⁵ In 1696, Roeloff Diodati, annoyed at the maroonage situation, wrote 'they need, however remain slaves only as long as they like, and can escape in the forest very easily, where they can always find abundant provisions. Fifteen years ago, six or seven ran away thus, and are still supporting themselves in the forests without any danger of ever being captured.'²⁶ The slave Posjer van Madagascar had marooned for more than fourteen months before his capture in November 1705 and finally managed to escape from prison.²⁷ *Opperhoofd* Momber informed the Cape authorities in 1709, two slaves belong-

momentary respite from slavery with the possibility of return, (2) while maroonage is complete rejection of slavery and the colonial society with no the intention to return unless being captured. See A. Thompson, *Flight to Freedom* 58-88; R. Price ed., *Maroon Societies: Rebel Slave Communities in the Americas* (Baltimore 1979) 1-30; L. Manigat, 'The Relationship between Marronage and Slave Revolts and Revolution in St. Dominique Haiti', in: V. Rubin and A. Tuden eds., *Comparative Perspectives on Slavery in New World Plantation Societies* (New York 1977) 420-438.

24 H. Leibbrandt, *Journal of the Cape Governors 1677-1683*, Leibbrandt Manuscript Series (Cape Town) 291.

25 VOC 4039, *Copie Missive door het Opperhoofd Roeloff Diodati en den Raet opt Eijlant Mauritius aen den Gouverneur en den Raet aen de Caap geschreven van 10 Februarij 1698*, ff.885-911v: 887v-888r; P. Barnwell, *Visits and Despatches: Mauritius 1598-1948* (Port Louis 1948) 54.

26 H. Leibbrandt, *Letters Received 1695 - 1708*, *Leibbrandt Manuscript Series* (Cape Town) 168.

27 VOC 4056, *Vijtien stux gerecolleerde confessie van vijftien gecondemneerde slaven op voorsz: Eijlandt*, ff.814-856: 816v.

ing to *vrijburger* Jan Davidsz Muur 'have already been in the forest for seven years and a *Kaffir* has been a fugitive there for nearly twenty-four years, many expeditions have been undertaken but have proved futile.'²⁸ Clearly, the administration tried hard to control their labour force and how they resisted, albeit without any significant improvement.

During this period, slave hunters managed to discover a number of newly established temporary or vacated maroon camps that testified to the fact that the maroon menace was very much real. In one case, maroon-hunters had been searching for five slaves who had fled two years before when they finally stumbled upon maroon slave Sijmon and later a fellow maroon. In a description mixing romantic primitivism and reality, the report recounts the restoration of 'primitive' Sijmon to civilisation, portraying him as an idealised indigene who had no particular antipathy for European civilisation except for the fear of losing his freedom or life. The report about his camp reads:

d'onse rapporteerden waer hun onthielden een brave plantagie hadden gevonden waer op vijff redelijcke wel gemaecte huijsingen op stonden, een koestal oock een vergader huijs was wel een quart mijl int ront gepalisaet, en daer aen een ongelofflijck swaer werck gedaen, twee begraeff plaetsen stonden der oock int perck, en scheenen daer een geruijmen tijt huijs gehouden te hebben, rontsom de huijsingen stonden opene gaetten waer seer aerdige en practijckige stucken voor lagen waer soo veel verckens in vongen als begeerden.²⁹

Sijmon's camp bears witness to the permanence of these maroon settlements with its provisional garden, tombstones, straw houses with palisade adapted to the natural environment, and hunting traps; others had animal pens where domesticated goats and monkeys were kept.³⁰ In the second instance, a maroon slave armed with two knives and a club was shot after a long pursuit; his camp was found to have been recently settled, consisting of straw huts with hunting tools, surrounded by a provisional garden and a small tobacco plantation.³¹ These two examples clearly indicate that maroons could survive for long periods in the wild.

28 P. Barnwell, *Visits and Despatches*, 118.

29 VOC 4011, *Extract uijt den Commandeur Hubert Hugo dagelijxe gehouden verbael opt het eijlandt Mauritius*, ff.349-356: 351v.

30 CA: C2238, *Politieke Raad: Journaal of Dag-Register van't Principale gepasseerde op't Eijland Mauritius gehouden bij t'Opperrhooft Isaac Joan Lamotius beginnende met 1Januarij 1685 tot 27 Mei 1686*, p.1-119: 115.

31 Leibbrandt, *Letters Received 1695 – 1708*, 279.

Besides the capture of Sijmon and his fellow maroon, the primary sources do provide the historian with more than a cursory access to the world of maroons in Dutch Mauritius, although mostly from a European perspective. These maroons undeniably constituted a repository of Dutch fears, for the mystery surrounding their elusive presence, for being the excluded unpredictable enemy from within, and the epitome of the failure of the master-slave relation and colonial power. The Mauritius maroons as elsewhere played a game of cat and mouse with their hunters, moving or leaving their camps as soon as they became aware of the colonisers' impending approach. As in the Americas, the Mauritius maroons must have had exceptional knowledge of local geography which increased the probability of evasion, their ability to survive independently and their use of natural resources to their own benefit.³² They are described as primitive, '*naekent behalven dat een velletje leer tussen de beenen dragen*.'³³ Their community had few women in their midst, but with the presence of children, one can surmise some forms of polyandry practices. The Dutch authorities were particularly anxious about the expansion of these settlements because of the children borne to them.³⁴ Furthermore, maroons' attitudes towards the *vrijburgers* and representatives of colonial authorities indicate how the implied omnipotence of colonial power was challenged and constantly being ridiculed at Mauritius. Various encounters of hunters with maroons confirm the latter's tenacity, their lack of fear and respect for their former masters and even their audacity to provoke their pursuers during pursuits. One of *opperhoofd* Wreede's diary entries describes a telling encounter with maroons,

smiddags quam de smits die uijt jagen was geweest, seer verbaast te huijs lopen, seggende eenen van de weghgelopenen in de Tweede Bhajj gesien te hebben, sonder schoenen aan sijn voeten met bijl op de neck, die hem aangeropen hadde seggende, Arij, Arij, sta; maar de smits anders geen geweer als een cleen jagers mes hebbende, wilde niet staan, maar quam ons sulcx waarschouwen, waerom aenstonts den corporaal 4 mannen en goet geweer derwaerts sont, om te sien off sijse

32 Price, *Maroon Societies*; L. A. Eyre, 'The Maroon Wars in Jamaica: A Geographical Appraisal', *Jamaican Historical Review* 12 (1980) 80-102; D. Barker and B. Spence, 'Afro-Caribbean Agriculture: A Jamaican Maroon Community in Transition', *Geographical Journal* 154:2 (1988) 198-208.

33 VOC 4011, *Copia brief van seecker Engelsman van 't schip de Eenhoorn aen Mauritius geda-teerd 12 Augustij 1669 naer Engeland geschreven*, ff.357-358.

34 VOC 4034, *Missive van het opperhoofd Roeloff Deodati en Raet opt eijlant Mauritius aen den Gouverneur Generael en Raden van India van 2 Julij 1694*, ff.73-101: 95-96; VOC 1560, *ibidem*, ff.50v-72; Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708*, 26-27.

souden nogh belopen.³⁵

One odd case of slave resistance that involves flight, murder threats, housebreaking, unexplained violence, and maroonage is that of fugitive Cosmus van Mossambique. The peculiarity of the Cosmus-case is that one could have described his initial uncontrollable rage against fellow slaves as running *amok*, but it seems most unlikely if one were to trust his eponym as indicating his place of origin. In the historiography, *amok* is viewed as being characteristic of slaves or convicts from some regions of India and Southeast Asia and is sometimes dismissed as a culture-bound irrational mental illness syndrome related to depression.³⁶ His story is summarised as:

Seker slaav van de E: Comp:e genaamt Cosmus van Mossambique sigh in de maand Julij 1699 vlugtigh gestelt hebbende naar alvorens verscheijde slave gedriejght te hebben den hals af te willen sneijden, gelijk ook nogh na sijn fugie heeft gedaan des E: Comp: beeswagters dat oude en weerlose jongens sijn geweldiger hand haar cost afnemende en nogh getragt heeft een huijs braak te doen, so hebben wij hem als dan daer s'Heren wegen onveijligende vogel vrij verclaard en is deselve door de slave van den vrijman Jacob Michielsen ter neder gemaakt.³⁷

The motives of his sudden flight are not readily spelled out as well as the reasons for his initial homicidal cut throat threats on four other slaves.³⁸ Nonetheless, the Cosmus-case highlights some salient issues about slave resistance such as the dire effects of enslavement on individual slaves, the strong influence of cultural belongings, whether or not he was initially fighting for his honour, the unrelenting attempt at survival in the search for food and supplies, and the authorities' desperate moves to recapture fugitives and maroons.

35 VOC 4006, *Journal off Daghtregister gehouden bij den ondercoopman Georgh Fredrick Wreede op Mauritius beginnende 10 November 1669 en eijndigende 17 December 1670*, ff.874-899: 884.

36 N. Worden, "'Unbridled Passions', Honor and Status in late Eighteenth-century Cape Town' in: C. Strange, R. Cribb and C. Forth eds., *Honour, Violence and Emotions in History* (London and New York 2015) 100-101; J. Spores, *Running Amok: An Historical Inquiry* (Ohio 1988); M. van Rossum, "'Amok!' Mutinies and Slaves on Dutch East India-men in the 1780's", *International Review of Social History* 58 (2013) 109-130.

37 CA: C369, *Inkomende Brieven: Missive door t'opperhooft Roeloff Diodati aan de Gouverneur Wilhem Adrian van der Stel en Raad aan Cabo de Goede Hoop den 6 September 1701*, 153-180: 167; VOC 4046, ff.486-503: 494r.

38 CA: C369, *Inkomende Brieven: Copia Resolutie dato 24 Julij 1699 contra Cosmus van Mozambique*, 217-218.

In terms of socioeconomic impacts, maroonage reduced and deprived the *vrijburgers* and the company of valuable labour, denied them control over their property and disrupted the social order. The settlement's administration had to spare considerable number of soldiers for maroon hunts at the expense of the daily working routine and delaying progress in the completion of tasks, especially the preparation of ebony for export.³⁹ From the early years, the Dutch campaigned against the island's maroons, but their efforts proved to be futile throughout.⁴⁰ Furthermore, the Cape reluctantly provided the island with slave labour, claiming:

we cannot send our slaves on such a loose footing; we wish to know beforehand [...] that you are able to keep them under proper control, as these rogues, seeing a chance, conspire against you, in order to overthrow everything, as happened lately when such a negligent watch was kept.⁴¹

Indeed, the Mauritius settlement faced an insoluble dilemma: on the one hand, the labour shortage problem could not be resolved since the Cape colony had similar problems and seemed determined to keep slave numbers low to prevent revolts and insurrections; on the other hand, the Mauritius authorities could not find a viable solution to the rampant culture of maroonage.

As Herbert Aptheker has shown, the presence of maroons was an important factor in fostering slave insubordination, and for Mauritius the slave-master relationship was constantly being challenged.⁴² By 1683, the *vrijburgers* appealed for punishment by death as preventive measure against fugitive slaves instead of the conventional thrashings or caning.⁴³ The Cape finally did not approve their requests, but insisted upon slight corporal punishment, severe whipping at a stake with rods, clinching in irons, wearing iron collars with strikes, or despatching the slaves to Batavia or the Cape.⁴⁴ As maroonage continued unabated, the *vrijburgers* dared not even reprimand or punish them since some had threatened 'dat zoo zijn in 't bos wilde loopen haer niemand soude weder krijgen, en haar zoo wel in 't bos soude kunnen onthouden als de andere jongens die

39 Leibbrandt, *Letters Received 1695 – 1708*, 314.

40 VOC 4008, *Daghregister gehouden bij de assistant Pieter Wabrandt op Mauritius 26 Feb. tot 5 Maart 1672*, ff.732-735; Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708*, 279.

41 Leibbrandt, *Letters Despatched 1696-1708*, 59.

42 H. Aptheker, 'Maroons within the Present Limits of the United States', *The Journal of Negro History* 24:2 (1939), 164-184, aldaar 167, 178.

43 Leibbrandt, *Journal of the Cape Governors 1677-1683*, 371.

44 CA: C.24, *Resoluties van de Raad van Politie van Kaap de Goede Hoop, Dingsdag den 17 en Junij 1704*, 116-17.

nu soo lang weg geweest en noijt weder gekregen waren.⁴⁵ The Mauritian maroons stroke back by destroying properties out of revenge, depredated plantations, arsonist attacks, and constantly dispersed the colony's game in the most inaccessible areas in their survival strategies.⁴⁶

Resisting Bondage on Dutch Mauritius: Conspiracy

Arson was a violent tactic of resistance used by slaves and other subordinate groups in Mauritius, and the island's inhabitants lived under the constant fear of fugitive and maroon arsonist attacks. In an outpost of wooden and straw houses with thatched roofs, dry tropical climate, and the use of charcoal or firewood as main source of energy, the anxiety over deliberate fires was logically heightened by the presence of fugitives and maroons. Throughout the period, all the conspiracies involving slaves, convicts or *dienaren* clearly comprised the criminal intent of using arson as a preliminary to the grander schemes of destroying VOC officials and the *vrijburgers*, and revolt.

Dutch Mauritius never experienced any successful slave uprising. Nevertheless, the fear of possible rebellion or insurrection whether by slave, convicts or *dienaren* continuously preoccupied the minds of the administrators and the *vrijburgers*. The tendency in slave resistance studies to focus on actual revolts and rebellions has shifted to include everyday forms of resistance. Slave conspiracies however remain at the centre of the heated scholarly debate of whether they should be understood as failed attempts at organised rebellion,⁴⁷ or simply the products of coloniser's fear and panic.⁴⁸ For Dutch Mauritius, as elsewhere, most of the

45 VOC 4056: ff.787v.

46 VOC 4034, *Missive van het opperhoofd Roeloff Deodati en Raet opt eijlant Mauritius aen den Gouverneur Generael en Raden van India van 2 Julij 1694*, ff.73-101: 95-96; VOC 1560, *ibidem*: ff.50v-72; Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708*, 195-198, 278-281, 333-334, 385-397.

47 H. Aptheker, *American Negro Slave Revolts* (New York 1944); M. Schuler, 'Akan Slave Rebellions in the British Caribbean', *Savacou* 1 (1970) 8-31; *idem*, 'Ethnic Slave Rebellions in the Caribbean and the Guianas', *Journal of Social History* 3 (1970) 374-385; M. Craton, *Testing the Chains: Resistance to Slavery in the British West Indies* (Ithaca 1982); D. Gaspar, *Bondmen and Rebels: A Study of Master-Slave Relations in Antigua* (Durham 1985); T. Davis, *A Rumor of Revolt: The "Great Negro Plot" in Colonial New York* (New York 1985); D. Eger-ton, *Gabriel's Rebellion: The Virginia Slave Conspiracies of 1800 and 1802* (Chapel Hill 1993).

48 R. Wade, 'The Vesey Plot: A Reconsideration', *Journal of Southern History* 30 (1964) 143-161; W. Jordan, *Tumult and Silence at Second Creek: An Inquiry into a Civil War Slave Conspiracy* (Baton Rouge 1993); M. Johnson e.a., 'Forum: The Making of a Slave Conspiracy, Part 1', *William and Mary Quarterly* 3:58 (2001), 913-976; *Idem*, 'Forum: The Making of a Slave Conspiracy, Part 2', *William and Mary Quarterly* 3:59 (2002) 135-268; P. Hoffer, *The*

investigations about conspiracies were definitely carried out through a certain measure of torture on the accused, and the conspirators were at most rebellious individuals who had been involved in flight, maroonage and other forms of criminal activities. Whether these conspiracies were genuine failed rebellions or fabrications of colonisers worried about losing control over their subordinates, should not prevent the historian to include them within the heading of slave resistance. Conspiracies provide an insightful view into the inner workings of colonial societies, the social world of the slaves, and the exercise of power. Throughout the second period, at least seven conspiracy plots by slaves, *dienaren* and convicts were uncovered, and four of them involved mostly slaves.

The 1676 conspiracy was the first alleged slave conspiracy uncovered during the second Dutch period. On 5 November 1676, Hugo's slave cook fled after being punished for protesting against his work by regularly wasting food he was assigned to prepare. Following his flight, necessary measures were swiftly taken to prevent the fugitive from causing any damage to the company's properties; six armed officers patrolled by night for fear that the culprit might revengefully decide to burn down the *Lodge*.⁴⁹ Ten days later, the fugitive was recaptured, severely punished, and put in stocks. Upon being interrogated, the slave revealed that he was instigated to escape by other slaves, more particularly by an Amboinese and a Malayan, both banished slaves from Batavia. According to his confessions, they were planning to murder the garrison before seizing the company's vessel to flee to *Bourbon* island. He further informed that he finally changed his mind about the plot and decided to maroon in the forest. He was apparently overcome by remorse, finding life as a maroon hard and lonely without rice as he ventured in an unknown landscape; he decided to return near the settlement.⁵⁰ The commander completely discredited the veracity of the allegations on account that the said slave was an inveterate liar who had schemingly invented the whole intrigue to exonerate himself from the flight charges.

In November 1677, a second conspiracy plot was discovered involving twelve newly imported slaves from Batavia, ex-soldier Hans Beer and an exiled Timorese family. Two days before the plan's execution, one slave conspirator revealed the plot after receiving death threats for his disagreements over organisation details. Some of the conspirators were immediately apprehended and it was found out 'dat het meeste part der swarte welcke van Batavia gekoomen waren, soo op de Vlackte van Noortwijcke aen d' Logie voorgenomen hadde, alle de Hollanders op

Great New York Conspiracy of 1741: Slavery, Crime, and Colonial Law (Lawrence 2003).

49 VOC 4013: ff.1077v.

50 VOC 4013: ff.1078v-1079r.

dit eijlant te vermoorden en als dan met alle segh effect naer het Eijlant Bourbon te begeven.⁵¹ The whole plan was first to murder all the VOC personnel at the Lodge and Vlakcte van Noordwijck on the evening of Saturday 6 November, before proceeding with killing all the vrijburgers. The confessions, which according to the Cape authorities had not been drawn up as per the standard legal format, reveal that some slaves had planned to take over the island, while others were determined to seize the company's vessel at Noordwester Haven to sail to the French island of Bourbon. Goulang Maleijen, the alleged instigator, was found to have hanged himself in his cell; his corpse 'tot een speektakel en afschriek van andre met goet vinden vanden Raadt aen een pael omtrent d'Logie doen ophangen'.⁵²

The degree of organisation enacted in this insurrectionary plot, especially by a group of newly introduced slaves, was remarkable. The conspirators resided at three different locations, namely *Noordwijck*, the *Tweede Baaij* and the *Lodge*, and had been communicating secretly with one another through written missives. One prisoner informed that:

de slaven aen d'Logie waren 3 snaphanen en 8 sacken rijs verborgen hadde, en dat de beestewaght van de Logie haar geschreve hadde, waar naer dat zij zolang waghte dat zij niet zoefden beweest te zijn, maar dat zij voort soude gaen namenten met de massacer, hij had geweer genoeg mitsgaders cruijt en loot in overvloed.⁵³

Hans Beer, who was married to one of Paij Timorees' daughters, a political exile from Batavia, had safeguarded three rifles, bullets and powder for his slave accomplices. In his refusal to return one of the rifles, Hans led the commander and his associates on a false trail where he had hidden mountains of stolen objects amongst which 105 kilograms of rice, carpenter's tools, 100 yards of rope, knives, harpoons, cooking utensils, and sailcloth.⁵⁴ After being heavily tortured and a failed suicide attempt, Hans Beer died mysteriously in prison. Paij Timorees and his wife completely denied any connection whatsoever to the plot, even though many objects stolen by Hans Beer were found at their house and their daughter's. The whole family was banished to the remote *Meeuwen Eijlant*, pending despatch with the conspirators to Cape for trial.⁵⁵

The 1695 burning of the Lodge was the only slave conspiracy to murder the representatives of Dutch authorities in Mauritius that partly

51 VOC 4014: ff.581v-582r.

52 VOC 4014: ff.584v.

53 VOC 4014: ff.582v-583r.

54 VOC 4014: ff.584-587.

55 VOC 4014: ff.588r; ff.589r.

Figure 2. Fort Frederick Hendrik on Mauritius. Source: F. Valentijn, *Beschryving van 't Nederlandsch comptoir op de kust van Malabar, en van onzen handel in Japan, mitsgaders een beschryving van Kaap der Goede Hoop en 't eyland Mauritius, met de zaaken tot de voornoemde ryken en landen behoorende*, (Dordrecht and Amsterdam 1726) 253.

succeeded. On 18 June 1695, Aaron van Ambon and Antonij van Mallabaar managed to set fire to Fort Frederik Henrik and the adjacent buildings in the early hours before dawn. Twenty days earlier, Aaron van Ambon - a company slave, who had been temporarily replacing the milkman - was suspected of stealing milk and butter.⁵⁶ After the *opperhoofd* had threatened to punish him severely, Aaron decided to flee in the forest. Eight days later, he returned to the *Salenburg* where he met Antonij and conspired to burn down the Lodge with the intention of murdering the *opperhoofd* and the whole garrison. Following their first meeting, the slaves had often met each other and spoken about the matter. Once Anna van Bengale informed her of Aaron's flight, Esperance van Bengale - a slave belonging to *burgher* Claas van Wieringen - immediately joined Aaron in his desertion and readily consented to the scheme. On the night of the plot, Esperance went to wake up Antonij, Anna and Paul van Batavia at the slave-house to proceed. Upon realising that none was killed by the fire, the slaves dispersed after Antonij had agreed to join Esperance and Aaron within two days to escape together. Antonij never showed up; the slaves were caught by two *vrijburgers* and the forester Jan Nijs on their

56 The food trope recurs repeatedly in slave confessions and highlights the food situation of the settlement and the relation between enslavement and nourishment.

way to the forest. Refusing to surrender, Aron endeavoured to escape, only to be shot in the back by Jan Nijs.⁵⁷

As per the judicial practices of the time, the slaves were brought to the place of execution. Aaron, Antonij, and Paul were affixed to a cross, had their flesh torn from the thickest parts of their bodies with red-hot pinchers, and were left alive until sunset when they received the *coup de grace*. Esperance was scorched with palmetto leaves and strangled to death. Their bodies were hung upon a gibbet and exposed under the blue sky in front of the Lodge as a deterrent to other slaves. In his attempt to explain his decisions to execute the incendiaries instead of sending them to the Cape authorities, Diodati maintained that the slaves 'had determined to do it months ago; their chief object was to burn the commander and all the company servants with the *Lodge*, and after that, the houses of the *vrijburgers* which stood far apart, in order to become masters of the island'.⁵⁸ The arsonists would probably have not been discovered if Antonij had not been apprehended for his suspicious behaviour. Given the insurrectionary implications of the plot, the *opperhoofd* pleaded his case:

but we were sitting under the blue heavens, without knowing whether any more slaves were implicated and we had no prison for the criminals and also did not know whether or not the Cape ship would arrive, the commander was obliged to take this step; as it was not done out of disrespect and disobedience to you but in the interest of the colony, in order to prevent future disaster and deter others.⁵⁹

In February 1706, the Dutch authorities discovered another slave conspiracy plot orchestrated by fifteen slaves and a company servant. According to a slave informant Robbin van Bengalen, 'meest al de jongens aande Noordwest Haven, en eenige omtrend de Vlackte geresolveert hadde, met malkanderen al de vrijluiden haar huijsen in de brand te steken, en de menschen te vermoorden, en sig soo voorts te meester van 't geheele

57 VOC 4034, *Copie missive doort opperhoofd Roeloff Dieodati en raet van Mauritius aen den gouverneur en raed aen de Caep geschreven van 30 Sept. 1695*, ff.539-554v; F. Leguat, *Voyage et Avantures de François Leguat et de ses Compagnons, en deux Isles Désertes des Indes Orientales, Tome Second* (Londen 1708) 47-50; Idem, *The Voyage of François Leguat, Vol. II*, ed. Pasfield Oliver (London 1891) 180-183.

58 CA: C360, *Inkomende Brieven: Vier Confessiën van Aron van Ambon, Esperance en Anna van Bengale, als mede Anthonij van Mallabaer*, 182-200; Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708*, 49.

59 C358, *Copia Missive door't opperhoofd Roeloff Deodati en Raet op Mauritius aen den Gouverneur en Raed aen de Caep geschreven van 30 September 1695*, 188-210: 196; Leibbrandt, *Letters Received*: 49-50.

eijland te maken.⁶⁰ Piet van Balij emerged as the mastermind of the plot, liaising with other slaves and especially with the *dienaar* Pieter de Molle, who had promised to supply weapons and the assistance of some of the company servants at the *Lodge*. In fact, the slaves had been planning their revolt over a period of five months during various meetings on Saturday nights as well as exchanging letters on the movement of the Europeans within the settlement and the arrival of foreign ships at port. The details of their confessions reveal the subversive nature of their plot: complete destruction of all Europeans, revengeful and humiliating killings of some of the masters, abduction and rape of European women, the similar pattern of some slaves planning to take possession of island, and others preparing to leave for Bourbon island.⁶¹

The 1706 slave conspiracy brought a climax to slave resistance in Dutch Mauritius, leading to drastic changes in the slave regime, the colonial society and the exercise of power. Similar to other planned insurrections, it reveals the strong network of social relations among slaves and the existence of an early modern working-class solidarity and consciousness that surpassed linguistic barriers, ethnicity, and social status. Piet van Balij and his fellows were a cosmopolitan group of slaves from the Indian peninsula, the Dutch East Indies, Madagascar and Mozambique. The elaborate planning, the slaves' determination to mislead their interrogators and their obstinate attempts to escape after being held in custody clearly indicate their conviction to overthrow Dutch authority on the island. Noteworthy is the fact that most of the participants were slaves who were prone to flight, maroonage, and other forms of resistance, highlighting the close connection between daily and violent resistance. On the other hand, the amount of fear and phobia it brought to the surface clearly shows the frail foundations of Dutch colonialism on the island.

The frailty of colonial authority and the limits of control over labour are clearly reflected in the number of conspiracies orchestrated by the lower members of the garrison. Remarkably, this state of affairs was equally frequent among the high officers, although their plots did not always envisage the massacre of people. A case in point is that of former Cape Lieutenant Jean Baptiste Dubertin, who was accused of conspiracy and plotting with the *vrijburgers* against the commander in 1685.⁶² In December 1671, George Wreede discovered a conspiracy plot among some fugitive *dienaren* who were planning mass desertion, to murder the *opperhoofd* and his loyal officials, supply ebony wood to any arriving

60 VOC 4056: ff.788r.

61 VOC 4056, *Vijftien stux gerecolleerde confessie van vijftien gecondemneerde slaven op Mauritius Eijlandt*, ff.814-856.

62 Sleigh, *Die Buitenposte*, 650-652.

foreign ship in exchange for safe passage from Mauritius. The deserters were eventually captured, severely punished and sent to the Cape for trial.⁶³ Three *dienaren* were similarly deported to Robben Island after conspiring against the commander and his council, and trying to instigate the garrison to mutiny in 1686.⁶⁴ Peter Dous and six convicts stole the company's vessel with the intention of sailing to Bourbon island in December 1696; but as their escape failed because of stormy weather, they conspired to set the commander's house on fire, murder all that fell into their hands, then to kill and burn down the *vrijburgers'* houses.⁶⁵

Resisting Bondage on Dutch Mauritius: Conclusions

When social interactions among *dienaren*, slaves, and convicts at the Mauritius settlement are scrutinised, one of the most prominent features that emerges is the constant discord between the figure of authority represented by the VOC officials and these subordinate groups. As emphasised earlier, everyone - the *vrijburgers*, *dienaren*, convicts and slaves - was in one way or another bound to the company's hegemony through its economic, migration and labour policies. These subordinate groups all interacted in the regulated environment of work, they had to carry out the necessary tasks to fulfil the company's requirements, failing which punishment was meted out upon them. Understandably, inter-group interactions also occurred at an informal level such as concubinage or casual interracial sexual encounters, drinking bouts, and gambling. However, both the formal and informal spheres provided the subordinate groups the opportunities to resist or accommodate, develop a certain level of understanding about their situations, and dissidence against the authority. Whether such cooperation can be considered the beginning of a working-class consciousness, solidarity or implicit understandings is subject to debate, but the fact of the matter remains that social interactions contributed to the strong culture of resistance among *dienaren*, slaves, and convicts alike.

Slaves found myriad tactics to resist their enslavement, the slave system, and challenged colonial power in Dutch Mauritius. There was undeniably a continuum between active and passive, individual and collective resistance, since most of the slaves who were eventually appre-

63 VOC 4008, *Missive door het opperhoofd Wreede aen den Gouverneur en den raet aen Batavia*, 14 Dec. 1671, ff.718-726.

64 Sleight, *Die Buitenposte*, 650-652.

65 Leibbrandt, *Letters Received 1695-1708*, 168. Isle Bourbon - modern day French overseas *département* Reunion island - is located in the western Indian Ocean about 680km east of Madagascar and 180km southwest of Mauritius.

hended had been involved in some forms of individual and passive resistance. These slaves were most of the time trying to avoid their enslavement, the slave system, their execrable living and working conditions, the mistreatment and oppression of their masters or at the hands of the administration. Faced with the arbitrariness of the slave system, these slaves from regions as wide apart as Mozambique and India, Madagascar and Indonesia, could transcend all ethnic, cultural and linguistic cleavage. Slave resistance was also connected to the underlying culture of resistance that sustained among the other subaltern groups of the settlement, although it would be overstretching the evidence to maintain that any class consciousness endured. One might not argue for class consciousness, but as Linebaugh and Rediker have argued for the Atlantic, slaves and other subaltern groups in Mauritius were undoubtedly able to exchange ideas on insurrection and forged some kind of integrated resistance ideas about their Dutch hegemon.⁶⁶ Clearly, the motley crew that ended up on the shores of Mauritius already had an insubordinate culture from their former abodes within the Indian Ocean VOC empire.

66 Linebaugh and Rediker, *The Many-Headed Hydra*, 241.

Vijf snippers

Virgin Islands Dutch Creole als taal van de tot slaaf
gemaakten

Cefas van Rossem

In de zeventiende en achttiende eeuw ontstonden er in het Caribisch gebied uit het taalcontact tussen Nederlandstalige kolonisten en Afrikaanse tot slaaf gemaakten drie nieuwe talen. Langs de Essequibo (Guyana) werd Skepi Dutch Creole gesproken. Tot voor kort kenden we maar één zin en ongeveer tweehonderd woorden van deze taal, maar een recente ontdekking van een taalbeschrijving in een negentiende-eeuws dagboek van de Engelse zendeling Youd verdubbelde het aantal bekende woorden en voegde een schat aan nieuwe zinnen toe.¹ Langs de Berbice en de Wiruni (Guyana) werd tot ongeveer 2015 het Berbice Dutch Creole gesproken. Toen de Guyanese taalwetenschapper Ian Robertson in de jaren zeventig ontdekte dat deze taal niet uitgestorven was, is uitvoerig taalkundig veldwerk verricht met de laatste informanten.²

De derde en meest bekende aan het Nederlands gerelateerde Creooltaal, het Virgin Islands Dutch Creole werd zo'n 250 jaar lang gesproken op de voormalige Deense Antillen St. Thomas, St. John en St. Croix, nu de U.S. Virgin Islands. Het eerste bewijs voor het bestaan zien we als in 1736 de Duitse zendeling van de Evangelische Broedergemeente Friedrich Martin in zijn dagboek schrijft: 'Br. Carstens war fleissig wolt das neije testament ins carriolse bringen: es ist aber sehr schwer: den sie besteht in all zu vieler Sprachen.'³

Al vanaf 1742, vlak na het ontstaan van de taal, verschenen er gedrukte Virgin Islands Dutch Creole teksten ten behoeve van de zending. De grammatica uit 1770 was zelfs de eerste gedrukte grammatica van een Creooltaal.⁴ Toen in de negentiende eeuw onder taalkundigen de interesse groeide voor de studie naar contacttalen, zoals Koine of Lingua Franca, waren het dan ook deze gepubliceerde teksten in het Virgin Islands Dutch Creole die men als bron kon gebruiken voor jongere nieuwe talen.

1 Bart Jacobs en Mikael Parkvall, 'Skepi Dutch Creole, The Youd Papers', *Journal for Pidgin and Creole Languages*, 35:2 (2020) 360-380.

2 Silvia Kouwenberg, *A Grammar of Berbice Dutch Creole* (Berlijn/New York 1994).

3 Peter Stein, 'Quelques dates nouvelles de l'histoire du mot créole', *Etudes Créoles* 5 (1982) 162-165. Vertaling: 'Broeder Carstens was ijverig, wil het Nieuwe Testament in het Creools brengen, het is echter te moeilijk, want ze bestaat uit te veel talen.'

4 J.M. Magens, *Grammatica over det Creolske sprog, som bruges paa de trende Danske Eilande, St. Croix, St. Thomas of St. Jans I Amerika. Sammenskrevet of opsat a fen paa St. Thomas inföd Mand* (Kopenhagen 1770).

Vanaf het begin van de negentiende eeuw nam men aan dat de taal op het punt van uitsterven stond. Toen echter in 1922-1923 de Leidse antropoloog J.P.B. de Josselin de Jong tijdens een Deens-Nederlandse archeologische expeditie de US Virgin Islands bezocht, verzamelde hij toch een grote hoeveelheid verhalen in het Virgin Islands Dutch Creole bij informanten die de taal nog steeds vloeiend spraken.⁵ In 1987 overleed de laatste spreekster, Mrs. Alice Stevens. Van haar zijn er nog opnamen en haar taal is intensief bestudeerd.⁶

De schriftelijke Creoolse bronnen bieden nog steeds boeiende informatie over bijvoorbeeld oudere stadia van het Nederlands, over de manieren waarop talen ontstaan en over de manier waarop schrijvers en vertalers hun teksten, zowel cultureel als taalkundig, probeerden aan te laten sluiten op hun publiek. In dit artikel probeer ik met behulp van vijf fragmenten een indruk te geven van het ontstaan en de ontwikkeling van het Virgin Islands Dutch Creole. Deze taal is al uitgebreid bestudeerd, maar het zijn deze snippers uit de vroegste periode die een bijzondere inkijk geven in de gemeenschap waarin deze taal ontstond en de gemeente die deze taal zo goed mogelijk probeerde vast te leggen.⁷

De vijf fragmenten zijn niet willekeurig gekozen. Achtereenvolgens ga ik in op het ontstaan van de taal, de vroegste bronnen, informatie over de taal, filologische informatie en de enige achttiende-eeuwse tekst waarin een tot slaaf gemaakte zich uit over zijn lot. Per onderdeel geef ik suggesties voor vakliteratuur.

De Volkstelling van St. Thomas, februari 1691

Wanneer in 1672 ook in het Caribisch gebied het Rampjaar gevoeld wordt, vertrekken vanaf en via St. Eustatius met name Nederlandse kolonisten naar het eiland St. Thomas. Dit Caribische eiland was het eerste dat de Deense overheid innam. Aan het begin van de achttiende eeuw voegde zij ook de eilanden St. John en St. Croix toe aan deze Deense Caribische kolonie. In het bovenstaande fragment uit de volkstelling die in februari 1691 werd gehouden op St. Thomas krijgen we bijzondere informatie over de herkomst van de kolonisten en dus over de talen die op het eiland werden gesproken.

5 J.P.B. de Josselin de Jong, *Het huidige Negerhollandsch* (Amsterdam 1926).

6 Bijvoorbeeld in: Robin Sabino, *Language Contact in the Danish West Indies: Giving Jack his Jacket* (Leiden/Boston 2012). Voor een overzicht van bronnen in en over de taal verwijs ik graag naar mijn *Comprehensive Bibliography of Texts in or about Virgin Islands Dutch Creole* waarvan op de website www.diecreoltaal.com regelmatig een update verschijnt.

7 Een bloemlezing van deze taal is: Cefas van Rossem en Hein van der Voort eds., *Die Creol Taal, 250 years of Negerhollands texts* (Amsterdam 1996).

Prisca Jongeloon	Blijmiger
Marina Jongeloon	Blijmiger
3 kinderen	
Anna	12, Blijmiger
Anna	4, Blijmiger
Paer	2 Dits
11 Negerjongh, 1 Negerin	
<hr/>	
John Hatch	St. Thomas
Maria, vrouw	St. Thomas
4 kinderen	
Henrich	[1674], 16 St. Thomas
Daniel	[1674], 12 Dits
Elisabeth	[1674], 12 Dits
Maria	[1674], 12 Dits

Afbeelding 1. Fragment uit de census van februari 1691. Bron: Landlister af St. Thomas 1688-1710, Vestindisk-Guineiske Kompagni nr. 731, Rigsarkiv (København, Danmark).

Ongeveer 45% van de gemeenschap met een Europese herkomst, rechtstreeks of via Caribische nederzettingen, was waarschijnlijk Nederlandstalig. Tot in de tweede helft van de achttiende eeuw bleef het Nederlands de gewone omgangstaal, terwijl overheidsstukken in het Deens werden opgesteld. Die herkomst van de kolonisten is ook op een andere manier interessant. Al in de eerste Nederlandstalige studie van het Virgin Islands Dutch Creole noemt men namelijk de opvallende aanwezigheid van woorden met een Zeeuwse herkomst.⁸ Het Creoolse woord voor 'veulen' bijvoorbeeld, is *kachel*, dat alleen in Zeeland en West-Vlaanderen voorkomt. Het veelgebruikte voornaamwoord voor de derde persoon meervoud is *sender* ('zij' of 'hun') is typisch voor het dialect van Brugge en zo is er nog een flink aantal dialectwoorden uit deze streek te noemen.⁹ Nadere studie van de woordenschat wijst naar het noorden van West-Vlaanderen als de herkomst van de Nederlandse inbreng in de woordenschat van het Virgin Islands Dutch Creole.

8 D.C. Hesseling, *Het Negerhollands der Deense Antillen, bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandse taal in Amerika* (Leiden 1905).

9 Cefas van Rossem, '3. Demography and Language' in: *The Virgin Islands Dutch Creole Textual Heritage: Philological Perspectives on Authenticity and Audience Design* (Utrecht 2017) 41-65.

In de illustratie zien we de beschrijving van de samenstelling van twee gezinnen. Van het bovenste gezin is vader Ariaen Sorgeloos, net als zijn 12-jarige zoon Ariaen afkomstig uit Vlissingen. Moeder Susanna komt van St. Eustatius. De jongste kinderen Anna (4) en Claes (2) zijn geboren op St. Eustatius. De familienaam *Sorgeloos* vertelt meer over de Europese herkomst. Deze naam blijkt namelijk vooral in het noorden van West-Vlaanderen voor te komen.

In het tweede gezin herkennen we een andere situatie die belangrijk is voor bestudering van het taalgebruik. John Hatch is Iers, terwijl zijn vrouw Ariaentie uit Vlissingen komt. De vier kinderen zijn allemaal geboren op St. Thomas. De oudste, Henrich, is geboren kort nadat de eerste groep kolonisten zich vanuit St. Eustatius vestigde op St. Thomas. Aangezien de tapper Hatch niet genoemd wordt in de volkstelling van 1678, kan het zo zijn dat zijn vrouw hertrouwd is. Welke taal er in het gezin werd gesproken, is niet goed na te gaan. De voornaam van de oudste zoon, Henrich, lijkt mij eerder Duits dan Iers/Engels of Nederlands. Aangezien er vele gezinnen zijn met ouders uit verschillende Europese taalgebieden, heb ik het vermoeden dat het Nederlands binnen dit gezin als een contacttaal gebruikt is.

De verhouding tussen het aantal kolonisten en tot slaaf gemaakten bepaalt namelijk voor een groot gedeelte hoe de uiteindelijke contacttaal eruit zal gaan zien. Wanneer de verhouding relatief gelijk is, richten de sprekers van andere, Afrikaanse, talen zich namelijk gedwongen op het leren spreken van de dominante Europese taal. De tot slaaf gemaakten hebben in dit geval het Nederlands voortdurend nodig voor contact met hun meester, maar ook met lotgenoten met wie ze hun Afrikaanse taal niet delen. Tegenover deze *société d'habitation*, staat de *société de plantation* waarin het aantal tot slaaf gemaakten dusdanig groter is dan het aantal kolonisten dat het onderling contact belangrijker wordt.¹⁰ In dat geval gebruiken de tot slaaf gemaakten die elkaar onderling vaak niet konden verstaan een nieuwe taal. Het Virgin Islands Dutch Creole is dus waarschijnlijk niet ontstaan in de gezinnen in het westen van St. Thomas of in de hoofdplaats Taphus, maar eerder aan de oostkant van het eiland waar er plantages waren waar het aantal tot slaaf gemaakten het aantal kolonisten ruim overtrof. De dominante Europese taal levert in dat geval wel een flink aandeel aan de woordenschat van een taal, maar de invloed van de eigen, Afrikaanse talen blijft duidelijk zichtbaar.

De woordenschat van het Virgin Islands Dutch Creole lijkt veel meer op het Nederlands, dan die van het Sranan (Suriname) op het Engels, waaraan het Sranan het grootste deel van haar woordenschat dankt.

10 R. Chaudenson, *Des îles, des hommes, des langues* (Paris 1992) beschrijft deze situatie met betrekking tot Réunion.

Waarschijnlijk heeft het ermee te maken dat het aantal tot slaaf gemaakten op de plantages in verhouding tot andere koloniën relatief klein was. Pas in de eerste decennia van de achttiende eeuw verandert de ratio flink van 1 Europeaan tegenover 1 tot slaaf gemaakte in 1680 via 1:10,1 (1715) tot zelfs 1:13,8 in 1725. In deze periode moet het Virgin Islands Dutch Creole dan ook ontstaan zijn.¹¹

De eerste slavenbrieven

Tijdens een bezoek aan het hof in Kopenhagen ontmoette graaf Nikolai Ludwig von Zinzendorf Anton Ulrich, een inwoner van St. Thomas met een Afrikaanse herkomst. Deze verzocht de graaf om zendelingen te sturen naar het Caribisch gebied. In 1731 bezocht Ulrich de Duitse plaats Herrnhut, het centrum van de jonge Evangelische Broedergemeente en hier deed hij, in het Nederlands, zijn verzoek opnieuw, nu aan de hele gemeente. Vlak daarna, in 1732, vestigden de eerste twee Duitse zendelingen zich op St. Thomas. Al heel snel merkten zij dat niet het Nederlands, maar het Creools gebruikt moest worden in het contact met de gemeenschap van tot slaaf gemaakten. Opvallend is dat zij ook vrijwel direct starten met lees- en schrijfonderwijs in hun nieuwe gemeente.

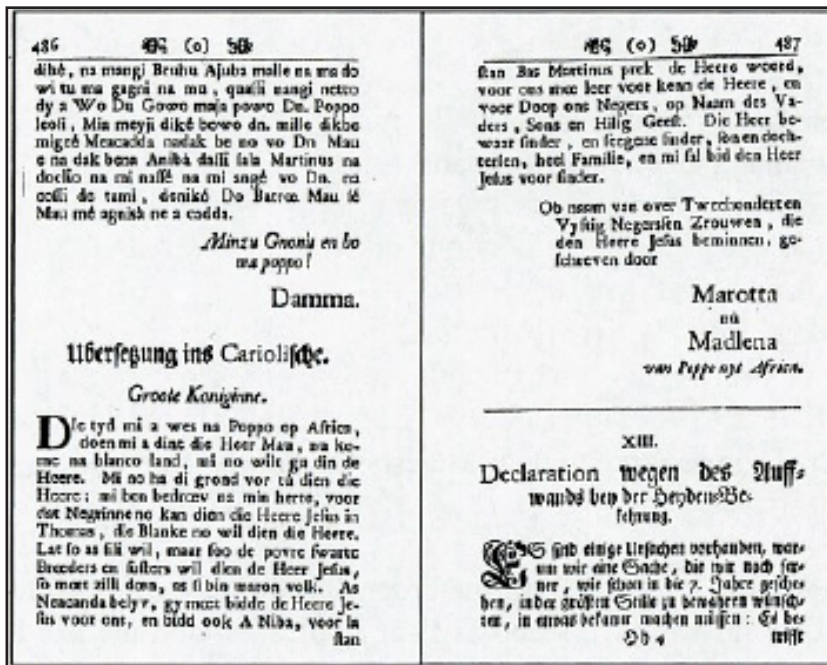
In 1739, wanneer de graaf Von Zinzendorf de Deense Antillen bezoekt, besluit hij zijn reis met een toespraak die door een tot slaaf gemaakte naar het Creools is vertaald. Aan de gedrukte versie van deze tekst uit 1742, worden enkele slavenbrieven toegevoegd, waarvan die van Marotta de opvallendste is.

In dit fragment zien we de brief van de tot slaaf gemaakte Marotta. Nu zij opgenomen is in de Evangelische Broedergemeente, draagt ze de christelijke naam Madlena. De tekst is een vertaling van de in een Afrikaanse taal geschreven brief die zij als vertegenwoordigster van de vrouwelijke lotgenoten aan de Deense koningin stuurt. In de eerste regels lezen we, in mijn woord-voor-woordvertaling: 'Toen ik was in Poppo in Afrika, toen ik diende de Heer Mau, nu kome in blanken land, ik niet wil goed dien de Heer. Ik niet heb de grond voor te dienen de Heer.' Kortom, toen ze net op St. Thomas was, voelde ze er nog niets voor om christen te worden, maar nu vindt ze het erg dat de zwarte bevolking dat niet kan worden. Ze hoopt dat de koningin en de koning (A Niba) broeder Martinus de mogelijkheid geven om hen te dopen.

De woorden en spelling in deze brief zijn over het algemeen Nederlands, maar de grammatica laat diverse typisch creoolse kenmerken zien. Het meest opvallend is het gebruik van het partikel *a* om verleden tijd aan te duiden en negatie *no* die voor het werkwoord is geplaatst. Dat er nog twijfel is over wat juist is, zien we aan de vervoegde werkwoorden zoals

11 Van Rossem, '3. Demography and Language', 49.

Afbeelding 2. De Marotta-brief. Bron: N.L. von Zinzendorf, *Büdingische Sammlung einiger in die Kirchenhistorie einschlagender, sonderlich neuerer Schriften* (Büdingen 1742, herdruk: Hildesheim 1965) 486-487.

dint en wilt. In Creoolse talen worden werkwoorden over het algemeen niet als in het Nederlands vervoegd.

Er zijn ongeveer 150 slavenbrieven bewaard gebleven in het Unitätsarchiv van de Evangelische Broedergemeente in Herrnhut (Duitsland), waarvan er slechts een tiental gepubliceerd is. De vroegste brieven zijn over het algemeen in het Nederlands en de taal is duidelijk van pas geschoolde schrijvers. Vanaf 1749 verschijnen er door Europeanen vertaalde gebruikshandschriften en gedrukte teksten ten behoeve van de zending. Niet alleen de Duitse zendelingen van de Evangelische Broedergemeente vertalen teksten, ook de Deense Lutherse zending publiceert gezangenboekjes, abc-boekjes en een Nieuw Testament.¹²

Vanaf 1991 hebben wij bij de vakgroep Algemene Taalwetenschap van de Universiteit van Amsterdam en bij het Meertens Instituut een groot deel van de achttiende-eeuwse zendingsteksten gedigitaliseerd en

12 De bronnen zijn te vinden in de eerdergenoemde bibliografie. De vertaling van het Nieuwe Testament was de eerste omvangrijke gedrukte tekst. Magens, J.M. *Die Nywe Testament van ons Heer Jesus Christus ka set over in die Creols taal en ka giev na die ligt tot dienst van Die Deen Mission in America* (Kopenhagen 1781).

voor onderzoek beschikbaar gemaakt via het Clarin-programma. Bij een eerste bespreking van dit corpus kregen wij als samenstellers belangrijke kritiek: in hoeverre zijn deze teksten een afspiegeling van het werkelijk gesproken Creools? De teksten hebben namelijk over het algemeen een christelijk karakter en zijn geschreven of vertaald door zendelingen die de taal niet als moedertaal spraken. In mijn dissertatie ben ik ingegaan op dit onderwerp door de vraag te stellen waaraan we kunnen zien dat de teksten authentiek zijn en wel aansloten op het publiek van tot slaaf gemaakten.¹³

De talen op de Deense Antillen volgens Auerbach (1774)

Bij het bestuderen van Creoolse teksten in het eerdergenoemde Unität-sarchief, viel me de volgende passage op:

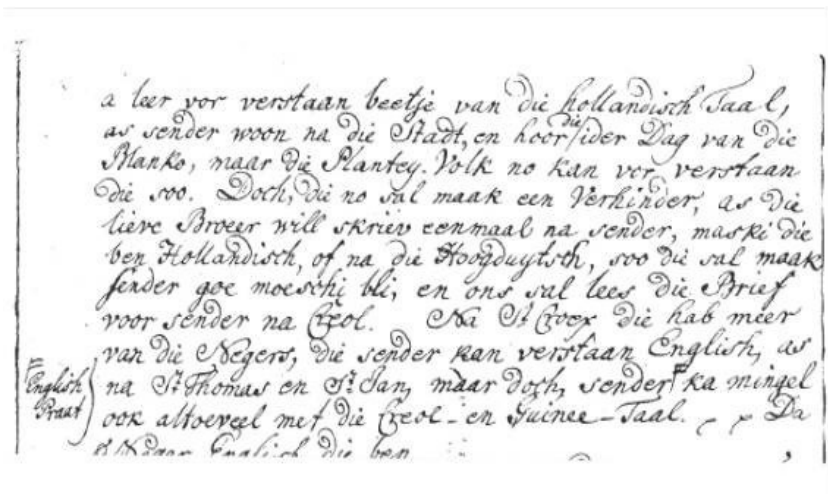
Die hab wel twee drie onder die swart Volk die sender a leer vor verstaan beetje van die hollandisch Taal, as sender woon na die Stad en hoor die ider Dag van die Blanko, maar die Plantey Volk no kan vor verstaan die soo. Doch, die no sal maak een Verhinder, as die lieve Broeer will skriev eenmaal na sender, maski die ben Hollandisch, of na die Hoogduytch, soo die sal maak sender goe moeschi bli en ons sal lees die Brief for sender na Creol. Na St. Croex die hab meer van die Negers die sender kan verstaan English, as na St. Thomas en St. Jan, maar doch sender English Praat ka mingel ook altoeveel met die Creol- en Guinee-Taal. Da Neger-English die ben.¹⁴

De briefschrijver Johann Christoph Auerbach werd door zijn gemeente als dé kenner van het Creools gezien en dus is zijn commentaar, in het Creools, over het taalgebruik op de Deense Antillen zeer interessant. Bovendien is het bedoeld voor de tot slaaf gemaakten van de ontvanger van deze brief. Hij schrijft dat er enkele tot slaaf gemaakten zijn die Nederlands kunnen verstaan omdat ze in de stad wonen en die taal dus iedere dag horen. De mensen op de plantages kunnen die taal niet verstaan. Het Nederlands en het Virgin Islands Dutch Creole zijn op dat moment dus twee talen waarvan de sprekers elkaar bijna niet begrijpen. De zendelingen vertalen de Nederlandse of Hoogduitse brieven dus naar het Creools. Interessant is ook de opmerking dat men op het zuidelijke eiland St. Croix, dat pas vanaf 1733 tot de Deense Antillen behoorde, vooral een Engelse mengtaal spreekt die anders is dan de taal van St.

13 Cefas van Rossem, *The Virgin Islands Dutch Creole Textual Heritage: Philological Perspectives on Authenticity and Audience Design* (Utrecht 2017).

14 Cefas van Rossem, '20. Appendices' in: *The Virgin Islands Dutch Creole*, 377.

Afbeelding 3. Fragment uit brief Auerbach (1774). Bron: J.C. Auerbach, *Brief uit Niesky, St. Thomas, aan Friedrich Neisser, Barby, Duitsland, 10 maart 1774*. Unitätsarchiv Herrnhut, R15 Ba 21a. 70.

Thomas en St. John.

Er zijn meer van deze opmerkingen. De belangrijkste zijn opgetekend door de Duitser C.G.A. Oldendorp in zijn *Geschiede der Mission der evangelische Brueder aufden caraibischen Insels S. Thomas, S. J Croix und S. Jan* (1777). Dit werk, waarvan het omvangrijke manuscript in 2002 is gepubliceerd, bevat niet alleen een uitgebreide beschrijving van de taal, maar ook allerlei opmerkingen over de beheersing van de Creooltaal door de zendelingen en de tot slaaf gemaakte helpers.¹⁵ Uit deze opmerkingen is op te maken dat het vertaalwerk en de bestudering van het Creools met het doel optimaal contact te leggen met de tot slaaf gemaakten, zeer serieus aangepakt is.

Aanpassingen in de handschriften (1780)

Nu kunnen de vertalers wel schrijven dat ze het Creools van de tot slaaf gemaakten voldoende beheersen om voor de gemeente begrijpelijk te zijn, maar hiervoor hebben we ook bewijs nodig. Is uit de teksten zelf op te maken dat de vertalers en redacteurs wilden inspelen op hun publiek?

Bij het invoeren van de teksten in het eerdergenoemde corpus codeerden wij de teksten diplomatisch. Bij het transcriberen van de teksten markeerden we dus elke aanpassing in de handschriften zo, dat toekomstige

15 Cefas van Rossem, '5. Metalinguistic Comments' in: *The Virgin Islands Dutch Creole*, 85-112.

stig onderzoek naar het taalgebruik mogelijk bleef. We kunnen er namelijk van uitgaan dat de schrijver de taal en inhoud van de voor te lezen teksten zo begrijpelijk mogelijk wilde laten zijn voor zijn publiek. De aanpassingen kunnen we verdelen in vier groepen: toevoeging, vervanging, presentatie van alternatieven en woordvolgordeverandering. Alle voorbeelden hieronder zijn van de zeer productieve Duitse vertaler en zendeling Johann Böhner die in een van zijn teksten schreef dat hij de taal gebruikt die hij geleerd heeft van de Creoolse bevolking met wie hij dan veertig jaar contact heeft.¹⁶

Het mooiste voorbeeld van een toevoeging is wat mij betreft het volgende.

Rabbi. (dat ben (Meester) na ons Taal)
 Waar Goe woon? En a Sel na Sender.
 Kom in krik die. En Sender a Krik

Leer-Baas

Afbeelding 4. Manuscript 322, ongeveer 1782. Bron: J. Böhner, *Die Handelingen of Geskiedenis van ons HEER en Heiland JESUS Christus ut die Vier Evangelisten na een tesamenhang gefoegt (plaats onbekend, ongeveer 1780)*, Unitätsarchiv Herrnhut NBVII R3 6f.

Rabbi wordt toegelicht met het woord *Meester*. Maar aangezien dat geïnterpreteerd kan worden als ‘eigenaar’, staat in de linkermarge de uitleg *Leer-Baas* (‘leraar’). Het lijkt mij een heldere uitleg voor de gemeente van tot slaaf gemaakten.¹⁷

Een vervanging laat zien dat een bepaald woord of een bepaalde constructie verbeterd moet worden. In het volgende voorbeeld is te zien dat in de woordgroep *En Sellie allmaal* (‘en zij allemaal’) het woord *Sellie* (‘zij’, derde persoon meervoud) veranderd moet worden in *Sender*. Uiteindelijk is ook dit woord doorgestreept en lijkt *En allmaal* duidelijk genoeg te zijn.¹⁸

En Sellie allmaal,
 En Sender allmaal

Afbeelding 5. Manuscript 322, ongeveer 1782.

16 Johann Böhner, *Die Handelingen of Geskiedenis van ons HEER en Heiland JESUS Christus ut die Vier Evangelisten na een tesamenhang gefoegt* (ongeveer 1782) 3.

17 Cefas van Rossem, ‘12. Additions’ in: *The Virgin Islands Dutch Creole*, 229-249.

18 Cefas van Rossem, ‘10. Replacements’ in: *The Virgin Islands Dutch Creole*, 189-212.

Heel bijzonder zijn de plaatsen in de manuscripten waar de vertaler alternatieven aanbiedt waarvan de voorlezer er een kan kiezen om aan te sluiten op zijn publiek.

en a See na em : volg mi. Philipus noe
 a wees van Bethsaida, (ut|van) die Stadt
 Andreas en Petrus (Simon). Philipus a
 vind Nathanael en a See na em : Ons
 a ka Em, van die Moses en die Propheten, wel
 a ka Skirien, Jesus, Joseph Si Soon van
 Nazareth. En Nathanael a See na em :

Afbeelding 6. Manuscript 322, ongeveer 1780.

Philipus noe a wees van Bethsaida, {ut|van} die Stadt Andreas en Petrus (Simon). 'Philippus nu was van Bethsaida, uit/van de stad (van) Andreas en Petrus (Simon)'. De lezer kan hier kiezen welk voorzetsel, *ut* of *van*, het best passend is. Inventarisatie van deze vormen laat een regelmatige verandering zien van meer Nederlandse, formele constructies naar juist meer Creoolse vormen.¹⁹

Ten slotte is ook de volgordeverandering met behulp van cijfers opvallend. Sterker nog, ik ben deze manier om de zinsbouw aan te passen nog nooit tegengekomen buiten deze Creoolse manuscripten. In dit fragment wordt de zin *Dan a see Jesus weeraan na sender* ('Dan zei Jezus weer tegen hen.') zo aangepast dat het onderwerp van de zin voor de persoonsvorm komt te staan. Deze zogenaamde Subject Verb Object-volgorde die we kennen uit de hoofdzin in bijvoorbeeld het Nederlands, is verplicht in het Creools, zelfs in bijzinnen waar het Nederlands de volgorde Subject Object Verb heeft. Deze zin wordt dus: *Dan Jesus a see weeraan na sender* ('Dan Jezus zei weer tegen hen.'). Het woordje *a* is een aanduider van de verleden tijd die altijd direct voor de persoonsvorm wordt geplaatst.

maar sender no a verstaan, wat die a
 wees, wat Em a see na sender. Dan a
 see Jesus weeraan na sender : Voor
 Waar, waar, mi le see sender. Mi ben
 die Dier tot die Skaaßen, allmal, sooveel
 as ka kom voor mi, die ben Diefen en Moor

Afbeelding 7. Manuscript 322, ongeveer 1780.

19 Cefas van Rossem, '8. Vertical presentation of Alternatives' in: *The Virgin Islands Dutch Creole*, 149-164.

Aan het eind van de achttiende eeuw besluit de Evangelische Broedergemeente dat de teksten zoals hierboven niet meer goed aansluiten op het publiek van tot slaaf gemaakten. Ze zijn slecht te begrijpen en dus krijgt de zendeling Auerbach, van wie we hierboven een brieffragment hebben gezien, de opdracht om de taal te verbeteren. In één overgeleverde tekst zien we hem als redacteur aan het werk. In het manuscript van de *Idea Fidei Fratrum* waarvoor de vertaler Böhner een Duitse brontekst gebruikte, herkennen we het handschrift van Auerbach die het eerste hoofdstuk probeerde om te werken met behulp van de Engelse brontekst.²⁰ Maar het bleef bij dit ene hoofdstuk; in de rest van het handschrift zijn nauwelijks aanpassingen te vinden, laatstaan van Auerbach. Wellicht kostte de opdracht veel meer tijd en moeite dan eigenlijk was verwacht. Daarbij komt nog dat het Engels, waarschijnlijk door de invloed van de jonge Amerikaanse republiek, aan het eind van de achttiende eeuw een steeds belangrijker omgangstaal wordt op de Deense Antillen. Het Engels en het Virgin Islands English Creole nemen de rollen van het Nederlands en het Virgin Islands Dutch Creole over.

Het achttiende-eeuws Creols van een tot slaaf gemaakte (1788)

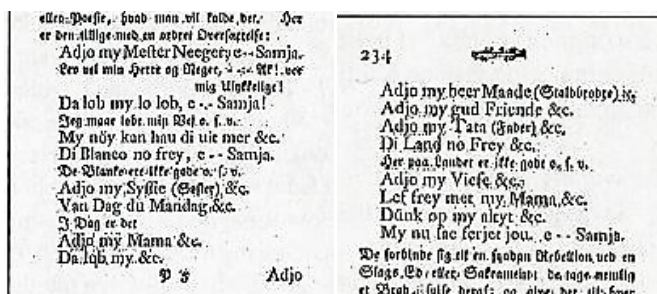
Vrijwel alle achttiende-eeuwse teksten zijn door de handen van zendelingen gegaan of zijn op een of andere manier beïnvloed door Europese bronteksten. In verschillende dialogen die opgenomen waren in de eerdergenoemde grammatica van Magens en de taalbeschrijving van Oldendorp, komen tot slaaf gemaakten aan het woord, maar of deze authentiek zijn is maar de vraag. Zouden deze dialogen verzonnen zijn door de taalbeschrijvers? Ik vermoed van wel. Het doel van deze teksten is namelijk niet het getrouw weergeven van een conversatie, maar het tonen van mogelijke gesprekken. De gebruikers van de grammatica's waren niet de tot slaaf gemaakten, maar juist de kolonisten en zendelingen die voorbeelden nodig hadden om met hun personeel te kunnen spreken.

Wanneer we echter op zoek gaan naar een tekst die werkelijk is opgesteld door een tot slaaf gemaakte over een onderwerp dat direct aan zijn leven en lijden raakt, komen we maar tot één tekst. Dit afscheidslied verscheen in 1788 in Samleren en was opgetekend uit de mond van een tot slaaf gemaakte door de Deense opzichter Schmidt op een plantage op St. Croix.²¹ De melodie is mij niet bekend. De tekst spreekt boekdelen:

20 Van Rossem, *The Virgin Islands Dutch Creole*, 189-195.

21 J.C. Schmidt, 'Blandede Anmaerkninger, samlede paa og over Ejlandet St. Croix i Amerika', Samleren, et Ugeskrivt (Kopenhagen 1788).

Afbeelding 8. Fragment met het Creoolse afscheidslied. Bron: J.C. Schmidt, 'Blandede Anmaerkninger, samlede paa og over Ejllandet St. Kroix i Amerika', Samleren, et Ugeskrift (Kopenhagen 1788) 233-234.

Adjo my Mester Neeger, e-Samja	'Vaarwel mijn meester slaaf, ik ongelukkige'
Da lob my lo lob, e-Samja	'Het is lopen wat ik doe, ik ongelukkige'
My nöy kan hau di uit mer, e-Samja	'Ik kan het niet meer uithouden, ik ongelukkige'
Di Blanco no frey, e-Samja	'De blanke (is) niet goed, ik ongelukkige'
Adjo my Syssie, e-Samja	'Vaarwel mijn zus, ik ongelukkige'
Van Dag du Mandag, e-Samja	'Vandaag is het maandag, ik ongelukkige'
Adjo my Mama, e-Samja	'Vaarwel mijn moeder, ik ongelukkige'
Adjo my beer Maade, e-Samja	'Vaarwel mijn beste vrienden, ik ongelukkige'
Adjo my gud Friende, e-Samja	'Vaarwel mijn goede vrienden, ik ongelukkige'
Adjo my Tata, e-Samja	'Vaarwel mijn vader, ik ongelukkige'
Di land no Frey, e-Samja	'Het land is niet goed, ik ongelukkige'

Adjo my Viefe, e-Samja	'Vaarwel mijn vrouw, ik ongelukkige'
Lef frey met my Mama, e-Samja	'Leef goed met mijn moeder, ik ongelukkige'
Dunk op my altyd, e-Samja	'Denk altijd aan mij, ik ongelukkige'
Mi nu sae ferjet jou, e-Samja	'Ik zal je niet vergeten, ik ongelukkige'

De ik-persoon is heel duidelijk. Hij houdt het niet meer uit, de blanken zijn niet goed, het land is dat ook niet en hij vertrekt. Hij neemt afscheid van zijn familie, echtgenote en goede vrienden, maar ook van zijn meester slaaf, van wie ik niet weet wie of wat dat is. Bijzonder is het woord *beer Maade*, dat letterlijk 'bedgenoten' betekent. Hiermee bedoelt hij niet zomaar de goede vrienden, maar degenen met wie hij het bed moest delen, waarschijnlijk tijdens de overtocht van Afrika naar het Caribisch gebied en die nu zijn allerbeste vrienden zijn.

Enkele andere Creoolse woorden en constructies vallen ook op. *Da lob my lo lob* is een Creoolse constructie die ook in andere contacttalen te herkennen is. *Da* 'het is' staat vaak aan het begin van een zin en komt als *Na* in het Sranan van Suriname voor. *Lob* is afkomstig van het Nederlandse *lopen*. Het woordje *lo* duidt een voortdurende handeling aan, maar is etymologisch waarschijnlijk ook aan *lopen* verwant. *Dunk op* 'denken aan' is een vast combinatie die waarschijnlijk afkomstig is uit het West-Vlaamse dialect van het gebied rond de Scheldemonding. *Nu* betekent niet 'op dit moment', maar duidt juist een ontkenning aan en wordt vrijwel altijd als *no* geschreven. De herhaling *e-Samja*, die waarschijnlijk 'ik ongelukkige' betekent, doet denken aan de koren in gezangen die een Afrikaanse herkomst hebben. Naar dit lied is, ondanks de unieke inhoud, nog geen onderzoek gedaan.

Tot slot

De bestudering van achttiende-eeuws Virgin Islands Dutch Creole heeft aardig wat kritiek gekregen. De teksten zouden namelijk te nadrukkelijk gekleurd zijn door de spelling en taal van de Europese zendelingen. Ook zou het jargon van de religieuze bronteksten te letterlijk in de Creoolse vertalingen terecht zijn gekomen, zonder rekening te houden met de belevingswereld van de tot slaaf gemaakten. De kenmerkende eigenschappen van Creooltalen waren nog niet bekend en dus leunden de vertalers op de grammatica's van talen die zij uit Europa kenden. De teksten die in 1923 door De Josselin de Jong verzameld zijn, zien er dan

ook heel anders uit. Hij documenteerde de werkelijk gesproken taal en interesseerde zich meer in de originele verhalen dan in het vastleggen van grammaticale aspecten hiervan. Wanneer we echter de fragmenten als hierboven analyseren, blijkt dat we best dichtbij de taal van de tot slaaf gemaakten kunnen komen. Op dit moment worden de achttiende-eeuwse teksten vergeleken met het werkelijk gesproken materiaal van de laatste spreekster om de taal misschien zelfs de revitaliseren. In animatiefilmpjes zullen Creoolse conversaties toegankelijk worden gemaakt voor de bewoners van de US Virgin Islands.

Moderne online digitale bronnen helpen overigens ook om deze bijna vergeten Nederlandstalige, maar Deense kolonie beter te bestuderen. Het gigantische Deens-Westindische archief is online beschikbaar en wordt met behulp van crowdsourcing steeds toegankelijker. Met name in de vroegste archiefstukken zien we nog aardig wat Nederlandstalig materiaal en wellicht zijn er juist daar nog snippers van het alleroudste Virgin Islands Dutch Creole te ontdekken.

Sterfte in Suriname

Hoe databases een nieuw licht werpen op het leven van slaafgemaakten

Thunnis van Oort, Rick Mourits, Björn Quanjer, Coen van Galen, Jan Kok

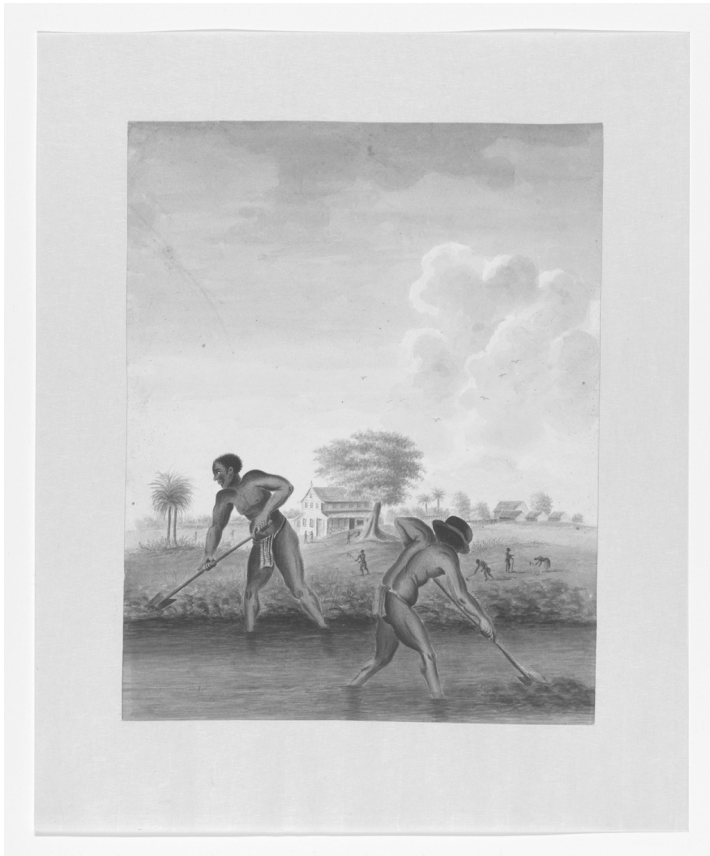
Op 22 oktober 1852 overleed Nero. Hij was een tot slaaf gemaakte delver op de plantage Catharina Sophia in het district Saramacca. Hij werd geboren in 1820 en is dus niet ouder dan 32 jaar geworden. Vermoedelijk is Nero om het leven gekomen door het gevaarlijke werk dat hij moest uitvoeren. Delven was één van de zwaarste taken die op plantages moesten worden verricht: het graven en onderhouden van de waterwegen en het ingepolderde land. In de tropische hitte moesten delvers blootvoets in het water staan om planten te kappen en sloten uit te diepen. Een ongeluk was snel gebeurd en elk klein sneetje betekende met dit werk een risico op infectie.¹

De Surinaamse samenleving draaide op de inspanningen van mensen als Nero. Helaas weten we echter relatief weinig over het dagelijks leven van slaafgemaakten. Het merendeel van de historische bronnen belicht de slavernij vanuit het perspectief van de witte bevolking. Deze bronnen helpen ons te begrijpen welke positie slavernij in de Nederlandse samenleving had, maar vertellen ons weinig tot niets over hoe de dag van een slaafgemaakte eruitzag. Met behulp van archeologie en overgeleverde verhalen komt het leven dat slaafgemaakten leidden al een stuk meer in zicht.²

1 Zie: Cornelis W. van Galen, 'Creating an audience: Experiences from the Surinamese slave registers crowdsourcing project', *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 52:3 (2019) 178-194.

2 Een mooi voorbeeld hiervan is een studie naar de oorsprong van de zwarte rijst die wordt verbouwd door marrons in Suriname, slaafgemaakten die het oerwoud invluchtten en daar hun eigen samenleving opbouwden. Genetisch onderzoek laat zien dat deze rijstsoort uit Westelijk Afrika komt. Vermoedelijk hebben slaafgemaakten op weg naar Suriname een gedeelte van hun eten verstoppt en bij een vluchtpoging meegenomen naar het oerwoud. Overgeleverde verhalen van de marrons maken vervolgens inzichtelijk hoe deze rijst in Suriname geraakte en waarom de Marrons ervoor kozen om de zwarte rijst te blijven verbouwen. Tinde R. van Andel e.a., 'Tracing ancestor rice of Suriname Maroons back to its African origin', *Nature Plants* 2:16149 (2016) 1-5; Voor ander inspirerend onderzoek, zie onder andere: Jacques Arends, *Language and slavery: A social and linguistic history of the Suriname creoles* (Amsterdam 2017); Felicia Fricke, Jason Laffoon en Ryan Espersen, 'Unforgotten: The osteobiography of an enslaved woman and child in 18th century Saba', *Journal of Archaeological Science: Reports* 36 (2021) 1-12; Annelien Kapper, *De goudkust van*

Figuur 1. Tot slaaf gemaakte mannen werken op het land, aquarel van een anonieme tekenaar, ca. 1850. Bron: Collectie van het Rijksmuseum. Meer informatie beschikbaar via de Rijksstudio van het Rijksarchief: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.538444>.

Voor Suriname zijn er echter niet enkel fysieke resten en verhalen overgebleven. Vanaf 1826 hield de Nederlandse regering bij hoeveel en welke slaafgemaakten er op plantages en in huishoudens werkten. Deze kwantitatieve bronnen helpen ons om toch wat meer te weten te komen over de anders veelal anonieme levens. De Surinaamse slavenregisters bevatten de namen van de slaafgemaakten, hun moeder en de eigenaren, alsook informatie over hoe oud de slaafgemaakten waren. Dit maakt het mogelijk om de levenslopen en familierelaties van deze door historici grotendeels ongeziene mensen eindelijk te onderzoeken.

Suriname: Historisch-landschappelijke ontwikkeling, ruimtelijke inrichting en cultureel erfgoed van de plantages langs de Commewijne-rivier in Suriname, 1667-1863 (Groningen 2010).

We geven in dit artikel een voorbeeld van hoe we verschillende databestanden kunnen aanwenden om meer inzicht te krijgen in de werkverdeling tussen slaafgemaakte mannen en vrouwen op Surinaamse plantages in de negentiende eeuw. In het bijzonder willen we ingaan op de vraag waarom gedurende de laatste decennia van de slavernij aanvankelijk de mannelijke gedwongen arbeidskrachten in de meerderheid waren op de plantages, terwijl er 20 jaar later meer vrouwelijke slaafgemaakten waren. Om die vraag nader toe te lichten, geven wij eerst wat achtergrondinformatie over Suriname gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw.

Suriname en plantageslavernij in de negentiende eeuw

Suriname was een Nederlandse kolonie sinds het midden van de zeventiende eeuw die was ingericht op de productie van tropische gewassen, voornamelijk suikerriet en koffiebonen. Het zware werk op deze landbouwbedrijven werd verricht door slaafgemaakte mensen. De plantages, gelegen langs de rivieren Suriname, Cottica, Commewijne en Saramacca, waren in feite polders die door middel van dijken, kanalen en sluizen voor de landbouw geschikt werden gemaakt. Ook het creëren en onderhouden van deze grond- en waterwerken gebeurde middels gedwongen arbeid. Slavernij was vooral geconcentreerd op de plantages: slechts een minderheid van de slaafgemaakten woonde in de hoofdstad Paramaribo. Hoewel tot en met 1863 ook inheemse mensen in slavernij leefden, was het overgrote deel van de slaafgemaakten afkomstig uit Afrika.³ In de periode van de Napoleontische oorlogen werd Suriname door de Britten oververrd. Zij schaften in 1808 de trans-Atlantische slavenhandel tussen Afrika en Amerika af. Nadat in 1813 Suriname weer onder Nederlands bestuur kwam, bleef dat verbod op trans-Atlantische slavenhandel gehandhaafd, al werden nog wel een tijd lang illegaal mensen ingevoerd uit Afrika. De invoer van nieuwe slaafgemaakten mocht in de loop van de jaren twintig dan wel stoppen, maar het systeem van slavernij werd tot 1863 in stand gehouden, veel langer dan in de Britse en Franse koloniale rijken die slavernij in respectievelijk 1834 en 1848 afschaften.⁴

In 1813 telde Suriname iets meer dan 44.000 mensen in slavernij, naast circa 6.000 vrije bewoners. Dat aantal onvrije inwoners slonk in de daaropvolgende vijftig jaar tot ruim 36.000 personen, die in 1863 werden bevrijd uit slavernij na de afschaffing, al werden zij nog wel tien

3 Zie bijvoorbeeld Hans Buddingh, *De geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 2012) 202; Leo Dalhuisen en Maurits Hassankhan red., *Geschiedenis van Suriname* (5^e druk, Zutphen 2018).

4 Ibidem.

jaar verplicht om op de plantages te blijven werken.⁵ De afname van het aantal slaafgemaakten gedurende deze periode werd veroorzaakt door twee factoren. Ten eerste werden mensen vrijgemaakt – manumissie – door met name hun meesters of eerder gemanumitteerde familieleden. Gedurende de laatste dertig jaar waarin de slavernij bestond in de kolonie, werden meer dan 6.000 mensen vrijgelaten. Manumissies kwamen vaker voor onder vrouwen, met name omdat veel witte eigenaren een (seksuele) relatie onderhielden met een slaafgemaakte en zij hun partner en eventuele uit de relatie voortgekomen kinderen vrijkochten.⁶

Een tweede oorzaak van het slinken van de omvang van de slavenmacht was de hoge sterfte onder slaafgemaakten.⁷ Sterfte was juist weer beduidend hoger onder mannelijke slaafgemaakten. Hoe kwam het dat er in de jaren dertig beduidend meer mannelijke slaafgemaakten op de plantages waren, terwijl er in de jaren zestig juist significant meer vrouwelijke slaafgemaakten waren? Dat is de vraag die we in dit artikel centraal willen stellen, omdat dit vraagstuk bij uitstek een casus is waarbij kwantitatief onderzoek kan helpen meer inzicht te geven in de levens van mensen die door een gebrek aan andere bronnen onzichtbaar dreigen te blijven voor de lezer van nu.

Bronnen over slavernij: slavenregisters en meer

De slavenregisters geven een uniek inzicht in de levens van de slaafgemaakten. Tussen 1830 en 1863 hebben ambtenaren 54 boeken volgeschreven om de levens te documenteren van circa 70.000 slaafgemaakten op zo'n 300 plantages. Dit was niet omdat het koloniale bestuur zo bijzonder geïnteresseerd was in het wel en wee van slaafgemaakten. De levensgebeurtenissen van de vrije bevolking werden, net als in het moederland, keurig bijgehouden in de burgerlijke stand, het bevolkingsregister en hun voorlopers. De slavenregisters waren in feite handelsregisters met als doel het tegengaan van de illegale handel in slaafgemaakte mensen na de afschaffing van de internationale slavenhandel. Bovendien werden de registers gebruikt voor het heffen van belastingen: eigenaren moesten een jaarlijks hoofdgeld betalen voor ieder onvrij mens in hun bezit.⁸

5 Alex A. van Stipriaan, *Surinaams contrast: Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden 1993) 311-314.

6 Okke ten Hove en Frank Dragtenstein, *Manumissies in Suriname 1832-1863* (Utrecht 1997) 46.

7 Van Stipriaan, *Surinaams Contrast*, 316.

8 Voor meer informatie zie: Cornelis W. van Galen en Maurits S. Hassankhan, 'A research-note on the slave registers of Suriname, 1830-1865', *The History of the Family* 23:3 (2018) 503-520.

Dit maakt de slavenregisters tot een gruwelijke bron, waarin de levens van mensen worden bijgehouden als goederen die je kunt verhandelen, verhuren, erven, of als onderpand kunt inzetten. De bronnen geven nauwgezet aan wanneer eigenaren slaafgemaakten kochten en verkochten, of wanneer hun bezit ontsnapte, stierf, of kinderen kreeg. Bovendien werd van elke nieuwgeborene bijgehouden wie de moeder was, wier eigenaar ook automatisch eigenaar werd van het kind. Vaderschap werd in dit systeem niet erkend.

Voor hedendaagse lezers, en historici in het bijzonder, zijn deze bronnen natuurlijk veel meer dan handelsregisters, omdat zij inzicht bieden in de levens van slaafgemaakten. De slavenregisters maken het voor historici mogelijk om nieuwe onderzoeksvragen te stellen. Welke namen kregen slaafgemaakten van hun eigenaar? Hoeveel slaafgemaakten waren er in Suriname? Leefden zij hun hele leven op een plantage of in een huishouden, of werden ze vaak doorverkocht? Hoeveel kinderen kregen zij? Welke impact hadden slechte leefomstandigheden en gevaarlijk werk op hun levensverwachting?

In 2018 is een database gemaakt van de slavenregisters, nadat honderden vrijwilligers hadden geholpen om alle gegevens uit de registers in te voeren in een online platform.⁹ Deze gegevens zijn voor iedereen in te zien via de website van het Nationaal Archief.¹⁰ Als vervolg op dit crowdsourcingproject is ook een database tot stand gekomen van de slavenregisters van Curaçao en momenteel wordt gewerkt aan het digitaliseren van de burgerlijke stand van Suriname tussen 1830 en 1950.¹¹ Stukje bij beetje wordt de geschiedenis van vele Surinaamse families zo openbaar.¹²

Hoe rijk de slavenregisters als bron ook zijn, de werkelijke potentie van dit materiaal komt pas tot haar recht als we de gegevens ook kunnen combineren met andere informatiebronnen over mensen in slavernij, bijvoorbeeld om onderzoek te doen naar de concrete werkzaamheden die de mensen op de plantages moesten verrichten. Voor sommige plantages is deze informatie bewaard gebleven in zogenaamde monsterrollen. Dit zijn driemaandelijks overzichten van de aanwezige werkende slaafge-

9 Van Galen, 'Creating an audience', 178-194.

10 De gedigitaliseerde slavenregisters zijn online te vinden via Nationaal Archief, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00461>.

11 Nationaal Archief, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00462>; Slavernijregisters & meer: Historische database Suriname Curaçao, hdsc.ning.com; Radboud Universiteit, Faculteit der Letteren, Slavernijregisters en meer, www.ru.nl/slavenregisters.

12 Voor Nederland zijn de registers van de burgerlijke stand uit de periode tussen 1813 en 1970 al grotendeels ingevoerd. Deze zijn te vinden via WieWasWie, www.wiewaswie.nl.

maakten met gedetailleerde informatie over ieders werkzaamheden en fysieke toestand. Gezamenlijk vertellen deze bronnen ons meer over waarom er aanvankelijk in 1830 meer mannen dan vrouwen waren, terwijl die verhouding bij de afschaffing van slavernij in 1863 tegenovergesteld was.

De monsterrollen die we gebruiken zijn een restant van de modelplantage Catharina Sophia.¹³ Catharina Sophia was een cluster van plantages in het district Saramacca die rechtstreeks door de koloniale overheid werden beheerd. Om de buitenwacht te laten zien dat alles op deze modelplantages volgens de regels verliep, werd de administratie nauwgezet door de koloniale overheid bijgehouden. Per kwartaal geven de monsterrollen aan wie er op de plantage werkten, wat hun uiterlijke kenmerken waren, wat voor werk ze deden, en waarom ze eventueel niet konden werken. Hierdoor weten we welke huidskleur de slaafgemaakten op de plantage hadden, voor wie de slaafgemaakte werkte, wat voor werk hij/zij daar deed, en wanneer de slaafgemaakte ziek was of wegliep. Dit geeft ons een uniek inkijkje in hoe slaven ingezet werden op plantages en welke gevolgen dat had voor hun gezondheid en motivatie. Door gevaarlijk werk konden slaafgemaakten immers ziek worden, of, als de kans zich voordeed, besluiten om te vluchten.

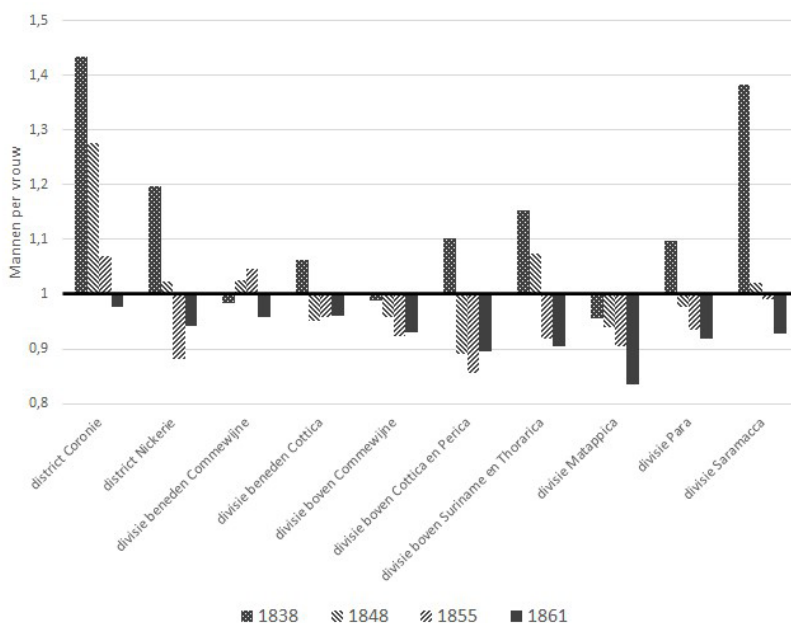
Mannen, vrouwen en ongezond werk

Al verschilde de man-vrouwratio per regio, op de meeste plantages was er rond 1830 een (fors) hoger aantal mannelijke dan vrouwelijke arbeidskrachten, zoals we kunnen zien in onderstaande grafiek. In de jaren tot aan de afschaffing nam vrijwel overal het relatieve aandeel van vrouwen toe, hetgeen in alle districten uiteindelijk resulteerde in een groter aantal vrouwelijke dan mannelijke slaafgemaakten. Aanvankelijk waren de grootste overschotten aan mannen in de gebieden waar veel nieuwe plantages werden aangelegd in de jaren twintig en dertig: Saramacca, Coronie en Nickerie. Plantagehouders meenden dat het zware werk dat gepaard ging met de ontginning van nieuwe landbouwgebieden het beste door mannen kon worden gedaan. Daarom kochten ze in die periode massaal mannelijke slaafgemaakten.¹⁴

13 Nationaal Archief, Den Haag, Archief Particuliere West-Indische Bank in Suriname, 1829-1870 (1.05.11.17), inv.nr. 153, Catharina Sophia: Monsterrollen van de slaven van de plantage, 1848-1855. We kunnen er overigens niet van uitgaan dat een modelplantage representatief was voor alle Surinaamse plantages. Desalniettemin geeft de gedetailleerde informatie uit de monsterrollen ons informatie met een nauwkeurigheid die nergens anders verkrijgbaar is.

14 Cornelis W. van Galen, Björn Quanjer, Matthias Rosenbaum-Feldbrügge en Matthijs Kraijo, 'Endless Digging and Endless Picking. Sex Ratios and Gendered Labour in Surinamese Plantations, 1830-1863', *Historical Life Course Studies* 10:3 (2021) 46-52.

Figuur 2. De sekseratio onder slaafgemaakte plantagearbeiders in Suriname per administratieve regio voor de jaren 1838, 1848, 1855 en 1861, uitgedrukt als het aantal mannen per vrouw; een positief getal duidt op een mannelijke meerderheid en een negatief getal op een vrouwelijke. (Eigen berekeningen op bron: Coen W. van Galen, Maartje A.B., Rick J. Mourits en Matthias Rosenbaum-Feldbrügge, *Suriname: Slavenregisters dataset 1830-1863*), <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00461>.

De aanleg van nieuwe landbouwgronden kan goed verklaren waarom er een overschot aan mannen was. Maar waarom sloeg deze verhouding om? Was dit omdat mannen ook na de aanleg van de plantages zwaarder werk bleven verrichten en daarmee slechtere overlevingskansen hadden? Ja en nee. Sterfte was inderdaad hoger onder mannen, maar zowel mannen als vrouwen werden geacht veldwerk te verrichten en dat was het zwaarste werk op de plantage. Dit werk bestond uit het snijden van suikerriet of het plukken van koffiebonen in de brandende zon en het persen van het suikerriet, dat soms dagen achter elkaar continu moest doorgaan omdat het sap heel snel na de oogst bedierf. Sommige mannen hadden zelfs betere overlevingskansen, omdat zij meer kans maakten op de allerbeste ‘banen’, die voor vrouwen niet waren weggelegd, zoals opzichter of ambachtsman. Het was echter maar een kleine minderheid die zo gelukkig was niet in het veld te hoeven werken, en aan de andere kant konden vrouwen ingezet worden voor huishoudelijk taken die wellicht niet altijd lichter waren, maar in ieder geval niet onder de bran-

dende zon uitgeoefend hoefden te worden.¹⁵

Als we inzoomen op de Catharina Sophiaplantage valt echter op dat er wel degelijk nog een belangrijk genderverschil was in de werkverdeling van de veldwerkers. Plantages waren in feite polders – een systeem van dijken en afwateringen dat regelmatig onderhouden moest worden – omdat sloten overgroeiden en dichtslibden. Uit de monsterrollen blijkt duidelijk dat dit zware werk van delvers zoals Nero uitsluitend door mannen werd gedaan. Bovendien laten de monsterrollen zien dat in de periodes waarin dit loodzware grondwerk moest worden verricht, veel meer mannen ziek waren dan vrouwen. Slaafgemaakten mochten geen schoeisel dragen en het geploeter in de drassige modder leverde een veel groter risico op (voet)verwondingen, infecties, en ontstekingen op, zeker in een tropische en drassige omgeving waar wondjes slecht heelden en gemakkelijk geïnfecteerd raakten.¹⁶ Dat dit werk door de slaafgemaakten werd gevreesd, weten we uit de overlevering van verhalen van de marrons, nakomelingen van mensen die van de plantages ontsnapten in de zeventiende en achttiende eeuw. In hun liederen wordt het eindeloze graven van sloten op de plantages als één van de redenen voor hun vlucht genoemd.¹⁷

Conclusies

Door historisch onderzoek hebben we een steeds beter beeld van de positie die slavernij in de Nederlandse samenleving had. Over het dagelijks leven van de vele slaafgemaakten en de tol die het harde werk eiste weten we echter weinig. Een beschouwing van de slavenregisters en monsterrollen van Suriname laat zien dat er waarschijnlijk werk was dat slaafgemaakten vreesden. Het bijhouden van dijken, sloten en andere afwateringen was loodzwaar en ging gepaard met gezondheidsrisico's voor de slaafgemaakten die de eigenaren voor lief namen. Dit werk werd uitsluitend door mannen gedaan, wat kan verklaren waarom het aantal mannelijke slaafgemaakten in Suriname terugliep tussen 1830 en 1863. Plantageeigenaren mochten immers geen nieuwe slaafgemaakten naar Suriname invoeren, en een gedeelte van de mannelijke slaafgemaakten had een uitzonderlijk hoog gezondheidsrisico.

Zonder geordende, cijfermatige gegevens is het lastig om de gevolgen van slavernij inzichtelijk te maken. De gruwelen van het bijhouden van de Surinaamse polders zullen niet snel terugkomen in de memo-

15 Ibidem.

16 Ibidem.

17 Richard Price, *First time. The historical vision of an Afro-American people* (Baltimore en Londen 1983) 48.

res van plantage-eigenaren. In hun ogen was het werk noodzakelijk om de plantages vruchtbaar en bereikbaar te houden. De slavenregisters en monsterrollen laten echter zien dat de kosten van het werk torenhoog waren. De ingezette mannen werden vaak ziek of overleden als gevolg van dit werk. Door het combineren van cijfermatige bronnen (zoals de slavenregisters en de monsterrollen) kunnen we niet alleen zien dat de sterfte hoog was, maar ook waarom de sterfte hoog was en welke mensen er overleden.

Het gevaar van het bijhouden van de Surinaamse plantages en polders is slechts een van de vele verhalen die in de slavenregisters verscholen zitten. Kwantitatief materiaal is daarmee een belangrijke aanvulling op tekstuele bronnen zoals overgeleverde verhalen en documenten in het onderzoek naar slaafgemaakten in Suriname. Gezamenlijk bieden zij namelijk een groot inzicht in de levens van negentiende-eeuwse mensen die anders slechts vanaf een grote afstand worden gezien: de vele slaafgemaakten in het toenmalige Suriname.

Pen Shop

**Van Welderenstraat 40
Nijmegen
Tel. 024-3229032**

Slavernij op lokaal niveau

Een interview met Barbara Esseboom

Xia van Beuningen, Iris Houben en Ellen Theuws

Foto: Erik 't Hullenaar

In het licht van dit themanummer over slavernij in Gelderland zag de redactie van *Ex Tempore* een interview over het project 'Sporen van Slavernijverleden in Gelderland' van Erfgoed Gelderland als een passende toevoeging. We besloten onderzoekster Barbara Esseboom te vragen naar haar werkzaamheden binnen dit project, naar het doel en naar het belang van dit onderzoek. Bovendien was er ook de ruimte om aandacht te schenken aan het gebruik van enkele nieuwe bronnen en methodes waarmee het team grip tracht te krijgen op een voorheen 'verborgen' kant van slavernij, aldus Esseboom. Ten tijde van de afname van het interview moesten wij nog steeds genoeg nemen met een online vorm. Desalniettemin deed dit geen afbreuk aan de interessante inzichten over nieuw bronmateriaal en methodes die verder reiken dan het traditionele historische archiefonderzoek.

Van Arnhem naar Suriname, en terug

Barbara Esseboom groeide op in Arnhem. Op haar twintigste ging ze naar Suriname, 'om uit te zoeken wie ik was en waar mijn roots liggen.' Hoewel ze over slavernij gehoord had in boeken en in liedjes, was dit de eerste keer dat ze bewust in aanraking kwam met fysieke resten van het slavernijverleden. 'In Suriname was het gewoon overal. Het was niet benoemd, het was er gewoon. Het was zoals je hier over een geplaveide straat loopt: het was gewoon deel van de samenleving.' Pas als je er vanaf weet, ga je dingen zien, stelde Esseboom. 'Ze rijden daar bijvoorbeeld links, dat stamt uit de tijd dat de Engelsen aan de macht waren. Je ziet dat, en je neem dat als een feit, maar er zit een hele geschiedenis achter. Raar eigenlijk, dat ze hier links rijden, en dat ze Nederlands praten. Die sporen zie je allemaal om je heen, alleen als je het niet wilt zien kun je het negeren.'

Een aantal jaren later keerde Esseboom terug naar Nederland. Nadat ze Ontwikkelingssociologie studeerde ging ze werken in jeugdzorg, maar op de achtergrond bleef haar interesse in het slavernijverleden spelen. Sinds een aantal jaar houdt ze zich hier weer professioneel mee bezig, als onderdeel van het project 'Sporen van Slavernijverleden in Gelderland'.

Het Nederlandse slavernijverleden

In tegenstelling tot in Suriname, zie je in Nederland niet direct overal de sporen van het slavernijverleden. 'Wat wij Nederlanders doen is het niet benoemen. We zien het niet en benoemen het niet.' Sinds een aantal jaar is er enige erkenning voor de rol die slavernij speelde in onze geschiedenis. 'We beginnen vragen te stellen. Wat is die Gouden Eeuw precies? Waar kwam dat goud vandaan? Mensen beginnen te zeggen: als we zo open en transparant zijn, waarom vertellen we dan niet het hele verhaal?' Die 'waarom'-vraag brengt ons tot een verleden wat voor iedere Nederlander een pijnpuntje is, meent Esseboom. Dit proces van vragen stellen en erkenning geven wordt over het algemeen beschouwd als iets van de Randstad. 'Er wordt gedacht: daar hebben wij in Overijssel, Friesland of Limburg niets mee te maken.' Niets is overigens minder waar, stelt Esseboom. 'Geen stad, geen dorp, had er niets mee te maken. Dat is de bewustwording die wij willen creëren. Het gaat niet om toevallig twee personen in Amsterdam of een schip uit Middelburg. Heel Nederland had ermee te maken.'

Een project met een tweeledig doel

'Sporen van Slavernijverleden in Gelderland' is een project waarin twee zaken centraal staan. Ten eerste beoogt het de verborgen geschiedenis op te halen door het beschikbare Gelders archiefmateriaal met een nieuwe blik te bekijken. 'Hierbij vragen wij ons telkens heel bewust af "wat staat er nu eigenlijk?". We laten de financiële glitter en glamour achterwege, maar letten juist op de bijzinnen die wijzen op de aanwezigheid van een tot slaaf gemaakte. En wie was dan die ene persoon? Wanneer was hij slaaf? Wie heeft hem tot slaaf gemaakt?' Deze poging tot het ophalen van een verborgen geschiedenis is verbonden aan het verlangen om de zwarte aanwezigheid in Gelderland in kaart te brengen en hiermee de echtheid van deze aanwezigheid aan te tonen. Dit heeft echter ook als doel om aan te tonen hoe de geschiedenis doorwerkt op het heden. Deze doorwerking heeft volgens Esseboom betrekking op de erkenning van het slavernijverleden in de Nederlandse geschiedenis. 'Het gaat erom dat mensen zich gaan afvragen "Waar kwam dat grote geld dan vandaan?"'

Naast het uitlichten van de slavernijgeschiedenis in bestaand archiefmateriaal is een tweede doel van het project het vastleggen van de verborgen verhalen van het Gelderse slavernijverleden door licht te werpen op verschillende nieuwe bronnen. 'Als je kijkt naar de slavernij in Nederland

dan zie je in de archiefbronnen enkel “die mensen waren geen mensen”. Dat werd wettelijk bepaald en als die mensen geen mensen zijn, dan hoefde dat verhaal ook niet op papier gedocumenteerd te worden.’ De geschiedenis van de tot slaaf gemaakte is zodoende verborgen gebleven. Maar, vraagt Esseboom zich af, ‘is geschiedenis enkel hetgeen wat op papier staat? Of is geschiedenis iets wat wij met ons meebrengen?’ Het project wil zodoende de eenzijdige blik op het Gelderse slavernijverleden door de verhalen van de nakomelingen van de tot slaaf gemaakten centraal te stellen. De resultaten van het project worden online gepubliceerd. Dans- en theatermaakster Farida Nabibaks zal de uitkomsten vertalen naar een dans/theatervoorstelling.

Nieuwe bronnen en het Gelderse slavernijverleden

Eén belangrijk nieuw bron type dat de afwezigheid van tot slaaf gemaakten in het geschreven archiefmateriaal ondervangt, is de mondelinge overlevering van persoonlijke verhalen: *oral history*. ‘*Oral history* laat je de verhalen horen die van generatie op generatie werden doorgegeven, maar die niet zijn terug te vinden in de archieven. Wat er werd gedocumenteerd ging namelijk enkel over de behaalde winst en het gedraaide verlies.’

Oral history is echter niet de enige soort bron waar het project licht op schijnt, vertelt Esseboom. ‘Deze *oral history*-verhalen die op generaties zijn doorgegeven, zijn ook doorgegeven in de vorm van liedjes en spullen, zoals sieraden en stukjes stof.’ Zo heeft Esseboom nog een zeer oude doek van haar oma. Dit tastbare object draagt een verhaal met zich mee. In de sieraden kan ook weer een bepaalde symboliek verwerkt zitten. De verhalen, overgedragen via *oral history* en dergelijke objecten, zijn dus met elkaar verbonden. Samen leggen zij de verborgen kant van het verhaal bloot omdat deze bronnen niet vanuit het standpunt van de slavenhouders zijn gevormd.

Beperkingen van *oral history*

Historisch materiaal blijft echter nooit vrij van beperkingen, want hoewel *oral history* een deur opent naar een voorheen onbereikbaar terrein, stuitte Esseboom ook op enkele moeilijkheden. Een eerste obstakel was het vinden van welwillende vertellers. Zo reflecteert Esseboom: ‘Je zou denken dat die mensen staan te popelen om met mij te praten, dat we een welwillende doelgroep hebben die het leuk vindt om hierover te praten. Zoals het echter voor de generaties aan de kant van de slavenhouders een taboe is om hierover te spreken, zo is het ook een taboe voor de nakomelingen van tot slaaf gemaakten die de *oral history* hebben meegekregen. Daar praat je niet over. Het is te pijnlijk om dat te willen weten.’ En het gaat niet enkel om het vinden van één bereidwillige verteller, want het tweede obstakel dat Esseboom trof was het meekrijgen van alle partijen

die zijn betrokken bij het verhaal. 'Het kwam wel eens voor', vertelt ze, 'dat ik een afspraak voor een gesprek had gemaakt en ik de daaropvolgende dag werd gebeld met "het gaat niet meer door want mijn kinderen willen liever toch niet".'

Op de vraag hoe ze dan toch mensen bereid vond om hun verhaal te doen antwoordt Esseboom na enkele bedachtzame seconden duidelijk: tijd. 'Tijd investeren in het creëren van een veilige omgeving en in het afstemmen van de dingen waarover gesproken gaat worden.'

Keti Koti en de weg naar een nationale feestdag

Naast haar werkzaamheden als wetenschappelijk onderzoeker probeert Esseboom ook meer maatschappelijke bewustwording rondom slavernij te creëren, onder andere door zich in te zetten voor de Keti Koti-vieringen in Nederland. Keti koti betekent 'ketenen gebroken' Surinaamse taal Sranantongo, verwijzend naar de Nederlandse afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863 in Suriname en de (voormalige) Nederlandse Antillen. Waar Keti Koti in Suriname een bekende feestdag is, blijft het in Nederland nog enigszins op de achtergrond. Sinds 1963 worden er in verschillende steden Keti Koti-vieringen georganiseerd, onder andere in Amsterdam, Rotterdam en Arnhem. Toch blijven die vieringen in Nederland relatief kleinschalig. Esseboom hoopt dan ook dat daar binnenkort verandering in komt. Wanneer gevraagd wordt hoe Keti Koti er volgens haar in de toekomst uit zal zien, antwoordt Esseboom dat ze vooral hoopt dat alle Nederlanders stilstaan bij het verleden en vieren dat we tegenwoordig in vrijheid leven. Vanzelfsprekend hoort daar ook de status van nationale feestdag bij, iets wat ze via de politiek hoopt te bewerkstelligen. Maar meer dan een herdenking ziet Esseboom Keti Koti zeker ook als een moment van reflectie: 'Keti Koti moet niet alleen een herdenking zijn maar ook een bewustwording van onze omgang met gemarginaliseerde groepen in de mondiale samenleving. Er worden nog steeds mensen uitgebuit zodat wij rijke landen in weelde kunnen leven.'

Wetenschappelijke aandacht voor slavernij

Binnen de wetenschappelijke wereld neemt Esseboom waar dat slavernij nog steeds te weinig aandacht krijgt als onderzoeksonderwerp, met name omdat het niet genoeg vanuit een zwart perspectief wordt benaderd. Het belang van onderzoek naar slavernij wordt nog te vaak bepaald op basis van het financiële gewin dat Nederland aan de slavernij heeft overgehouden: 'Sommige mensen zeggen dat [de slavernij, red.] ons niet zo veel heeft opgebracht als andere landen, maar als ik dat hoor dan denk ik: hoeveel mensenleed heeft het dan wel niet gebracht? Is dat dan het vertellen niet waard?' Toch is er volgens Esseboom wel een kentering te bespeuren: 'Er is zeker een kanteling gaande. Er zijn steeds meer historici die ook onderzoeken welke impact dit op 'de Ander' heeft gehad.' Die

ontwikkeling lijkt hand in hand te gaan met de groeiende aandacht voor slavernij in het maatschappelijke debat, al is er wat Esseboom betreft nog genoeg te doen: 'We hebben het nu alleen nog maar over slavernij in de West gehad, maar je hebt natuurlijk ook de slavernij in de Oost die zelfs nog veel grootschaliger was, maar waar we het minste van weten.' Esseboom roept geïnteresseerden dan ook op om zich aan te sluiten bij haar project en het thema slavernij los te zien van de huidige maatschappelijke debatten die nu gevoerd worden: 'Haal het onderwerp weg van de zaken die er nu gebeuren. Het gaat niet om de afschaffing van Zwarte Piet, maar het gaat erom dat de geschiedschrijving volledig gebeurt, hoe gelaagd die ook is. Door alleen maar te focussen op de pijn blijft het onderwerp in de taboesfeer.'

Boeken top vijf

Matthijs Kraijo

Voor dit themanummer over slavernij ben ik gevraagd om een boeken top vijf aan te leveren en dus ben ik in mijn boekenkast gedoken om vijf boeken te selecteren. Ik ben recentelijk afgestudeerd bij de master Geschiedenis en Actualiteit en gespecialiseerd in Nederlandse koloniale geschiedenis, met name op het gebied van Suriname. De genoemde boeken staan op willekeurige volgorde; ik raad ze alle vijf evenveel aan!

Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe, Matthias van Rossum, *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam 2020).

Op 1 juli 2021 heeft het Amsterdams stadsbestuur zijn excuses aangeboden voor zijn rol in het slavernijverleden. De slavernij in Oost en West geeft een goed inzicht waarom Amsterdam deze keuze heeft gemaakt door een beeld te verschaffen over de wijdverbreide en diepgegronde impact van de stad op het systeem van slavernij – en andersom.

Dit boek is opgebouwd uit relatief korte essays, waarin ongeveer veertig historici een klein deel van het slavernijverleden van Amsterdam onder de loep nemen. Het gaat hier verder dan Amsterdamse plantagehouders en de handelaren in slaafgemaakten. De verschillende essays tonen de betrokkenheid van burgemeesters, patriciërs en VOC- en WIC-bewindslieden in alles wat met het systeem van slavernij te maken had. Op deze manier toont het boek meerdere kanten van deze geschiedenis, van het begin van de handel in slaafgemaakten tot aan de doorwerking in het heden. Een *must-read* voor iedereen, en niet alleen voor Amsterdamkenners of koloniaal historici.

Anton de Kom, *Wij Slaven van Suriname* (Amsterdam/Antwerpen 2020, 19e druk [1934]).

Kolonialisme wordt veelal bestudeerd vanuit een Europees perspectief. Ook al is dit perspectief een onderdeel van het koloniale verleden, om kolonialisme en slavernij volledig te begrijpen is de stem van de bewoners van de kolonies onmisbaar. Het verhaal van De Kom start met een omschrijving van Sranang – ‘Suriname, zoals de Hollanders het noemen’. Vanuit hier begint de geschiedschrijving van Suriname. De Kom volgt hierin de ‘Nederlandse tijdlijn’ van ‘de komst der blanken’, de afschaffing van de slavernij en contractarbeid. Langs deze lijn schrijft De Kom echter niet over de successen van de Hollanders, maar over het lijden van de inwoners van Suriname. De belangrijkste vraag die in mijn ogen door

dit boek beantwoord wordt, luidt: 'Hoe werd er in Suriname teruggekeken op het slavernijverleden?', wat naar mijn mening een integrale vraag in slavernijonderzoek moet zijn.

In 2020 werd bekend dat Anton de Kom en zijn werk een plaats krijgen in de Canon van Nederland. Door deze erkenning hoop ik dat meer Nederlanders Wij slaven van Suriname gaan lezen om te begrijpen wat slavernij met een samenleving doet. Het boek behoort naar mijn mening in de literatuurgeschiedenis naast boeken als *Max Havelaar*, *Huckleberry Finn* of *Narrative of the Life of Frederick Douglass*.

Roelof van Gelder, *Dichter in de Jungle. John Gabriel Stedman 1744 - 1797* (Amsterdam/Antwerpen 2018)

Deze biografie gaat over John Gabriel Stedman, Schots-Nederlands officier in een expeditieleger met als doel weggelopen slaafgemaakten – marrons – op te sporen. Hij schreef een verslag over deze reis naar de kolonie, wat in meerdere talen is verschenen en een belangrijke rol heeft gespeeld in de opkomst van abolitionisme, mede doordat dit verslag is voorzien van schrikbarende afbeeldingen van het straffen van slaafgemaakten.

Het boek van Van Gelder is als biografie – en 'geen studie over slavernij of abolitionisme' – een interessante studie naar een historisch figuur. Naar mijn mening is dit levensverhaal echter een duidelijk voorbeeld van hoe slavernij als instituut doorleeft in samenlevingen en in het leven van individuen. In Suriname trouwde en woonde Stedman met een slaafgemaakte vrouw, van wie hij een kind kreeg. Daarnaast besteedde hij zijn vrije avonden met plantagehouders; op zijn zachtst gezegd een schrijnend contrast.

Uiteraard raad ik ook aan om het reisverslag van Stedman te lezen, maar ik heb ervoor gekozen om het werk van Van Gelder in deze top vijf op te nemen. Dit boek heeft de potentie om in duidelijke, hedendaagse taal een verhaal te presenteren dat inzichtelijk en gestructureerd laat zien hoe diep en breed het systeem van slavernij in de verleden maatschappij gebakken zat.

T.M. Devine (red.), *Recovering Scotland's Slavery Past* (Edinburgh 2015).

De discussies over het slavernijverleden gaan vaak over Frankrijk, Engeland, Spanje en Nederland. Deze bundel geeft een duidelijk overzicht hoe juist ook niet-grootmachten een aanzienlijke rol speelden in het slavernijverleden. Daarmee vervalt het idee dat het vooral de Engelsen waren die bijdroegen aan het Britse slavernijstelsel en laat het zien dat Schotten via Europese en Britse netwerken een rol hadden in het slavernijverleden.

Voor de Schotlandkenners is dit boek een duidelijke aanwinst om het verleden van het land beter te begrijpen. Voor degenen die meer geïnteresseerd zijn in het slavernijverleden kan deze bundel juist aantonen dat slavernij ook een belangrijke rol speelde bij de minder bekende koloniale machten.

Karwan Fatah-Black, *Eigendomsstrijd. De geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname* (Amsterdam 2018).

Een gemiddeld boek over de koloniale geschiedenis van Suriname gaat over het leven op de plantages. Fatah-Black wijkt hier op een interessante wijze bewust vanaf. Door te focussen op de vrijlating van slaafgemaakten, en specifiek op hoe mensen vrij werden voor de officiële afschaffing van slavernij in 1863, laat Fatah-Black zien hoe de sociale verhoudingen waren tussen slaafgemaakten, vrijgelatenen en Europeanen in Paramaribo. Dit werk is dan ook belangrijk om daadwerkelijk te weten komen hoe Suriname eruit zag, wat verder gaat dan alleen de tegenstelling tussen de witte en zwarte bevolking op de plantages.

Eigendomsstrijd geeft antwoord op eigenlijk hele logische vragen, maar deze zijn nog weinig gesteld. Hoe verging het vrijgemaakte mensen nadat ze de plantages verlieten? Waar kwamen ze te wonen? En, vooral, hoe heeft een kleine groep de basis gelegd voor de grote gemeenschap die we nu zien in Suriname en Nederland? 'Voor degenen die dit zich ook wel eens hebben afgevraagd, of geïnteresseerd zijn in niet-Westerse voorbeelden van gemeenschaps- en natievorming: lees dit boek!

In deze rubriek vertelt een alumnus iets over zijn of haar loopbaan na een studie Geschiedenis in Nijmegen. In dit nummer is het woord aan Maarten Benthem (1985), die in 2009 afstudeerde.

‘Een te theoretische studie die je opleidt tot leraar?’ Het was de gebruikelijke reactie die Maarten Benthem kreeg wanneer hij vertelde geschiedenis te willen studeren. Onterecht, volgens hem. ‘Hoe vaak ik niet de vraag heb gehad of ik leraar wilde worden laat in mijn ogen zien dat veel mensen een zeer beperkt beeld hebben van wat je met geschiedenis uiteindelijk kunt.’ Volgens hem kun je er namelijk veel meer mee. De politiek in, bijvoorbeeld.

Dit voortschrijdende inzicht had Maarten nog niet toen hij in 2005 aan zijn studie Geschiedenis begon. Zijn toekomstplannen had hij als eerstejaars nog niet helder voor ogen, net als de meeste geschiedenisstudenten die niet het beroep van docent ambiëren. Volgens de alumnus is dat echter geen probleem. ‘Het leven zit vol verrassingen en momenten waarop veel anders gaat dan je misschien had verwacht’, redeneert hij nuchter. Juist in je studententijd kun je ontdekken wat je wilt: ‘Ik ben toen gaan inzien wat ik na mijn studietijd écht wilde gaan doen.’ Voor Maarten was dit dicht tegen de politiek aan werken en met maatschappelijke vraagstukken aan de slag gaan.

Hij ontwikkelde deze ambities in de collegebanken, luisterend naar een enthousiaste Peter Rietbergen die oereerde over de geschiedenis van Europa en een bevlogen Peter Raedts die zelfs de Middeleeuwen ‘niet meer saai’ maakte. De studie voerde echter nog veel verder dan langs deze klassieke onderwerpen. Maarten werd verrast door de breedte van de opleiding ‘en de mogelijkheden die deze biedt om je verder te ontwikkelen’. De Radboud Universiteit is hierin volgens hem uniek vanwege de aansluiting met de praktijk. Maarten volgde de master Politiek en Parlement waarvan een stage bij een politiek-bestuurlijke organisatie een verplicht onderdeel is. Dankzij docente Carla Hoetink kwam hij terecht in de Tweede Kamer waar hij ‘een geweldige stage’ liep. Hij schreef notities voor de Tweede Kamercommissie Wijken en Leefbaarheid en organiseerde wijkbezoeken. ‘Deze stage is voor mij enorm belangrijk geweest’, reflecteert hij. ‘Ik heb er praktijkervaring opgedaan en een eerste netwerk opgebouwd.’

Breed en praktisch opgeleid zijn is volgens Maarten een grote waarde van historici, die werkgevers vaak over het hoofd zien. Hij roept huidige geschiedenisstudenten dan ook op dit in gedachten te houden wanneer ze zich als afgestudeerd historicus op die toch wel vaak gevreesde arbeidsmarkt begeven. 'Ga met een open vizier de arbeidsmarkt op en staar je daarbij niet blind op de eisen die er aan een functie qua opleidingsachtergrond worden gesteld. Vanuit de brede opleiding die Geschiedenis is heb je veel meer mogelijkheden dan je misschien eerst gedacht zou hebben.' Dit advies komt van een ervaringsdeskundige, want toen Maarten afstudeerde was het vanwege de kredietcrisis moeilijk om een baan te vinden. Hij verruimde zijn blik en trok de stoute schoenen aan: 'Uiteindelijk heb ik een aantal organisaties gewoon een mail gestuurd. Hier kwamen leuke reacties op, waarna ik snel mijn eerste baan vond.'

Die baan was bij adviesbureau Spectrum. Daar adviseerde hij bestuurders over maatschappelijke vraagstukken op provinciale schaal op het gebied van zorg en welzijn. Het provinciale niveau verruilde hij in de jaren daarop voor het gemeentelijke bij de gemeente Groesbeek en het landelijke bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Sinds 2015 is hij weer op gemeentelijk niveau actief, bij de gemeente Venlo. Bij al deze werkgevers hield en houdt Maarten zich bezig met het ontwikkelen van (sociaal-maatschappelijk) beleid.

Hij kan daarom ook met tevredenheid stellen: 'Ik heb daadwerkelijk beide ambities kunnen realiseren!' Door het verwezenlijken van zijn eerste ambitie – zich bezighouden met maatschappelijke kwesties – levert hij een bijdrage aan zaken die inwoners écht raken. 'Van speeltuinen en gesloten jeugdzorg tot het lerarentekort: het zijn thema's die dicht bij de samenleving staan.' Het werken dicht tegen de politiek aan – ambitie nummer twee – leidt bovendien tot een dynamische werkomgeving. Vooral op gemeentelijk niveau, omdat de decentralisaties tot gevolg hadden dat veel voormalige Rijksoverheidstaken op het bordje van de gemeente terecht kwamen. Een flinke uitdaging: 'Voor gemeenten was het zoeken naar een goede manier om aan deze taken invulling te geven.'

Gelukkig is Maarten bij deze uitdagingen gewapend met een flinke dosis geschiedkundige vaardigheden, waar hij nog dagelijks gebruik van maakt. Zoals goed kunnen schrijven, altijd blijven doorvragen en het plaatsens van ontwikkelingen in een tijdsbeeld. 'Een analyse van het ontstaan van zaken hoort standaard bij de manier waarop ik naar maatschappelijke vraagstukken kijk. Ze kennen immers altijd een oorsprong en door de vaardigheden die je als historicus leert, analyseer je deze op een bepaalde wijze. Deze manier van kijken heeft mij gebracht waar ik nu sta.' Daarnaast helpt een gezonde portie interesse in het verleden ook mee. Een fascinatie voor het ontstaan van regionale verschillen in Nederland en de doorwerking daarvan tot vandaag de dag, zorgt ervoor dat Maarten nog elke dag met plezier naar zijn werk gaat.

Recensie

Bert Koene, *De mensen van Vossenburg en Wayampibo. Twee Surinaamse plantages in de slaventijd*. 256 blz., ingenaaid, geïllustreerd (deels kleur), ISBN 9789087047917, €25,-

In het najaar van 2019 verscheen bij Uitgeverij Verloren in Hilversum het boek *De mensen van Vossenburg en Wayampibo*. De auteur van dit boek, Bert Koene, is al achttien jaar actief als zogezegd amateurhistoricus in eigen beheer. Hij gaf als aanleiding voor het schrijven van dit publiekswerk dat hij 'interessant materiaal tegenkwam over de Surinaamse bezittingen van de Brantsens', een Arnhemse regentenfamilie (p. 7). Daarbij spreekt Koene van geluk als hij opmerkt dat de plantages van de Brantsens, genaamd Vossenburg en Wayampibo, 'tot de best gedocumenteerde van de kolonie behoren' (p. 7). De auteur had ambitieuze plannen voor dit interessante materiaal, aangezien hij zich naar eigen zeggen richtte op 'het hart van de problematiek' van de plantages op Suriname en daarmee wilde onderzoeken hoe het leven vroeger echt was (p. 242).

Koene is zich welbewust van het feit dat hij een publiekswerk presenteert. Zodoende heeft hij besloten een bespreking van de geschiedschrijving over zijn onderwerp achterwege te laten, al heeft hij zich er niet geheel van weerhouden in enkele actuele debatten stelling te nemen. De voornaamste stellingname betreft het onderscheid tussen 'slaaf' en 'tot slaaf gemaakte'. De auteur beweert namelijk dat slaafgemaakten slechts de personen betreffen die vanuit Afrika naar Suriname zijn vervoerd. Daartegenover stonden hun nakomelingen, die 'met de status van slaaf ter wereld zijn gekomen' (p. 8). Koene waagt zich bovendien aan de uitspraak dat het leven voor slaafgemaakten 'nog zwaarder zou zijn dan voor wie er was geboren en opgegroeid' (p. 8). Het is verfrissend om te lezen dat Koene zijn eigen draai probeert te geven aan een debat over de mechanismen van slavernij.

Toch zijn deze uitspraken ietwat opmerkelijk te noemen, aangezien de term 'tot slaaf gemaakte' niet zozeer slaat op de letterlijke handeling van het tot slaaf maken, als wel op het inperken of geheel ontnemen van een natuurlijke vrijheid waarmee eenieder wordt geboren.¹ Dit onder-

¹ Zie O. Patterson, *Slavery and Social Death: A Comparative Study* (Cambridge en Londen 1982) voor een psychosociale en -culturele opvatting van (Atlantische) slavernij. Deze definitie baande de weg voor het idee dat iemand niet als slaaf, maar in slavernij

scheid tussen slaaf en slaafgemaakte is temeer opmerkelijk vanwege het inconsequent toepassen ervan (p. 37-38). Verder wekt een uitspraak over het lijden van slaafgemaakten vragen op over de mogelijkheden van een historicus om dit soort leed te kunnen beoordelen en bovendien te vergelijken. Vandaar is het jammer dat Koene zich weerhoudt van een historio-
grafische discussie om zijn ideeën in te kaderen, waardoor de omschreven vragen bij de lezer blijven liggen na de inleiding van het boek.

Het archiefmateriaal bestaat, naast het familiearchief van de Brantsens, hoofdzakelijk uit de 'Collectie Plantages Vossenburg, Wayampibo en Vredesteyn, Suriname en Brits Guyana' (1702-1805) van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (p. 7-8). Hiervan wordt keurig melding gemaakt in de bibliografie achteraan in het boek (p. 249-251). Daarentegen ontsiert het houderige taalgebruik het boek helaas wel, met soms wat scheve verwoordingen als 'weinig geciviliseerd plantersmilieu van Suriname' (p. 68), zodra de auteur het eigenlijk heeft over een weinig geletterd plantersmilieu. Daarnaast doet het ontbreken van verwijzingen in de lopende tekst naar de veelvuldige afbeeldingen af aan de anders coherente inhoud. Deze zaken lijken juist bij een publiekswerk van belang, al is het indrukwekkend dat de tekst van Koene's verhaal desondanks structureel integer en toegankelijk blijft.

Het boek is vervolgens opgedeeld in negen beknopte hoofdstukken en een nabeschuiving. Deze indeling wordt in het boek zelf niet verder toegelicht, maar baseert zich ruwweg op achtereenvolgende bestuurlijke perioden van de Surinaamse plantages. De eerste vijf hoofdstukken, respectievelijk getiteld 'Gerard de Vree vestigt zich op Vossenburg', 'Twintig jaar ploeteren', 'De gebroeders Brantsen en hun Surinaamse dienaren', 'Hendrik Willem Brantsen en de handelsagenten' en 'De cabalisten', zijn zodoende vernoemd naar directe veranderingen in de bewindvoering. 'Weglopers', het zesde hoofdstuk, dat in slechts acht pagina's verhaalt over weggelopen slaafgemaakten en marrongemeenschappen, breekt de thematische indeling van de perioden in het boek op en baant de weg voor titels die voortvloeien uit historische kenteringen. Het zevende, achtste en negende hoofdstuk zijn dan ook getiteld 'Oorlogen en revoluties', 'Veranderingen op komst' en 'Het einde van slavernij en van Vossenburg'.

Met deze opzet weet Koene een knap rond verhaal te vertellen, waarbij hij de historische context op de juiste momenten inzet om de gaten die

wordt geboren. Voor een reflectie op de opvattingen en impact van dit werk, zie J. Bodel en W. Scheidel (eds.), *On Human Bondage: After Slavery and Social Death* (Malden 2017). Voor een toepassing van Patterson's denken in een ander systeem van slavernij, bijvoorbeeld het Kaapse, zie J. Mason, *Social Death and Resurrection: Slavery and Emancipation in South Africa* (Charlottesville 2003).

zijn archiefmateriaal noodlottig heeft achtergelaten op te vullen, of om bestaand materiaal juist beter uit de verf te laten komen. Koenes verhaal wordt zo nu en dan zelfs ondersteund door een notenapparaat. Zo beroept de auteur zich op tegenwoordige kennis van epidemieën bij het bevragen van doodsoorzaken van personen rondom familie De Vree in het begin van de achttiende eeuw (p. 61). In een ander voorbeeld verklaart Koene De Vree's ontevredenheid over het bestaan in Suriname vanuit het terugsturen van de twee nog onbekwame dochters naar Nederland. Dat zou het risico met zich mee hebben gebracht dat het beheer van de Surinaamse belangen in 'volslagen incompetenten' handen zou vallen. De mogelijke Nederlandse huwelijkskandidaten voor de twee dochters zouden namelijk weinig benul van suiker- of koffiecultuur hebben, maar de plantages kwamen na een huwelijk wel onder het beheer van de man, iets dat van rechtswege was vastgelegd (p. 78-79).

Uit het eerste hoofdstuk blijkt vrijwel direct het voordeel van een chronologische benadering van de geschiedenis van Vossenburg en Wayampibo: als de plantages in 1705 na een huwelijk met Emilia Broen in handen vallen van Gerard de Vree, is het zonneklaar dat al deze personen een bijrol vervullen ten opzichte van de hoofdfiguren in het boek, namelijk de plantages Vossenburg en Wayampibo zelf (p. 12-15). Dit narratief wordt krachtig ingeleid door een chronologische ontwikkeling van de voormalige kolonie Suriname en wordt in de daaropvolgende hoofdstukken doorgezet. De keerzijde van dit narratief is echter dat deze na enkele hoofdstukken zijn kracht verliest. Zodra Salomon du Plessis (r. 1741-1746) in hoofdstuk vijf wordt geïntroduceerd als de zoveelste administrateur van de plantages die intussen behoren aan de familie Brantsen, is het grotere verhaal over de plantages zelf even zoek (p. 116).

Tegenover de vloed aan personages in het boek staan boeiende persoonsgeschiedenissen. In het vijfde hoofdstuk wordt bijvoorbeeld een nieuwe gouverneur besproken, 'wiens voornaamste opdracht was om orde op zaken te stellen' in de kolonie na een politieke botsing tussen de Sociëteit van Suriname en het lokale Hof van Politie (p. 117-118). De nieuwe gouverneur heette Jan Jacob Mauricius en wordt door Koene omschreven als een voormalig wonderkind, waarop een intrigerende levensgeschiedenis volgt (p. 117-118). Door het ontbreken van dergelijk bronnenmateriaal missen hierbij soortgelijke levensgeschiedenissen van slaafgemaakten in Koenes verhaal. Daarom lijkt het een gemiste kans dat slaafgemaakten veelal met hun arbeid op de plantages zijn besproken of worden aangestipt in een opsomming van opmerkingen bij de inventarissen van de plantages (p. 70-76, 95-97, 129-135, 161-168, 200-206). Hierdoor blijft informatie over bijvoorbeeld de huwelijksvormen, familiestructuren of andere sociale relaties van slaafgemaakten in het ongewisse.

Al met al weet Bert Koene een knap rond publiekswerk neer te zetten over een druk bediscussieerde geschiedenis, die bovendien maar ten dele kan worden teruggevonden in archivalia. Naast enkele opmer-

kingen over de opzet en vorm van het boek, is het grootste inhoudelijke gemis een inkadering van Koenes ideeën in het historische debat, naast een meer gebalanceerde inhoud. Hoewel Koenes ambities hierdoor niet volledig tot hun recht lijken te komen, doet dat niet af aan het verhaal dat verteld wordt. Het verhaal op zichzelf blijft namelijk een toegankelijke vertelling over een Nederlands (slavernij)verleden.

Wouter Raaijmakers is researchmasterstudent Historical Studies aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij houdt zich hoofdzakelijk bezig met het Nederlandse koloniale verleden, waar hij zowel de Indische als Atlantische Oceaangebieden onderzoekt. Momenteel loopt hij stage aan Stellenbosch University, Zuid-Afrika, waar hij onderzoek doet naar de voormalige Kaapkolonie.

Onderzoek en beurzen

Vorige editie van *Ex Tempore* berichtten we over de start van het onderzoek naar de onteigening en verkoop van duizenden panden van Joodse burgers tijdens en na de Tweede Wereldoorlog door onderzoekers van Advies en Actualiteit, o.l.v. Wim van Meurs en Marieke Oprel. Inmiddels is het onderzoek in opdracht van de gemeenten Zutphen, Apeldoorn, Nijmegen en Deventer in volle gang. Publieksbijeenkomsten in Zutphen en Deventer waren een succes, het overleg met de klankbordgroep in Nijmegen onder leiding van burgemeester Bruls vruchtbaar. In 2022 zal het team A&A ook in Noord-Holland aan de slag gaan, in de gemeenten Alkmaar, Den Helder, Bergen, Castricum, Heiloo, Dijk en Waard (Langedijk en Heerhugowaard), Hollands Kroon, Schagen, Texel en Zaanstad. Voor meer informatie zie: <https://www.ru.nl/rich/rich-society/advies-en-actualiteit-onderzoek-opdracht/vm/ontei-gening-van-joods-vastgoed-wo2-en/>.

De afgelopen zomer is het project *A Living Law: Minor Canonical Collections in the Carolingian Period* van start gegaan (gefinancierd door de Gerda Henkel Stichting). De komende twee jaar zal Sven Meeder (Middel-eeuwen) verzamelingen van canoniek recht onderzoeken die veelal gezien worden als ‘ongestructureerd’ en een (zeer) beperkte verspreiding hebben gekend, en die als zodanig maar weinig bestudeerd zijn. Dit project bekijkt deze ‘mindere collecties’ juist als uitingen van religieuze idealen op een lokaal niveau. Meer nog dan de grote, bekende collecties, kunnen deze verzamelingen ons iets vertellen over de wereld van de achtste- en negende-eeuwse priesters die lokale gemeenschappen van leken bedienden.

Vanuit het databaseproject *Historische Database Suriname* is een *citizen science*-project gestart om de complete burgerlijke stand van Suriname te transcriberen. Dit project gaat enkele jaren lopen en wordt begeleid door Coen van Galen en Thunnis van Oort. Wil je ook meedoen aan de transcriptie van Surinaamse geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten? Kijk dan op <https://hdsc.ning.com>.

Het project *Diversity and Dynamics: The Population of Curacao 1839-1950* van Jan Kok en Coen van Galen is gehonoreerd door het Platform Digitale Infrastructuur (PDI SSH). Met de bijdrage van PDI SSH wordt een

database gemaakt van de burgerlijke stand van het eiland Curaçao (1831-1950). Dit project sluit aan op het databaseproject *Historische Database Suriname* en is bedoeld om de Curaçaose bevolking te onderzoeken tijdens en na de slavernijperiode.

De databases van de Surinaamse en Curaçaose slavenregisters zijn door de archiefdiensten van Suriname, Curaçao, St. Maarten en Nederland opgenomen in hun nominatie om de archieven over het slavernijverleden van de Nederlandse Cariben op de UNESCO Werelderfgoedlijst te zetten. Als deze nominatie geaccepteerd wordt door UNESCO, dan wordt dit het eerste Nijmeegse geschiedenisproject dat het tot werelderfgoed heeft geschopt!

De historici Marit Monteiro, Maaïke Derksen en Marleen Reichgelt (dept. GKO/Katholiek Documentatie Centrum) hebben op 22 september 2021 de Radboud Science Award in ontvangst genomen. Jaarlijks worden drie RSA's uitgereikt door het College van Bestuur dat daarvoor een keuze maakt uit de voordrachten van de facultaire onderzoeksdirecteuren. Met deze universitaire prijs bekroont het CvB 'de beste, belangrijkste en boeiendste wetenschappelijke onderzoeksresultaten van de Radboud Universiteit en het Radboudumc'.

Dankzij deze prijs kunnen Monteiro, Derksen en Reichgelt hun onderzoek naar de impact van 'beschavingsoffensieven' op lokale kinderen in voormalige Nederlandse koloniën omzetten in educatieve activiteiten voor het basisonderwijs. Zij werken daarvoor samen met een team van docenten van basisschool De Borgwal. Bronnenonderzoek – zoeken en kritisch leren wegen van informatie in (digitale) archiefcollecties – vormt de kern van dit lesmateriaal. Dit zal door het Wetenschapsknooppunt van de RU gebundeld in de boekenreeks 'Wetenschappelijke doorbraken de klas in!' Zie: <https://www.ru.nl/wetenschapsknooppunt/aanbod/radboud-science-awards/>.

De in Indonesië gevestigde Frans Seda Foundation heeft in september 2021 een projectvoorstel van dr. Clara R. P. Ajisoeksmo, MSc. (Atma Jaya Catholic University of Indonesia) en Marit Monteiro (GKO) gehonoreerd. Voor dit voorstel neemt dr. Ajisoeksmo met haar collega's interviews af met (oud)pupillen van het van oorsprong katholieke Vincentius-weeshuis in Jakarta. In Nederland verricht dr. Maaïke Derksen (Katholiek Documentatie Centrum) archiefonderzoek naar dit weeshuis sinds het begin van de twintigste eeuw. Doel van het is vanuit de levensverhalen van de pupillen van dit weeshuis meer te weten te komen over faith-based organisaties in de jeugdzorg in koloniaal en post-koloniaal Indonesië, en hun interventies in de levens van lokale kinderen en hun families.

Lezingen, congressen en presentaties

Op 1 en 2 april 2022 organiseert Adriejan van Veen een internationaal congres in Soeterbeek dat deel uitmaakt van zijn onderzoeksproject *Passief burgerschap*. De *call for papers* leverde abstracts van ongeveer twintig historici uit Duitsland, Finland, Spanje, Israël, Zwitserland en Nederland. De abstracts tonen een diverse reeks onderwerpen: van depolitisering op het snijvlak van economie en politiek, tot religie en politiek, *civil society* en politiek, veiligheid en politiek, kunst en politiek, geneeskunde en politiek. De keynote zal worden verzorgd door prof. Ido de Haan van de Universiteit Utrecht.

Auteursinformatie

Artikelen

Ketenen van het verleden? Over de doorwerking van slavernij

Coen van Galen (1971) is universitair docent sociale en oude geschiedenis aan de Radboud Universiteit. Van Galen studeerde in Nijmegen en promoveerde daar op burgerschap van vrouwen in de Romeinse oudheid. Hij is coördinator van de Historische Database Suriname en Curaçao.

Sterfte in Suriname. Hoe databases een nieuw licht werpen op het leven van slaafgemaakten

Rick Mourits (1986) is onderzoeker en data engineer bij de afdeling Economische, Sociale en Demografische Geschiedenis (ESDG) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). Hij is verantwoordelijk voor het reconstrueren van historische levenslopen in Nederland en Suriname, en doet onderzoek naar ongelijkheid en sterfte in de 19e en 20e eeuw.

Thunnis van Oort (1976) is een historicus met interesse in toepassingen van digitale bronnen en methoden in geesteswetenschappelijk onderzoek. Hij werkt als postdoctoraal onderzoeker aan de Radboud Universiteit aan de samenstelling van een historische database van de bevolking van Suriname. Daarvoor werkte hij voor het digital humanities onderzoeksprogramma CREATE aan de Universiteit van Amsterdam.

Björn Quanjer (1991) is promovendus bij de afdeling economische, sociale en demografische geschiedenis aan de Radboud Universiteit. Hij onderzoekt de ontwikkeling van de Nederlandse lichaamslengte in de afgelopen 150 jaar. Daarnaast heeft hij meegewerkt aan de publicatie van de slavenregisters en emancipatieregisters van Curaçao.

Jan Kok (1959) is hoogleraar economische, sociale en demografische geschiedenis aan de Radboud Universiteit. Hij promoveerde in 1991 op ongehuwd moederschap in de negentiende eeuw en publiceerde sindsdien over onderwerpen als sociale mobiliteit, migratie en gezinsvorming. Hij is (met prof. Janssens) hoofdredacteur van *The History of the Family. An International Quarterly*.

Emotions in Roman Slave Ownership: Slaveholders' Fear and Anger of Rebelles Servi

Larissa Lemos rondde in 2019 haar eerste master 'Ancient and Medieval Mediterranean Worlds' af aan de Radboud Universiteit. Ze schreef haar masterscriptie over de literaire representaties van Romeinse mannen en vrouwen in tijden van crisis. Kortgeleden is ze cum laude afgestudeerd in de research master Historical, Literary and Cultural Studies aan de Radoud Universiteit waarin ze zich heeft gericht op de emotionele aspecten van Romeinse slavernij.

Resisting Bondage on Dutch Mauritius: Flight, Maroonage, and Conspiracy

Joël Edouard is promovendus bij de Leerstoelgroep Economische, Demografische en Sociale Geschiedenis. Hij werkt aan het onderzoek 'Information Networks and the Dutch Slave Trade in the Indian Ocean 1640-1795'.

Vijf snippets. Virgin Islands Dutch Creole als taal van de tot slaaf gemaakten

Cefas van Rossem (1965) is als gastonderzoeker verbonden aan het Meertens Instituut (KNAW). Daar verzamelt en onderzoekt hij teksten in en over het Virgin Islands Dutch Creole. Hij werkt als docent Nederlands bij het Olympus College (Arnhem) en als Teacher in Residence bij de vakgroep Nederlandse Taal en Cultuur van de Radboud Universiteit. Meer informatie over Virgin Islands Dutch Creole is te vinden via www.diecreoltaal.com.

Vaste rubrieken

Boeken top vijf

Matthijs Kraijo (1997) studeerde geschiedenis aan de Radboud Universiteit. Hier heeft hij zich gespecialiseerd in de geschiedenis van Suriname, contractarbeid en Schots-Nederlandse koloniale relaties. Vanuit deze hoedanigheid is hij betrokken bij verschillende projecten op het gebied van koloniale geschiedenis, zoals de *Historische Database Suriname* en het *International Indentured Labour Route Project*